

Universitetet i Stavanger

Det Samfunnsvitenskapelige fakultet

Master i sosialt arbeid

Introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere:

En studie av faktorer og prosesser som har vært sentrale for å lykkes i en kommune

Student: Gry Borgersen

Kandidatnummer: 8607

Veiledere: Cecilie Omre
Liv Schjelderup

MASTERSTUDIUM I SOSIALT ARBEID

MASTEROPPGAVE

SEMESTER: Høst - 2011
(vår/høst – årstall)

FORFATTER: Gry Borgersen

VEILEDERE: Cecilie Omre og Liv Schjelderup

TITTEL PÅ MASTEROPPGAVE:

Norsk tittel: Introduksjonsprogrammet: En studie av faktorer og prosesser som har vært sentrale for å lykkes i en kommune

Engelsk tittel: The introduction program: A study of factors and processes that has been of importance for succeeding in one municipality

EMNEORD/STIKKORD:

Introduksjonsprogrammet, eksil, migrasjon, resiliens, mestring og sosial kapital

ANTALL SIDER: 100

ANTALL ORD: 39 912

STAVANGER

Dato/år

.....

Kandidatens underskrift

(Dette skjemaet brukes som side 2 i masteroppgaven)

Merk: For oppgaver som skal båndlegges (etter vedtak fra dekan) skrives dette skjemaet ut med **rødt** papir.

Forord

Jeg vil først og fremst takke informantene som sa seg villig til å bli intervjuet. Uten deres gode og inngående fortellinger ville ikke denne oppgaven blitt slik den fremstår i dag.

Arbeidet med masteroppgaven har vært krevende. Det har tatt mye tid og jeg har måttet hente fram store mengder viljestyrke og selvdisciplin, spesielt mot slutten. Men arbeidet har også vært utrolig lærerikt og gitt meg mye. Jeg føler meg privilegert som har fått anledning til å fordype meg og være med på å utvikle kunnskap i faget sosialt arbeid. Et fag som jeg brenner for.

Det er mange som har inspirert meg og støttet meg i veien fram mot målet. Gjennom deres omsorg og godhet har jeg kunnet hente fram nytt pågangsmot og vilje. Takk til mine foreldre og søsken som har stilt med barnevakt og middagsinvitasjoner. En spesiell takk til mine to barn som tålmodig har levd med en mamma i masterbobla. Nå blir det fest! Og ikke minst: takk, Lena, for at du aldri mistet troen på at jeg ville klare det.

Jeg vil også takke lærere og medstudenter som underveis har gitt meg innspill og spennende faglige diskusjoner. I den anledning en spesiell takk til Therese og Mette. Til slutt vil jeg rette en stor takk til mine veiledere Liv Schjelderup og Cecilie Omre. De har fulgt meg gjennom hele prosessen. Deres engasjement og interesse har hjulpet meg til å finne drivkraft og retning i arbeidet med oppgaven.

Stavanger, november 2011

Gry Borgersen

Sammendrag

Tema for oppgaven er introduksjonsprogrammet for nyankomne innvandrere.

Introduksjonsprogrammet er norske myndigheters største satsning innen kvalifisering og integrering av innvandrere. Det er kommunene som har ansvar for organisering, gjennomføring og koordinering av introduksjonsprogrammet. De som tilhører programmets målgruppe har både en rett og en plikt til å delta. Introduksjonsprogrammet er helårig og på fulltid. Deltakerne mottar introduksjonsstønning på bakgrunn av oppmøte. Programmet har som mål å kvalifisere deltakerne til arbeid eller utdanning. Målet for undersøkelsen har vært å finne fram til noen faktorer og prosesser som er sentrale for deltakeres mulighet til å nå målet om arbeid eller utdanning ved endt program. Undersøkelsen er gjennomført i en liten kommune på bakgrunn av dybdeintervjuer med tre informanter; to representanter fra kommunen som jobber med introduksjonsprogrammet og en tidligere deltaker av programmet. Datamaterialet har blitt transkribert og deretter kategorisert. I analysedelen har jeg presentert, analysert og drøftet det empiriske materialet mitt, opp mot aktuell teori og forskning. Det teoretiske grunnlaget i oppgaven består av to deler. Den første delen er teori knyttet til utfordringer deltakere i introduksjonsprogrammet står ovenfor i en eksilsituasjon. Overskrifter her er identitet, traumer og migrasjon. Den andre delen er teori som kan bidra til å styrke deltakerne i introduksjonsprogrammet. Resiliens, mestring og Antonovsky sin salutogenese sier noe om hvordan mennesker overvinnes og kommer styrket ut av vanskelige livssituasjoner. Sosial kapital handler om de ressurser man har tilgang til ved å være del av et nettverk. Sammen utgjør det teoretiske grunnlaget gode perspektiver i oppgavens analysedel.

Mine funn viser at de faktorer og prosesser som hemmet deltakeres mulighet for å nå introduksjonsprogrammets målsetning i den aktuelle kommunen er: brutte familieband, store omsorgskrav knyttet til små barn, opplevelse av kriser i migrasjonsprosessen, identitetstap knyttet til livet i eksil og ettervirkninger av traumer. De faktorene og prosessene som fremmet muligheten er: støtte i egne nettverksetableringer, god informasjonsoverføring i introduksjonsprogrammet, kunnskap i norsk og samfunnsfag og evne til å tilpasse seg de nye omgivelsene. Det at ledelsen ved introduksjonsprogrammet i kommunen hadde et godt samarbeid med andre instanser og kunne spille på et utstrakt kontaktnett var også av stor betydning. Avslutningsvis blir det foreslått noen tiltak med fokus på identitetsutvikling og nettverksbygging i introduksjonsprogrammet.

Summary

The theme of this thesis is the introduction program for newly arrived immigrants. The introduction program is the norwegian government's largest investment in the qualification and integration of immigrants. It's the municipalities who are responsible for organization, implementation and coordination of the introduction program. Those who belong to the program's target group has both a right and a duty to participate. The introduction program is year-round and full time. The participants receive introduction benefits on the basis of attendance. The program's goal is to qualify participants for work or education. The aim of the study has been to identify some factors and processes that are central to participants' ability to achieve the goal of work or education by the end of the program. The survey has been conducted in a small municipality, on the basis of depth interviews with three informants; two representatives from the municipality, who works with the introduction program, and a former participant of the program. The data has been transcribed and then categorized. In the analysis section I have presented, analyzed and discussed my empirical material up against current theory and research. The theoretical basis of the thesis consists of two parts. The first part is theory related to the challenges participants are facing in an exile situation. Headlines here are identity, trauma and migration. The second part is theory which can help to strengthen the participants in the introduction program. Resilience, coping and Antonovsky's salutogeneses say something about how people overcome and are strengthened by difficult situations. Social capital is about the resources people have access to by being part of a network. Together, the theoretical basis represents good perspectives in the thesis' analysis section.

My findings show that the main factors and processes that inhibited the participants' ability to achieve the introduction program's objective in the municipality in question are: broken family ties, great care demands related to young children, the experience of crises in the migration process, loss of identity related to life in exile and after-effects of trauma. The factors and processes that promoted the ability are: support in their own network establishments, good transference of information in the introduction program, knowledge of the norwegian language and social studies and ability to adapt to the new environment. The fact that the management of the introduction program in the municipality had a good cooperation with other parities, and could play an extensive network of contacts, was also of great importance. In conclusion it's being proposed some measures with a focus on identity development and networking in the introduction program.

Innhold

Forord	I
Sammendrag.....	II
Summary.....	III
1.0 Innledning.....	1
1.1 Bakgrunn for valg av tema.....	1
1.2 Problemstilling, presisering og avgrensning.....	3
1.2.1 Hva ligger i det ”å lykkes”?	3
1.2.2 Arbeidsmarkedet og introduksjonsprogrammet.....	5
1.3 Oppgavens utforming	5
2.0 Kontekst	7
2.1 Introduksjonsordning for nyankomne innvandrere	7
2.2 Faglig og ideologisk forankring i introduksjonsprogrammet.....	9
2.3 Utvalgt forskning på introduksjonsprogrammet	11
2.4 Hva kjennetegner kommuner med gode resultater?.....	14
3.0 Teori	19
3.1 utfordringer knyttet til eksil	19
3.1.1 Identitet.....	19
3.1.2 Traumer	21
3.1.3 Migrasjon.....	22
3.2 Prosesser knyttet til menneskers evne til mestre	24
3.2.1 Resiliens.....	25
3.2.2 Mestring	26
3.2.3 Antonovskys salutogenese	28
3.3 Sosial kapital; et mangfoldig og aktuelt begrep	29
3.3.1 Tre definisjoner; Bourdieu, Coleman og Putnam	30
3.3.2 Noen felleskomponenter og innvendinger mot begrepet sosial kapital.....	33
3.3.3 Ulike former av sosial kapital	34
3.3.4 Sosial kapital og sosiale nettverk.....	35
4.0 Metode.....	37
4.1 Valg av kvalitativ metode	37
4.2 Vitenskapsteoretisk tilnærming	39
4.2.1 Fenomenologi og hermeneutikk	39

4.3	Forskning i eget felt	40
4.4	Etiske hensyn	41
4.5	Validitet og reliabilitet	42
4.6	Gjennomføringen av undersøkelsen	45
4.6.1	Utvalg.....	45
4.6.2	Intervju	47
4.6.3	Transkribering.....	51
4.6.4	Analyseprosessen	52
5.0	Presentasjon, analyse og drøfting av funn	55
5.1	Aspekter ved deltakerens bakgrunn og familiesituasjon	55
5.1.1	<i>"Den første tida blomstrer de opp"</i>	55
5.1.2	<i>"Gjennom de vanskelige tingene jeg har opplevd, har jeg lært om livet"</i>	59
5.1.3	<i>"..mange utfordringer knyttet til å være enslig forsørger og flyktning"</i>	61
5.2	Betydningen av nettverk for å lykkes	63
5.2.1	<i>"De støtter og hjelper hverandre når det trengs"</i>	64
5.2.2	<i>"Vi hadde en drøm og nå er den blitt virkelighet"</i>	68
5.2.3	<i>"Jeg pleier å ringe flyktingguiden min"</i>	70
5.3	Kunnskap som potensiell motstandsressurs	71
5.3.1	<i>"Vi legger vekt på å gi deltakerne god informasjon"</i>	71
5.3.2	<i>"..å lære det norske språket"</i>	72
5.3.3	<i>"..å være en norsk borger og delta på lik linje med oss"</i>	73
5.4	Tilpasning som mestringsstrategi	75
5.4.1	<i>"..aksepterer de rettigheter og plikter de har i det norske samfunnet"</i>	75
5.4.2	<i>"Jeg ville heller ha en jobb jeg kunne få nå"</i>	78
5.5	I spennet mellom paternalisme og likegyldighet	80
5.6	Samarbeid og et utstrakt kontaktnett gir jobbmuligheter	84
5.7	Oppsummering av funn	90
5.7.1	Risikofaktorer og prosesser i introduksjonsprogrammet.....	91
5.7.2	Beskyttelsesfaktorer og prosesser i introduksjonsprogrammet	93
6.0	Avslutning.....	96
6.1	Veien videre	96
6.1.1	Tre dimensjoner i introduksjonsprogrammet	97
6.1.2	Aktuelle tiltak som kan styrke introduksjonsprogrammet.....	98

Litteraturliste.....	101
-----------------------------	------------

Vedlegg

1.0 Innledning

Denne oppgaven er skrevet på bakgrunn av en studie jeg har gjort av introduksjonsprogrammet i en liten kommune. Målet med studien har vært å finne fram til noen sentrale faktorer og sosiale prosesser som har vært med på å påvirke deltakeres mulighet til å nå målsetningene i introduksjonsprogrammet, som er å komme i ordinært arbeid eller utdanning etter endt program. Kommunene rundt om i landet, har i ulik grad nådd målene om å kvalifisere deltakere i introduksjonsprogrammet til arbeid eller utdanning. Den kommunen jeg undersøkte har i større grad enn andre kommuner nådd målene med å få deltakerne sine over i arbeid etter endt introduksjonsprogrammet. Det var akkurat det som vekket min interesse. Hva er det som skjer i denne kommunen som gjør at de får så gode resultater? Har det med organiseringen av introduksjonsprogrammet å gjøre? Spiller ytre faktorer som arbeidsmarkedet inn? Er det egenskaper ved deltakerne eller forhold ved deres situasjon som påvirker muligheten for å lykkes? Hvordan er samspillet mellom de ulike faktorene og prosessene?

1.1 Bakgrunn for valg av tema

Norge tar hvert år i mot flyktninger med bakgrunn fra alle verdenshjørner og alle bærer de med seg sine historier og erfaringer. Noen kommer alene mens andre har familien med. Det de har til felles er flukten. For mange innebærer den et brudd med familie, venner og alt som er kjent. Noen kommer til Norge som asylsøkere og bor en periode på asylmottak mens de venter på at søknaden om oppholdstillatelse blir behandlet. De fleste asylsøkerne som får oppholdstillatelse i Norge, får det på humanitært grunnlag. Andre kommer hit som overføringsflyktninger. Dette er flyktninger som på forhånd har fått innvilget oppholdstillatelse og som kommer direkte fra flyktningleir i hjemlandet eller naboland for bosetting i kommunene. Dette er flyktninger som Norge gjennom FN har forpliktet seg til å ta i mot. Overføringsflyktningene har flyktningstatus. Det er flere rettigheter knyttet til en slik oppholdstillatelse, spesielt med tanke på lengden på opphold, reisebevis og familiegjenforening, enn de som har opphold på humanitært grunnlag. Alle som har fått opphold i Norge skal bli bosatt i landets mange kommuner. Noen ender opp i de større byene mens andre igjen blir bosatt i små kommuner. Det er den enkelte kommunen som har ansvar for det praktiske rundt bosetting. Det å skaffe til veie bolig, ordne helsesjekk, legge til rette for at barn får starte i skole og barnehage. Kommunen har også ansvar for

organiseringen, gjennomføringen og koordineringen av det kvalifiseringsarbeidet som gjøres i forhold til de voksne flyktingene. Kommunene mottar integreringsstøtte fra staten for de flyktingene de bosetter i kommunen. Arbeidet med kvalifisering av flyktinger er regulert gjennom lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere, og kalles introduksjonsprogrammet.

Introduksjonsordningen eller introduksjonsprogrammet er myndighetenes største satsning innen integrering av innvandrere. Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere trådte i kraft i 2004. Formålet med loven er å styrke den enkelte sin mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnsliv, samt deres økonomiske selvstendighet. Loven har som mål å standardisere kvalifiseringsarbeidet og sikre de nyankomne en inntekt.

Introduksjonsprogrammet er et kvalifiseringsløp som går over to år og skal inneholde norsk og samfunnsfag samt ulike tiltak som er med på å styrke den enkeltes deltakers mulighet til å få en jobb. Programmet er helårig og på fulltid, og skal mest mulig ligne et ordinært arbeidsforhold. Deltakerne i programmet får utbetalt en introduksjonsstønad på bakgrunn av oppmøte. Tanken var at innvandrerne skulle sikres et livsopphold på bakgrunn av aktive stønader framfor passive. Introduksjonsprogrammet skal være individuelt tilpasset og alle deltakerne har krav på en individuell plan. Introduksjonsprogrammet er både en rett og en plikt de nyankomne innvandrerne har. Introduksjonsprogrammets suksess måles av myndighetene gjennom registrering av antall deltakere over i ordinært arbeid eller utdanning ved endt program. Andelen deltakere som går over i jobb ved endt program varierer fra kommune til kommune.

Min interesse for temaet oppstod da jeg som nyutdannet begynte å jobbe som flyktingkonsulent i en liten kommune. Jeg hadde ansvar for bosetting av flyktinger i kommunen og for å organisere og koordinere introduksjonsprogrammet som de voksne flyktingene deltok på. Jeg startet å jobbe samme år som introduksjonsloven trådte i kraft. Det var en spennende tid med mye nybrytningsarbeid. Det å drive kvalifiseringsarbeid for flyktinger i en liten kommune hadde noen utfordringer knyttet til seg. Hvordan få til et individuelt tilrettelagt løp når man i en og samme gruppe både har deltakere uten skolegang og deltakere med universitetsbakgrunn, og bare en lærer? Hvilke muligheter for arbeid finnes i en liten kommune etter endt program? Det ene året tok kommunen i mot tre familier. To av familiene var fra samme land. De snakket engelsk og var medlem av en pinsemenighet. De fikk gjennom språket umiddelbar kontakt med andre og de knyttet seg raskt til en menighet.

Det var tydelig at deres mulighet til å kommunisere med andre og det at de var en del av et sosialt nettverk gjorde overgangen til et nytt liv i Norge lettere. Dette påvirket også deres deltakelse i introduksjonsprogrammet på en positiv måte. De hadde klare mål for hva de ønsket å få ut av introduksjonsprogrammet og for framtida. De ytret ønske og glede over å ha muligheter til å bygge seg et nytt liv i kommunen. Den tredje familien hadde større problemer med å knytte relasjoner til andre i kommunen. De var den eneste familien fra deres land som bodde i kommunen og de pratet lite norsk. Familien bar på mange traumer og tap. De hadde reist fra sitt eldste barn i hjemlandet og var i konstant bekymring for dette barnets sikkerhet. Familien hadde også flere små barn som bodde sammen med dem i Norge. Omsorgskravene og omstillingene knyttet til det å bo i et fremmed land var ofte uoverkommelige for familien. Familien var store deler av tida i krise og bar på mye sorg. De ønsket ikke å bo i kommunen og uttrykte ofte en opplevelse av at norske myndighetene jobbet mot dem. De så på introduksjonsprogrammet kun som en plikt de måtte utføre for å få sikret et livsopphold. På bakgrunn av de erfaringene jeg gjorde i mitt arbeid med introduksjonsprogrammet og mitt engasjement for flyktninger ønsket jeg å undersøke introduksjonsprogrammet nærmere.

1.2 Problemstilling, presisering og avgrensning.

Denne oppgaven søker å finne fram til noen faktorer og sosiale prosesser som har vært viktig i en kommune for å realisere introduksjonsprogrammets målsetninger. Jeg velger å bruke ordet ”faktorer” men kunne også ha brukt ordet ”forhold”. Problemstillingen er todelt med hovedvekt på første del. Problemstillingen er som følger:

Hvilke faktorer og sosiale prosesser er sentrale for deltakeres mulighet for å lykkes i introduksjonsprogrammet? Hvilke tiltak kan styrke introduksjonsprogrammet slik at målsetningen i større grad oppnås?

Datamaterialet blir analysert og drøftet opp mot teori og utvalgt forskning i analysen. Den siste delen av problemstillingen blir forsøkt besvart i avslutningen på bakgrunn av funn fra datamaterialet.

1.2.1 Hva ligger i det ”å lykkes”?

I problemstillingen blir uttrykket ”å lykkes i introduksjonsprogrammet” brukt. Jeg vil nå presisere hva som ligger i det ”å lykkes”. I følge norske myndigheter betyr det ”å lykkes”

hvor mange deltakere som kommer over i ordinær jobb eller utdanning etter endt program. Det er antallet deltakere i jobb eller utdanning, kommunene rapporterer inn til myndighetene, og det er disse tallene som blir presentert i forhold til om kommunene lykkes eller ikke i arbeidet med introduksjonsprogrammet. Det å lykkes i introduksjonsprogrammet handler om mye mer enn å kun telle antall deltakere som går over i jobb eller utdanning. Det er flere faktorer som spiller inn og som er avgjørende for å kunne møte introduksjonsprogrammets målsetning.

Jeg ønsker å bruke Erik Allardt (1975) sine tre velferdsdimensjoner for å gi en mer omfattende forståelse av begrepet ”å lykkes”. De tre velferdsdimensjonene er; å ha, å elske og å være, og de tar utgangspunkt i individers behovstilfredsstillelse (Allardt, 1975 s. 27). ”Å ha” representerer de materielle ressursene som individet rår over. Det kan være fysiologiske grunnbehov som næring, varme og luft, men det kan også være det å ha et sted å bo, å ha god helse og det å ha en jobb. Noen komponenter kan klassifiseres under mer enn en velferdsdimensjon. Utdanning som en forutsetning for inntekt kan ligge under ”å ha”, mens utdanning som en selvrealiserende virksomhet hører til under ”å være” (ibid. s. 28). Velferdsdimensjonen ”å elske” handler om individets behov for kjærlighet og nære relasjoner. Det å høre til et nettverk av sosiale relasjoner hvor man bryr seg om hverandre. I denne sammenheng handler ”å elske” om å inngå i gjensidige relasjoner med andre som fører til fellesskap. Det kan være kontakt med familie, vennskapsbånd og naboskap. Den tredje dimensjonen ”å være” handler om individets muligheter for selvrealisering og positiv vurdering av seg selv. Allardt trekker fram noen viktige komponenter når det kommer til velferdsdimensjonen ”å være”. Dimensjonen handler om å bli betraktet som en person, å få anseelse, å få muligheter til å ta del i sosiale og private aktiviteter og å få mulighet til å påvirke beslutninger som gjelder ens eget liv (ibid. s. 34). De tre velferdsdimensjonene påvirker hverandre. For eksempel kan tap av velferd i dimensjonen ”å ha” i form av å miste jobben, føre til tap av velferd i dimensjonen ”å være” ved at man opplever å miste anseelse eller ikke lenger har økonomi til å delta i fritidsaktiviteter. Økning av velferd i en dimensjon kan på den andre siden være med på å øke velferd i en annen. Dersom en person får en godt betalt jobb kan han øke dimensjonen ”å ha” ved å skaffe seg et sted å bo med god standard. Ved å flytte til et nytt sted, kan han utvide sitt nettverk gjennom å ha kontakt med sine nye naboer. Da øker personens velferdsdimensjon ”å elske”.

Introduksjonsprogrammets målsetning er først og fremst knyttet opp mot velferd i dimensjonen ”å ha”. Introduksjonslovens formål er å styrke deltakernes mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnsliv, samt styrke deres økonomiske selvstendighet. Deltakernes behov for kvalifisering i forhold til jobb eller utdanning er viktig men det er også andre sider ved deltakernes liv som spiller inn. Allardts tre velferdsdimensjoner gir en god og helhetlig forståelse av alle de velferdsbehov som deltakerne i introduksjonsprogrammet har. De fleste deltakerne i introduksjonsprogrammet er nye i landet og står ofte uten sosialt nettverk i den kommunen de bosettes i. Mange opplever også tap av den anseelse de hadde i hjemlandet. Samlet gir velferdsdimensjonene en dekkende forståelse av hva det vil si ”å lykkes”.

1.2.2 Arbeidsmarkedet og introduksjonsprogrammet

Arbeidsmarkedet påvirker i stor grad deltakernes mulighet til å lykkes. Det å ha tilgang på jobber er en viktig forutsetning for at deltakerne kommer seg i arbeid etter endt introduksjonsprogram. I perioder hvor arbeidsmarkedet er godt og det er mange ledige jobber, er det lettere for deltakerne i introduksjonsprogrammet å få seg en jobb. Når det er få jobber i omløp stiller de nyankomne innvandrerne ofte bakerst i køen. De er også de første til å bli permittert eller sagt opp når bedrifter går gjennom nedgangstider. Det gode arbeidsmarkedet de senere årene blir av informantene i undersøkelsen min trukket fram som en viktig faktor for at kommunen har hatt suksess med introduksjonsprogrammet. Dette er en faktor jeg velger å bare presentere her i innledningen, og som jeg ikke kommer til å utdype i analysen. Grunnen til at jeg har valgt å gjøre denne avgrensningen, er at jeg har funnet andre faktorer og prosesser i mitt datamaterial som jeg mener belyser oppgavens problemstilling på en mer spennende måte.

1.3 Oppgavens utforming

Denne oppgaven består av seks kapitler. Det første kapitlet er innledningen. Den inneholder bakgrunn for valg av tema, problemstilling, presisering og avgrensning, samt en oversikt over oppgavens utforming. Oppgavens andre kapittel har jeg kalt kontekst. Den består av en kort innføring i introduksjonsprogrammet, en oversikt over utvalgt forskning gjort på introduksjonsprogrammet og til slutt en presentasjon av oversikt utarbeidet av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet som tar for seg hva som kjennetegner gode introduksjonskommuner. Kapittel tre er teoridelen. Der presenterer jeg mine teoretiske perspektiver. Den første delen av teorien er knyttet til de utfordringene som deltakerne står ovenfor i en eksilsituasjon. Overskrifter her er identitetstap, traumer og migrasjon. Deretter går jeg inn på teori som kan

kaste lys over mulige faktorene som kan bidra med å styrke deltakerens mulighet for å lykkes i programmet. Sosial kapital sier noe om de ressurser man har tilgang på ved å være en del av et nettverk. Resiliens, mestring og Antonovsky sin salutogene sier noe om hvordan mennesker overvinner og kommer styrket ut av vanskelige livssituasjoner. Sammen gir teorikapitlet gode perspektiver inn i analysen.

Kapittel fire er metode. Her gjør jeg blant annet rede for vitenskapelig tilnærming, valg av metode, gjennomføring av undersøkelsen og analysen. Det femte kapitlet er presentasjon, analyse og drøfting av funn. I analysen presenterer jeg, på bakgrunn av det jeg fant i datamaterialet mitt, sentrale faktorer som har vært med å påvirke deltakeres mulighet for å lykkes med introduksjonsprogrammet. Jeg analyserer og drøfter disse faktorene opp mot teori og forskning. Analysen avsluttes med at jeg oppsummerer funnene mine ved å dele faktorene inn i risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer. Kapittel seks er avslutning. Der fremhever jeg betydninger av å ha tiltak i introduksjonsprogrammet som har fokus på den store omstillingen deltakerne står ovenfor ved å leve i eksil.

2.0 Kontekst

Dette kapitlet gir en innføring i introduksjonsprogrammet, hvor begreper som empowerment og brukermedvirkning gis særlig stor plass. Videre presenteres utvalgt forskning som er gjort på feltet introduksjonsordning for nyankomne innvandrere. Til slutt noen punkter Integrerings- og mangfoldsdirektoratet har kommet med, i IMDI-rapport 3-2010, over hva som kjennetegner kommuner som får gode resultater i introduksjonsprogrammet.

2.1 Introduksjonsordning for nyankomne innvandrere

Bakgrunnen for introduksjonsloven som kom i 2004, var en stadig økende kritikk mot myndighetenes integreringspolitikk mot slutten av 1990-tallet. Det ble på den tida presentert en del forskning på flyktningers levekår og spesielt på den svake tilknytningen denne gruppa hadde til arbeidsmarkedet. Kavli, Hagelund og Bråthen (2007) trekker fram tre forhold som kritikken var rettet mot. For det første ble det hevdet at det gamle kvalifiseringsopplegget var klientfiserende. Den undergravde flyktingenes egen evne til å bli selvforsørgende. For det andre ble det stilt spørsmål ved kvaliteten, intensiteten og kontinuiteten på programmet. Kvalifiseringsprogrammet varierte svært mye fra kommune til kommune. For det tredje ble myndighetenes integreringspolitikk kritisert for å være vag og utydelig når det kom til formidling av norske grunnverdier (Kavli, Hagelund og Bråthen 2007).

Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere trådte i kraft 01. september 2004. Gjennom introduksjonsloven tok staten sterkere grep om kommunenes introduksjonsarbeid. Kommunene som bosetter flyktninger er ved lov forpliktet til å tilby et helårig, fulltidsprogram som er tilpasset den enkelte. Kommunene har en plikt til å tilby nyankomne flyktninger et slikt program og har ansvar for innhold og gjennomføring. Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDI) har det faglige ansvaret for ordningen. Målgruppa for ordningen er personer mellom 18 og 55 år og som har fått innvilget asyl, overføringsflyktninger, personer som har kollektiv beskyttelse i massefluktsituasjon og personer som har opphold på humanitært grunnlag. I tillegg gjelder ordningen også for de som er familiegjenforent med de overnevnte. Ordningen gir dem som omfattes av bestemmelsen

både en rett og en plikt. En rett på økonomisk ytelse og et omfattende kvalifiseringsprogram de to første årene etter bosetting. Til gjengjeld forpliktet flyktningene til å delta ved at ugyldig fravær sanksjoneres økonomisk. Deltakerne får en månedlig introduksjonsstønning som er knyttet til deltakelse i programmet. Stønningen er skattepliktig og er på to ganger folketrygdens grunnbeløp (G) i året. Den er individuell og ikke behovsprøvd. Det er i stor grad arbeidslivets regler som brukes som mal, dette for å gi en innføring i arbeidslivets rettigheter og plikter.

Formålet med loven er å styrke nyankomne innvandreres deltakelse i arbeids- og samfunnsliv og deres økonomiske selvstendighet. Bestemmelsen har ikke et selvstendig rettslig innhold. Den pålegger verken forpliktelser eller gir rettigheter, men den er retningsgivende ved tolkninger av loven. Det er spesielt to verdier som dras fram i forskriftene når det gjelder formålet med loven. Det ene er at programdeltakeren aktivt skal yte noe, først og fremst for seg selv, men også for samfunnet, for å gjøre seg berettiget til den økonomiske ytelsen. Det andre er knyttet til økonomisk selvstendighet ved at deltakeren selv må ta ansvar for å disponere midlene de har til livsopphold.

Introduksjonsprogrammet har en varighet på inntil to år men kan i enkelte tilfeller utvides til tre år. Programmet skal være individuelt tilpasset og det skal utarbeides en individuell plan på bakgrunn av den enkeltes kvalifiseringsbehov. Ordningen skal, som nevnt i forskriftene, innebære en effektiv og hensiktsmessig overgang til yrkesliv eller utdanning.

Introduksjonsprogrammets omfang og innhold er viktige faktorer i denne sammenheng. Hoveddelene i introduksjonsprogrammet er opplæring i norsk og samfunnskunnskap. I den innledende fasen av programmet skal deltakerens medbrakte kompetanse og behov for opplæring kartlegges. I tillegg til undervisning i norsk og samfunnskunnskap skal kommunen også tilby andre tiltak som har til mål å styrke tilknytning til arbeid eller forberede til videre opplæring. To vanlige tiltak er språkpraksis og arbeidspraksis. Språkpraksis finner sted på en arbeidsplass hvor deltakerne kan få enkle arbeidsoppgaver men hvor hovedfokuset er å praktisere norsk. Arbeidspraksis er mest aktuelt mot slutten av kvalifiseringsopplegget, hvor hovedfokuset er arbeidstrening. Det er innenfor loven stort rom for å gjøre individuelle tilpasninger og utøve skjønn. På den måten kan også for eksempel helsebehandling, fritidsaktiviteter eller oppfølging av barn kan være en del av introduksjonsprogrammet. Introduksjonsprogrammet skal være helårig. Det betyr at deltakerne har til sammen fem ukers ferie i løpet av et år. Programmet er også fulltid, det vil si 37,5 timer i uka.

2.2 Faglig og ideologisk forankring i introduksjonsprogrammet

I artikkelen, *Empowerment – ideologi og praksis i introduksjonsprogrammet*, ser Kjersti Børsum (2010) på empowerment som metode i introduksjonsprogrammet. Det er knyttet et positivt menneskesyn til empowerment. Mennesker vil og kan sitt eget beste. ”Ethvert menneske – uansett sosial status, materiell tilgang, etnisk, kulturell og religiøs tilhørighet – har de ressursene, talentene og den evnen som trengs for å ta ansvar for eget liv og bære konsekvensene av egne valg” (Børsum, 2010, s. 16). Å søke endring av individuelle og samfunnsmessige forhold som er til hinder for realisering av individers og gruppers kontroll over eget liv er avgjørende mål når man utøver empowerment i praksis.

Det å komme som ny til Norge fører med seg mange gode muligheter for materiell og individuell trygghet. Men det kan også føre med seg store krav om evne til å omstille og tilpasse seg en ny hverdag. Mange som kommer nye til Norge klarer denne overgangen veldig bra. De finner seg til rette og oppnår god livskvalitet og får storsamfunnets anerkjennelse og respekt. Men det er imidlertid også eksempler på individer og grupper som ikke oppnår det samme. Jo flere dette gjelder, jo større er sannsynligheten for at et økende antall mennesker opplever utestengning, marginalisering og maktesløshet. Dette representerer i følge Børsum tap av empowerment (Børsum, 2010 s. 17).

Introduksjonsprogrammet er et tiltak som skal legge forholdene til rette for at den enkelte skal klare å gjøre den personlige og praktiske omstillingen som kreves. Man ønsker å at deltakerne skal finne kraft til å skape seg et godt liv i Norge. Det ligger også i introduksjonslovens formål at programmet skal øke den enkeltes mulighet til deltakelse i yrkes- og samfunnsliv, og deres økonomiske selvstendighet. Empowerment i praksis går ut på at man ser programdeltakeren som den fremste ekspert på eget liv og egne problemer. Hun eller han har kraft til å endre sin livssituasjon og tilpasse seg nye omgivelser på en god måte, fremholder Børsum. Empowerment eller myndiggjøring handler om maktfordelig. Begrepene som brukes og tenkningen rundt har i stor grad en normativ karakter. Det handler om å gi mennesker i en avmektig situasjon, mer kontroll og makt over egen situasjon. Men tiltak og prosjekter som tilsynelatende har myndiggjøring som erklært formål trenger likevel ikke å ha det som effekt og konsekvens. De kan ofte være virke tilslørende (Vik, 2007 s. 97 i Ekeland og Heggen). Man lar brukeren få si sitt og tar dem med på råd, men forstetter likevel som før.

Følelsen av makt og av å bli tatt på alvor som brukeren da føler, er med på å lede oppmerksomheten vekk fra de mekanismene som skaper avmakt.

Alle deltakere i introduksjonsprogrammet har i følge introduksjonsloven krav på en individuell plan. Det løftes fram at deltakerne skal ha et eierskap til planen og sammen med eierskapet en medbestemmelsesrett. Den individuelle planen skal utformes i samarbeid med deltakeren og ta utgangspunkt i deltakerens egne ønsker og mål. Men introduksjonsloven sier også at kommunen har det siste ordet. Dersom kommunen ikke anser tiltaket som realistisk og arbeidsrettet kan de stoppe tiltaket. Det finnes med andre ord grenser for hvor mye medbestemmelse deltakerne kan få. Satt på spissen kan man si at deltakerne bare får være med å bestemme og utøve myndighet så lenge kommunen er enig i de tiltak deltakeren ønsker. Deltakeren blir umyndiggjort i det øyeblikket kommunen bestemmer mot deltakerens ønsker. Hvem skal få bestemme hva som er de beste tiltakene for den enkelte deltaker?

I introduksjonsprogrammet blir begrepene ”veileder” og ”individuell plan” løftet fram til fordel for ”hjelper” og ”hjelpesprogram”. Bruken av slike begreper kan være med på å fordre en spesifikk måte å jobbe på men det kan også bare være ”dekor” eller en måte å tale på. Tidligere dreide mange tiltak retter mot nyankomne innvandrere seg om rent opplysningsarbeid. Fokuset er flyttet fra å skulle hjelpe og ordne opp i alle praktiske ting til å stimulere deltakernes evne til å finne løsninger på sine egne problemer selv. Den profesjonelle rollen endrer seg. Hjelperen skal først og fremst tilrettelegge, slik at deltakeren kan arbeide for å realisere sine ønsker og verdier. Dette innebærer at klienten blir mer selvstendig og mindre avhengig av hjelperen. Hjelperen trer ut av ekspertrollen. Dersom den profesjonelle hjelperen tar idealene om myndiggjøring på alvor, vil både hjelperen og klienten innse at de har noe å lære av hverandre. Hjelperen har sin erfaring, faglige kompetanse og kunnskap, klienten er ekspert på sitt liv og kjenner sin situasjon best. En forutsetning er at disse to verdene møtes. Det må finnes sted en reell kommunikasjon mellom subjekt (Vik, 2007 s. 93 i Ekeland og Heggen). Veilederen må være lydhør for deltakerens virkelighetsbeskrivelser og fungere som en samtalepartner som styrker deltakerens evne til å definere egne ønsker og behov, fremholder Børsum. Deltakeren skal ikke sees på som en passiv hjelpetrengende men være en mottaker av faglig veiledning og et likestilt og kompetent menneske med ansvar for eget liv. Samtalene skal være løsningsfokuserte og føre til at deltakeren får opplevelse av å forstå situasjonen og utvikle tro på at hun eller han kan finne løsninger (Børsum, 2010 s. 17).

Det er mange gode grunner til å styrke brukermedvirkningen i introduksjonsprogrammet. Den viktigste grunnen er at det bidrar til en bedre kvalifisering for deltakeren. Og en bedre kvalifisering betyr en raskere overgang til arbeid eller utdanning og flere blir økonomisk selvhjulpne. ”Program som er tilpasset deltakerens forutsetning og behov, gir best læringsutbytte for den enkelte og best måloppnåelse for den enkelte kommunen” (Hjelde, 2010 s. 37-38). Brukermedvirkning handler ikke bare om å gi deltakerne innflytelse på eget program, men også økt ansvar og innflytelse på programmet som gruppe. Deltakerne har erfaringer og synspunkter som kan være en ressurs i kommunens arbeid med å utvikle introduksjonsprogrammet. I følge Hjelde er målet med brukermedvirkning at den enkeltes deltakers innflytelse skal bidra til forbedring av programmet både for eget resultat og for hele gruppen av deltakere.

Introduksjonsloven trekker i opp flere grenser for både kommunen og deltakerens mulighet til innflytelse. Det at introduksjonsprogrammet skal være et heldagstilbud og at størrelsen på introduksjonsstønadene er fastsatt, er eksempler på forhold som reguleres av loven. En grense for deltakerens mulighet for innflytelse, er som nevnt tidligere at det er kommunen som har det siste ordet når det kommer til å bestemme hvilke tiltak planen skal ha. På tross av de grensene og utfordringene som er knyttet til empowerment og myndiggjøring representerer en slik praksis en bevisstgjøring av viktige idealer og verdier i arbeid med mennesker. Jeg kommer tilbake til diskusjonen knyttet til forholdet mellom empowerment og paternalisme under eget avsnitt i analysen.

2.3 Utvalgt forskning på introduksjonsprogrammet

Introduksjonsprogram for nyankomne innvandrere er en ny ordning og det skjer stadig ny kunnskapsutvikling på området. Det vil i dette avsnittet bli lagt mest vekt på evalueringsrapporten utarbeidet av Kavli, Hagelund og Bråthen (2007) ”*Med rett til å lære og plikt til å delta*”. Grunnen til at denne rapporten er valgt, er at den sier noe om hvordan det gikk med de første som fullførte introduksjonsprogrammet. I hvilken grad kom de seg over i arbeid og hvilke forskjeller i tilpasning på arbeidsmarkedet er det for ulike kategorier av deltakere? (Kavli et al., 2007 s. 7).

Men først nevnes kort litt fra rapporten ”*Kvinner i kvalifisering*” utarbeidet av Djuve, Kavli og Hagelund (2011). Denne rapporten er valgt fordi den tar opp kvinners deltakelse i

introduksjonsprogrammet. Kvinner har gjennomgående lavere overgangsprosent over i arbeid enn menn. Kvinner har samlet sett mindre utdannelse og arbeidserfaring enn menn når de kommer til Norge og de faller forttere fra undervisning og kvalifisering før fullført løp. I tillegg trekkes kvinner i større grad mellom omsorgsforpliktelser og lønnet arbeid enn menn (Djuve et al., 2011 s. 7). I rapporten blir rollene samarbeid og brukermedvirkning har for kvinners deltakelse trukket frem. Samarbeidet mellom kommunene og Nav om tiltak for introduksjonsprogrammets målgruppe er i følge denne rapporten ofte preget av uenighet og interessemotsetninger med tanke på innhold og omfang. Introduksjonsledelsens evne til samarbeid og samarbeids betydning for å nå introduksjonsprogrammets målsetning er også aktuelt i min studie. Når det gjelder brukermedvirkning i introduksjonsprogrammet er det i følge Djuve et al. (2011) utfordringer knyttet til to forhold. Enten gir ikke deltakerne ikke uttrykk for hvo de ønsker eller så ønsker de noe som ikke ligger innenfor rammen av programmet. Manglende arbeidsmotivasjon blir i rapporten tatt opp av flere programrådgivere som en utfordring i arbeidet. Familieforpliktelser, kjønnsrollemønster, religiøse tabuer og svake økonomiske insentiver kan bidra i så måte (Djuve et al., 2011 s. 103). Betydningen av brukermedvirkning i introduksjonsprogrammet blir også gitt fokus i min studie.

Kavli, Hagelund og Bråthen (2007) gir i ”*Med rett til å lære og plikt til å delta*” en evaluering av introduksjonsprogrammet for flyktninger og innvandrere. Undersøkelsene ble gjort bare tre år etter at introduksjonsloven trådte i kraft og er bygget på de erfaringene og tall som da var tilgjengelig. Data tyder på at introduksjonsprogrammet faktisk hjelper mange ut i jobb og utdanning. Oppstarten av introduksjonsprogrammet har hatt drahjelp av et arbeidsmarked som hadde stort behov for arbeidskraft. Kavli et al. (2007) påpeker at en betydelig andel nyankomne flyktninger og innvandrere fortsatt står helt utenfor både arbeidsmarked og utdanning eller har en svak tilknytning til arbeidsmarkedet gjennom deltidsarbeid. De som er sysselsatte har en tendens til å hope seg opp i enkelte sektorer eller næringer, og mange er fortsatt avhengig av supplerende sosialhjelp selv om de også har lønnet arbeid.

Rapporten (Kavle et al. 2007) viser at et flertall av deltakerne (73%) som ble registrert ut i de to første årene ordningen har vært obligatorisk, har fullført programmet ved at de enten gikk over i jobb eller hadde brukt opp sin tilmålte tid. Resten har avbrutt enten på grunn av flytting, sykdom, permisjon eller uteblivelse. Selv om antallet fullførte, er høy er det noen forskjeller i hvem som gjennomfører som kan være interessante. Menn fullfører oftere enn kvinner. Menn og kvinner bruker opp tiden i programmet i like stor grad, men menn slutter oftere enn

kvinner fordi de har fått tilbud om lønnet arbeid. Den største årsaken til at kvinner avbryter er sykdom eller permisjoner. Svangerskap, fødsler og kjønnsrollemønster knyttet til omsorgen for barn har konsekvenser for både kvinners oppstart i programmet, progresjon og senere for arbeidsmarkedsstatus. De må ofte balansere mellom oppgavene ute og hjemme. Store omsorgskrav og balansen mellom å møte kravene som mor og som deltaker i introduksjonsprogrammet vil jeg se nærmere på i min studie.

I hvilken grad og på hvilken måte deltakerne avslutter programmet, styres ikke bare av deltakeren selv, men også av trekk ved kommunen de er bosatt i (Kavli et al. 2007). Det er flest deltakere som går over til arbeid før endt program i regioner hvor etterspørselen etter arbeid er stor. En del deltakere flytter i løpet av programperioden, og det er de minst sentrale strøk som opplever fraflytting i størst grad. Her ser det ut til at det er flytting til sentrale strøk som er motivasjonen og ikke nødvendigvis arbeidsmarkedet. Videre kommer det også fram at deltakere som går på program i kommuner som har lang erfaring med introduksjonsprogram og hvor programmet har forankring i eget flyktningkontor/senter i større grad fullfører programmet ved å bruke opp tiden de har til rådighet før de avslutter (Kavli et al. 2007). Fra puljen på drøyt 4000 deltakere som avsluttet introduksjonsprogram i september 2006, var nær 60 % i arbeid og/eller under utdanning i november 2006. I tillegg var 15 % registrert i Nav-systemet enten på tiltak eller som arbeidssøkere. Kvinner var i betydelig mindre grad sysselsatt enn menn etter endt program og var i større grad forsørget på annen måte, enten via sosialstønad eller gjennom familien. Av alle de tidligere deltakerne som hadde fått lønnet arbeid etter introduksjonsprogrammet, var bare halvparten ansatt på heltid. Dette får åpenbare konsekvenser for muligheten til å forsørge seg selv. Men det viser seg allikevel at andelen som skaffer seg heltidsstilling øker med tiden fra avsluttet program. Tilknytningen til arbeidsmarkedet ser ut til å styrkes over tid (Kavli et al. 2007).

Kavli et al. (2007) skriver videre at en av målsettingene med evalueringen har vært å vurdere om programmet øker sannsynligheten for at deltakerne kommer i jobb eller ikke. Samtidig har deltakerne også individuelle egenskaper som påvirker både i hvilken grad de er orientert mot arbeidsmarkedet, og i hvilken grad de oppfattes som attraktive og relevante på arbeidsmarkedet. Og sist men ikke minst spiller situasjonen på arbeidsmarkedet en rolle. Arbeidsmarkedet i den regionen deltakeren er bosatt i, kan gjøre det lettere eller vanskeligere å få innpass på arbeidsmarkedet.

Det er i følge Kavli et al. (2007) viktig å ha en forståelse av hvilke egenskaper nyankomne flyktninger har, som påvirker sannsynligheten for at de er i arbeid eller utdanning ved evalueringstidspunktet. Noen egenskaper som trekkes fram i denne sammenhengen er kjønn. Kvinnelige deltakere har lavere sannsynlighet for å være i jobb eller utdanning etter endt program enn mannlige deltakere. Det å ha barn under syv år reduserer også sannsynligheten for å være i arbeid/utdanning enn å ha barn over syv år, for menn og kvinner sett under ett. Familiefase og omsorg for barn påvirker spesielt kvinner deltakelse og utbytte av programmet. Betydningen av omsorg for barn er også gitt fokus i min studie.

Det er deltakere i alderen 30-39 som har den høyeste sannsynligheten for å komme over i arbeid enn deltakere i andre aldre. De yngste deltakerne gikk imidlertid i større grad over i ordinær utdanning. Familiegjennforente har lavere sannsynlighet for å være i jobb/utdanning enn flyktninger. Personer med botid mellom to og tre år har større sannsynlighet for å komme i arbeid enn personer med lavere eller høyere botid. Sannsynligheten for å komme i jobb/utdanning er også ulik i forskjellige landegrupper. Det viser seg også at sannsynligheten for å få jobb varierer ut i fra hvor stor andelen sysselsatte ikke-vestlige innvandrere som finnes i regionen. Jo høyere andel sysselsatte ikke-vestlige innvandrere, jo større sannsynlighet for overgang til arbeid.

Denne rapporten kom som nevnt tidligere kort tid etter at introduksjonsprogrammet ble innført, noe som har klare begrensninger på hvilke spørsmål det er mulig å si noe om, men den kan blant annet si noe om hvordan det gikk med de første som fullførte introduksjonsprogrammet.

2.4 Hva kjennetegner kommuner med gode resultater?

IMDI-rapport 3-2010 gir en evaluering av introduksjonsprogrammet etter fem år. Jeg vil i dette avsnittet gir en kort presentasjon av hva IMDI mener kjennetegner de kommunene som har gode resultater når det kommer til å få deltakere over i arbeid eller utdanning. Tallene etter endt introduksjonsprogram viser gode resultater på landsbasis, men det er store forskjeller mellom kommunene. Noen kommuner ligger langt over de nasjonale målet. Hva er det disse kommunene gjør og hvilket fokus har de?

Mangfolds- og integreringsdirektoratet (IMDI) mener at ”**kompetanse**” er et nøkkelbegrep i det kommunale arbeidet med kvalifisering av nyankomne innvandrere. Videre vil bokstaveringen av begrepet ”kompetanse” si noe om hva som kjennetegner gode kommuner og utgjør suksesskriterier for gode resultater.

Programinnhold av høy **K**valitet er klart et suksesskriterium og kan være en utfordring for kommunene. For å sikre kvalitet er det viktig at tiltakene først og fremst er i tråd med lovens formål: å styrke nyankomnes mulighet til deltakelse i yrkes- og samfunnsliv, og deres økonomiske selvstendighet. Videre må tiltakene være knyttet til målene i deltakerens individuelle plan. Tiltakene må være kvalifiserende og settes i gang i riktig rekkefølge og til riktig tid. Det er her viktig med tett oppfølging av deltakere og en kontinuerlig justering av tiltak og revidering av individuell plan underveis. Jeg vil senere komme inn på hvor viktig god informasjon er tidlig i kvalifiseringsløpet under avsnitt 5.3 ”Kunnskap som potensiell motstandsressurs”.

Ingen kan lykkes hvis uten å være **O**mstillingsdyktige og fleksible. Dette gjelder både ansatte, ledere og deltakere. Introduksjonsprogrammet er ikke en statisk ordning og er i stadig utvikling og endring. Arbeidsmarkedet stiller også høye krav til å kunne tenke nytt og kaste seg rundt og møte nye utfordringer. Jeg vil i analysen vise hvordan den kommunen jeg intervjuet skapte jobbmuligheter for sine deltakere ved å være omstillingsdyktige og fleksible i forhold til arbeidsmarkedets behov, jamfør avsnitt 5.6 ”Samarbeid og et utstrakt kontaktnett gir jobbmuligheter”. I rapporten fra Inkluderings- og mangfoldsdirektoratet trekkes Bodø fram som et godt eksempel. I 2006 nådde både voksenopplæringa og flyktningtjenesten noe som de selv omtalte som et nullpunkt i kommunens flyktningarbeid. Tallene viste svært dårlige resultater både fra norskopplæringa og introduksjonsprogrammet. Begge etatene gjennomgikk en grundig analyse som la grunnlaget for de forberedelsene som ble gjennomført de to neste årene. Bodø omtales som en modig kommune. De var omstillingsvillige og la om kursen. Det ga resultater.

De kommunene som gjør det best er de som er **M**ålrettet og har et bevisst forhold til mål og resultater. Dette henger nøye sammen med politisk og administrativ lederforankring. Her vises det til Kragerø kommune hvor de har fokus på at det ikke nytter å bare ha mål, det må være mål med mening. Den politiske ledelsen er trukket aktivt inn i planarbeidet på flyktningfeltet. Holdningen til resultatmål varierer fra kommunen til kommune. Det er også

viktig å ha et fokus på at resultatmål skal gjelde både menn og kvinner. Et samlet resultat på 60 prosent er ikke mye verdt hvis dette innebærer at de fleste som når målet er menn. Kommuner med gode heldagstilbud kjennetegnes ved å kunne tilby varierte, relevante og kvalifiserende **Praksisplasser** med tett oppfølging. Deltakerne i introduksjonsprogrammet er ofte uten nettverk i kommunene de bosettes i. Praksisplasser kan være avgjørende for å få en fot innenfor arbeidslivet, men fører også til bedre språk, åpner dører til lokalsamfunnet og utvikler nye vennskap. Betydningen av gode praksisplasser for å komme ut i arbeid og knytte kontakter er noe som også kommer fram i mine funn og som jeg vil utdype mer under avsnitt 5.6 ”Samarbeid og et utstrakt kontaktnett gir jobbmuligheter”. Ringsaker kommune har, i følge rapporten fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, opparbeidet et bredt tilbud om språkpraksis. Kommunen har også rekruttert faddere på arbeidsplassene som gir systematisk oppfølging. Dette viser seg å gi økt læringseffekt for deltakerne. En utfordring i kvalifiseringsarbeidet i mange kommuner er et begrenset og/eller særegent arbeidsmarked. I Brønnøy tenker de både lokalt og nasjonalt. Kommunen har startet opp et samarbeidsprosjekt med en av hjørnesteinsbedriftene. I denne bedriften vil 40-60 arbeidstakere gå av med alderspensjon de neste fem årene. Flyktningtjenesten og Nav har innledet et samarbeid angående rekruttering og kvalifisering til bedriften.

Introduksjonsprogrammet er til for deltakeren. Derfor er det sentralt at deltakeren har **Eierskap** til eget program. Arbeidet med den individuelle planen er et viktig redskap for innflytelse på eget kvalifiseringsløp. Godt samarbeid mellom programrådgiver og deltaker, hvor de felles kommer fram til et program som er realiserbart og arbeidsrettet. Det handler om konsekvens og tydelighet i kommunikasjonen med deltakerne, og det handler om å være krystallklar i forhold til forventninger. Hva kan deltakeren forvente? Og hva forventes av deltakeren? Mine funn viser også til viktigheten av å komme fram til et program som er realiserbart og arbeidsrettet. Dette kommer jeg inn på under avsnittet 5.5 ”Jeg ville heller ha en jobb jeg kunne få nå”.

Et godt introduksjonsprogram kan ikke bare legges til den enkelte programrådgiver men er hele kommunens ansvar. Det er avhengig av godt samarbeid mellom de ulike kommunale instansene. Alle involverte må ha et eierskap til sin del av tiltakene. Gode og vellykkete introduksjonsprogram bygger på prinsippet om at deltakerne selv må ha **Ansvar** for egen læring og eget kvalifiseringsprogram. Deltakeren bærer ansvaret og programrådgiver gir den informasjonen som gjør dem i stand til å ta informerte valg. Ansvar for egen læring gjelder

ikke bare deltakerne. Det er viktig at også ledelsen vet at dette er en nøkkelfaktor for de som jobber med introduksjonsprogrammet. Det må legges til rette for at de ansatte for muligheter til etterutdanning, kursing og fagutvikling. Hospitering er et effektivt tiltak for kompetanseoverføring. På den måten får nye medarbeidere i en kommune overført kunnskap fra erfarne ansatte i andre kommuner. Det å ha eierskap til eget program og det å ha ansvar for egen læring er noe jeg kommer tilbake til når jeg diskuterer forholdet mellom paternalisme og empowerment under avsnitt 5.4 ”I spennet mellom paternalisme og likegyldighet”

Norskopplæring er et sentralt fundament i introduksjonsprogrammet. Uten et minimum av språkbeherskelse er det nærmest umulig for deltakerne å nå sine mål om arbeid eller utdanning. Norskopplæring blir også i mine funn løftet fram som et av de viktigste tiltakene i introduksjonsprogrammet og en forutsetning for et vellykket program, jmfør avsnitt 5.3 ”Kunnskap som potensiell motstandsressurs”. I følge Integrerings og mangfoldsdirektoratet kjennetegnes kommuner med gode resultater at setter av tid og ressurser til å bevege seg utenfor klasserommet og inn på arbeidsplassene. I Grimstad kommune er alle deltakerne i språkpraksis fulgt opp av en ambulerende lærer en gang i uka. På denne måten blir undervisningstilbudet fortløpende vurdert og justert.

Gode Samarbeidsrutiner kan kalles for oljen i introduksjonsprogrammets maskineri. Gode programkommuner har til felles at de prioriterer å strukturere samarbeidet med involverte aktører. I disse kommunene har ledelsen tatt samarbeid på alvor og satt det ut i praksis. De aller viktigste samarbeidspartnerne er kommunale etater, Nav, næringslivet og frivillige organisasjoner. For at tiltakskjeden skal fungere bra, kreves samarbeid i nettverk. Kommunen jeg undersøkte har et omfattende samarbeid med andre instanser og har et utstrakt kontaktnett som har spilt en stor rolle for deltakernes mulighet for å lykkes. Dette kommer jeg tilbake til under avsnittet 5.6 ”Samarbeid og et utstrakt kontaktnett gir jobbmuligheter”. I rapporten fra Integrerings- og mangfoldsdirektoratet blir Eigersund løftet fram som en kommune som har tatt samarbeid på alvor. Gjennom samarbeid med Nav og lokalt næringsliv har de satt i gang sveiserkurs i samarbeid med Aker Solutions, hvor mange deltakere har gått over i fast jobb etter endt kurs.

Ikke alle kommuner lykkes like godt med programmet. Da er Egenevaluering viktig. Er det noe kommunen gjør feil? Er det noe som kan gjøres bedre? Ofte forklares manglende resultater med ytre faktorer. Det vi ikke kan gjøre noe med. Men alle kan bli bedre. Det å

prioritere refleksjon og evaluering kan føre til nye tanker og måter å gjøre ting på. Kanskje kan den viktigste kilden til egenervaluering være brukerne av introduksjonsprogrammet? Det finnes gode metoder for å tilegne seg den kunnskapen. Trondheim kommune har tatt deltakernes synspunkter på alvor gjennom å innføre dialogmøter hvor oppfølging av møtene er en del av forbedringsarbeidet. En slik form for brukermedvirkning gir kommunen raske og konkrete svar på hvordan programinnhold og organiseringen av programmet kan forbedres.

3.0 Teori

I dette kapitlet vil jeg presentere min teoretiske referanseramme. Først tar jeg for meg teori knyttet til prosesser deltakerne er i som følge av eksilsituasjonen. Jeg går videre med å presentere teori knyttet til menneskers evne til å tilpasse seg omgivelsene og komme styrket ut av dem. Deretter tar jeg for meg begrepet sosial kapital. En sosial kapital tilnærming er viktig fordi den sier noe om sosiale nettverk og de ressursene man har tilgang på gjennom å tilhøre slike nettverk.

3.1 Utfordringer knyttet til eksil

Det å skulle bosette seg i et nytt land med en fremmed kultur stiller store utfordringer til en persons identitet. Hvem er jeg i det nye landet? De aller fleste deltakerne i introduksjonsprogrammet har flyktningbakgrunn og mange bærer med seg fysiske og psykiske skader etter traumer og tap. Migrasjonsprosessen starter i hjemlandet når beslutningen om å reise blir tatt og kan vare i generasjoner. Mennesker i eksil går gjennom ulike faser knyttet til migrasjon og hver fase har sine kriser og utfordringer.

3.1.1 Identitet

I følge Berg og Lauritsen (2009) innebærer flukt og eksil store belastninger for mennesker, både fysisk og psykisk. Det er belastninger knyttet til tiden før beslutningen om flukt er tatt, under selve flukten og i tiden etter flukt. Dette gjelder både barn og ungdom så vel som voksne og innebærer tap og savn både menneskelig og materielt (Berg og Lauritsen, 2009 s.171). Flyktninger og innvandrere har det til felles at de har endret tilknytning til sitt fedreland. Uansett om den enkelte har tatt beslutningen om bosetting i Norge frivillig eller tvunget har personen vært utsatt for en kompleks rekke tap (Skytte, 2008 s. 128). Det kan være tap av sosialt nettverk som venner og familie. Tap av umiddelbar gratifikasjon, som består av at andre gjenkjenner oss som en del av hverdagsbildet og gir oss anerkjennelse og aksept. Det kan være tap av opparbeidet utdannings- og yrkeskompetanse og den tilhørende sosiale anseelsen. Tap av morsmål som allment kommunikasjonsmiddel. Det kan også være tap av kulturell identitet, tilknytning til fedrelandet og andre individuelle tap (ibid. s. 128).

I det daglige er vi vant med at andre ser oss og kan være våre speil. Disse tilbakemeldingene er med å bekrefte, forme og forhandle nye bilder av hvem vi er. Den som flykter mister i stor

grad disse speilene (Berg og Lauritsen, 2009 s. 172). Familier og personer som har hatt makt, innflytelse og status i hjemlandet blir sterkt rammet av dette. Mange opplever at det som om det oppstår et tomrom rundt dem, fordi det ingen ser eller verdsetter dem lenger. Status og verdighet som familien har brukt flere generasjoner på å bygge opp, forsvinner i det øyeblikket de flykter. I det nye landet er det ingen som kjenner dem og de færreste får med seg papirer, attester og dokumenter som kan bekrefte kompetanse og status. Mange opplever en slags sosial utjevning av sosiale forskjeller i møte med Norge, hvor de havner i felleskategorien ”flyktning” eller ”innvandrere”. Og disse kategoriene blir ofte rangert lavt i samfunnet i forbindelse med tilgang på arbeid og bolig (ibid. s. 172-173).

Noen av tapene er ugjenkallelige men en stor del av det man har mistet, eksisterer et eller annet sted. Muligheten for å se det igjen eller bli gjenforent er ikke utelukket. For eksempel så er fedrelandet der fortsatt, men man kan ikke reise tilbake. Man har kanskje vært tvunget til reise i fra nære familiemedlemmer som man håper å få kontakt med igjen. Alle disse uklarhetene knyttet til tapene er med på å komplisere sorgprosessen. Det er vanskelig å erkjenne det man har mistet og å sørge over noe som fortsatt eksisterer. Mengden og kompleksiteten i tapene medfører at de kan oppleves svært belastende (Skytte, 2008 s. 128-129).

I følge Per Schultz Pedersen (2001), dansk professor i sosialpsykologi, handler både kultur og identitet om selvforståelse. På et vis er kultur et uttrykk for en felles definisjon av mening med livet og tilværelsen, og derfor også et uttrykk for vår egen plassering i forhold til den. Kultur og identitet forutsetter gjensidig hverandre. Den personlige identiteten kan ikke tenkes uavhengig av en konkret og faktisk formulert kultur. Og en kultur forutsetter individer som ser seg selv som eksponenter for denne kulturen (Schultz Pedersen, 2001 s. 167 i Hansen, Jacobsen, Jensen og Tams). Eksiltilværelsen representerer endring på mange plan. Ytre sett representerer den endring av oppholdssted og ytre livsbetingelser. På det indre plan skjer det en reorientering når det gjelder egen posisjon, roller og opplevelsen av hvem man er. Eksiltilværelsen utfordrer egen identitet, både den individuelle og den kollektive (Berg og Lauritsen, 2009, s. 175).

Kulturens sensoriske slør blir så å si trukket vekk, og man befinner seg plutselig i omgivelser som lukter annerledes, der maten er merkelig, musikken fremmed, språket ofte helt uforståelig, skikker annerledes, moralen forskjellig og estetikken i beste fall

fremmedartet. Man forstår ikke politikkenes problemstillinger, ukjente helter blir trukket fram, festivalene og de nasjonale festene fortøner seg bleke i sammenligning med det man kommer fra (Varvin, 2003 s. 175).

Identitetens referanse- og forankringspunkter blir svekket eller minskes. Man får ikke de forventede responsene på det man gjør. Det kan være ulike måter å hilse på, småsnakke og gi komplimenter. Reaksjonene kan bli uventete, annerledes og av og til uvennlige. De vante responsene som gir bekræftelser uteblir. Mulighetene er mange for misforståelser, og krenkelser kan komme i de mest uventete situasjonene (ibid.). Denne prosessen krever stor konsentrasjon og et høyt forbruk av psykisk energi. I kjente omgivelser skjer dette automatisk og uten at man tenker over det. Oppmerksomheten og konsentrasjonen kan da brukes til andre ting. ”Man er fremmed i et fremmed miljø, men kan også få en følelse av å være fremmed for seg selv. Identiteten blir utfordret og man må revurdere mange sider ved seg selv som er tatt for gitt” (Varvin, 2003 s. 175-176). Det varierer imidlertid veldig fra person til person hvor stor kontinuitet i selvforståelsen den enkelte har bruk for, hvor mye diskontinuitet vi tåler, og hvordan den enkelte av oss skaper nødvendig kontinuitet i selvoppfattelsen under ytre omskiftninger (Skytte, 2008 s. 97). Det ligger også nye muligheter i at ens egen identitet blir utfordret. Det kan gi en anledning til å prøve ut andre sider ved en selv, man kan få nye identifikasjonsmodeller, andre idealer, man kan prøve ut nye roller og utvikle seg i nye utdannelser og yrker (Varvin 2003, s. 178).

3.1.2 Traumer

Flyktninger har flukten til felles, men erfaringene og opplevelsene er forskjellige både når det gjelder bakgrunn og hvordan flukten utarter seg. Ressursene den enkelte har for å møte utfordringene med under flukten er forskjellige. Noen har deltatt aktivt i krigshandlinger mens andre har vært tilfeldige ofre. Mange har vært fengslet og torturert mens andre har levd under psykisk terror på andre måter. Noen har så vidt overlevd flukten, andre har kommet seg ut med mindre dramatikk. Felles for alle er at flukten skaper brudd. Mange bruker resten av livet på å reparere de skadene fluktsituasjonen har påført dem (Berg og Lauritsen, 2009 s. 171). En stor andel av deltakerne i introduksjonsprogrammet er flyktninger, og mange av dem har opplevd traumer knyttet til sin flyktningbakgrunn. Det kan være opplevelser som tortur, dehumaniserende behandling, fengsling, krig, forfølgelser og andre overgrep. Dette kaller Varvin (2003) for psykofysiske traumer, men han trekker også fram en annen form for

traume, kulturtraume. Dette er et traume som mange flyktninger opplever når de kommer til det nye landet. Kulturtraume kan sees på som en alvorlig form for kultursjokk der evnen til å lage mening ut av eksiltilværelsen er så svekket at selve møtet med den nye kulturen blir for overveldende (Varvin, 2003 s. 18-19).

Et traume er et mentalt sjokk og innebærer et brudd i en persons utviklingsprosess og kan forstyrre den traumatisertes evne til tilpasning. Mange har vanskelig for å lære nye ting, tilpasse seg nye omgivelser, leve sammen med andre og har nære relasjoner. Man ser også at utviklingen blir spesielt forstyrret i livets viktige overgangsperioder som for eksempel pubertet og det å bli foreldre (Varvin, 2003 s. 112). Dette har en kompleks bakgrunn, der det er spesielt tre forhold som er viktige: forstyrrelser i reguleringen av følelser, forstyrrelser i mentaliseringen og forstyrrelser i det psykiske forsvaret. Den traumatiserte kan ha vanskelig med å kontrollere følelser. Det kan være akutte fryktreaksjoner i forbindelse med gjenopplevelser, men også ved sinne og andre vanskelige følelser. Følelsene løper løpsk og bli overveldende. Det kan oppleves lammende og man kan få vanskeligheter med å ta seg inn. Mentalisering har to sider. Det dreier seg om den prosessen der erfaringer blir representert i psyken slik at de får form og innhold og ikke bare blir opplevd som fornemmelser i kroppen eller udifferensierte følelser. På den måten dannes mening. Gjennom disse byggeklossene kan vi danne oss bilder og en mer sammenfallende forståelse av oss selv. På den måten kan vi også lage oss oppfatninger av hvordan andre tenker og føler. Det å forstå oss selv og andre er uunnværlig i mellommenneskelige relasjoner. Psykisk forsvar er strategier man utvikler for å bevare en mental balanse gjennom å sikre at man ikke blir overveldet av impulser, følelser eller fantasier man ikke kan mestre (ibid. s. 115-119).

Det er mye som kan gjøres for å bedre situasjonen for traumatiserte mennesker. Sosial støtte kan gi økt tillit, nære og trygge relasjoner kan gi hjelp til vanskelige følelser, økonomisk og sosial trygghet kan virke stabiliserende, arbeid eller utdannelser kan øke selvfølelsen og behandling kan sette i gang positive prosesser (ibid. s. 124).

3.1.3 Migrasjon

Sluzki (1979) har i sitt arbeid med etniske minoritetsfamilier delt opp migrasjonsprosessen i fem trinn. Hvert trinn har sine særlige kjennetegn, utløser forskjellige typer av coping mekanismer eller overlevelsesmekanismer i familien og setter i gang ulike typer konflikter og

symptomer (Sluzki, 1979 s. 380). Den forberedende fasen er innledningen av migrasjonen og starter når man begynner å ta de første skrittene mot å forlate hjemlandet. Det kan ligge enten positive eller negative betydninger bak avgjørelsen om å migrere. Målet med migrasjonen kan være å slippe unna politisk undertrykking og forfølgelse eller drømmen om en høyere levestandard. Det andre trinnet i migrasjonsprosessen er selve migrasjonen. Her er det flere faktorer som spiller inn. Var migrasjonen en flukt? Hvor lenge og hvordan forløp tiden mellom flukten fra hjemlandet og innvilging av asyl i Norge? I følge Skytte (2008) er migrasjon en overgangsfase med få eller ingen ritualer. I Norge blir det å komme seg igjennom migrasjonsfasen, som for noen en svært smertefull, noe migrantene selv må gjøre utelukkende ved hjelp av sine private ritualer (Skytte, 2008 s. 133). En annen faktor er hvordan migrantene selv oppfatter migrasjonen. Noen brenner alle broer og ser for seg migrasjonen som noe endelig mens andre migrerer i utgangspunktet bare for en viss periode. Det tredje trinnet er en periode med overkompensering. Migrasjonsstresset kommer gjerne ikke til overflaten i den første tiden etter migrasjonen. Tvert i mot er dette en periode hvor migrantene har en stor problemløsningsorientert effektivitet (ibid. s. 133). Tiden umiddelbart etter migrasjonen er første prioritet overlevelse og konflikter blir nedtonet. Migranten prøver å skape rutiner og ro. Denne perioden med overkompensering etterfølges ofte av en periode med dekompensering og kriser; det fjerde trinnet i migrasjonsprosessen. Dette er ofte en stormfull periode preget av konflikter, symptomer og vanskeligheter. Migranten blir konfrontert med det å tilpasse seg den nye virkeligheten. Hovedoppgaven blir i følge Sluzki (1979) i størst mulig omfang både å skape kontinuitet i migrantens egen identitet og i dens forenelighet med omgivelsene. Disse to fasettene av oppgavene er innimellom konkurrerende, og det kreves rimelige kompromisser hvis begge deler skal lykkes (Sluzki, 1979 s. 384). Balansen mellom å sikre kontinuitet i ens egen identitet og samtidig sikre at denne blir forenelig med den nye samfunnskonteksten er hårfin og vanskelig å nå. Enkelte migranter kan i sitt forsøk på å takle det stress, konflikter og spenning knyttet til denne balansen utvikle et mønster med somatiske plager eller psykiatriske problemer (Skytte 2008, s. 135). Det siste trinnet i migrasjonsprosessen er transgenerasjonelle fenomener. Migrantfamilier lever ofte i en kulturell kompleksitet hvor barna raskere og i høyere grad enn de voksne tilegner seg det nye samfunnets verdier og normer. Barna har ofte flere arenaer enn voksne der de kan komme i personlig kontakt med det nye samfunnet. Dette kan føre til kultursammenstøt innenfor familien. I mange tilfeller oppstår verdi- og normkonflikten, ikke imellom generasjonene i migrantfamilien, men mellom familiens miljø og majoritetssamfunnet. Familien gir ofte atferdskonfliktene videre til sine barn. De annerledes definerte reglene og grensene for

akseptert sosial atferd i samfunnet rundt, kan føre til at barnas atferd blir stemplet som avvikende av majoritetssamfunnet (Skytte, 2008 s. 135).

Migrasjonsprosesser er, slik vi har sett over, lange og kompliserte endringsprosesser. Dels kommer flyktninger og innvandrere til Norge med svært forskjellig bakgrunn og livserfaringer, og dels møter de i Norge forskjellige mennesker og lokalsamfunn. Flyktningene og innvandrerne utvikler derfor ulike strategier for livet sitt i Norge. Skytte (2008) trekker fram tre slike strategier men påpeker at disse strategiene aldri vil være statiske. Strategien vil være bestemt av bakgrunn og livserfaring og vil være under utvikling og farget av livet den enkelte lever i Norge. Strategiene kan forstås som posisjoner på en akse av integreringsstrategier (Skytte, 2008 s. 141-142). I den ene ende finnes assimileringstrategien. Den nyankomne vil i denne strategien tilpasse seg de livsverdiene og normene som de møter i Norge fordi de ser dette som en reell mulighet til et bedre liv. I den andre enden finner vi segregeringsstrategien. En person kan bruke denne strategien hvis han opplever assimileringsskravet som uomgjengelig og truende og vil da reagere med å trekke seg tilbake. Målet med denne strategien er å gjenskape miljøet hjemmefra i sitt sosiale liv i det nye landet. Den pluralistiske integreringsstrategien befinner seg på midten av strategiaksen. Mennesker med en slik strategi ønsker både anerkjennelse fra storsamfunnet for at det finnes mennesker som lever med andre holdninger, verdier og religiøse overbevisninger samtidig som de vil kjempe for retten til likestilling gjennom å være aktiv på storsamfunnets arenaer (Skytte, 2008 s. 142-144). Varvin (2003) trekker fram en fjerde strategi eller eksilskjebne som han kaller marginalisering. For noen blir forholdet mellom hjemlandets kultur og vertslandets kultur så problematisk at de faller helt utenfor (Varvin, 2003 s. 207). De blir ofte isolerte og uten kontakt med verken nordmenn eller andre landsmenn. De er ofte alvorlig traumatisert og trenger rehabilitering og ekstra støtte for å klare å få et stabilt og meningsfullt liv. Det er viktig å fremholde at tapene og overvinnelsen av eksilkrisen avhenger ikke bare av den enkeltes personlige forutsetninger. Forløpet er også avhengig av de materielle og sosial forholdene som tilbys nyankomne innvandrere i det nye landet.

3.2 Prosesser knyttet til menneskers evne til mestre

Hva kan være med på å forklare hvorfor mennesker klarer å mestre livet på tross av vanskeligheter og motstand. Resiliens, mestring og Antonovskys salutogene gir oss gode perspektiver til å forstå.

3.2.1 Resiliens

Begrepet resiliens er hentet fra det engelske begrepet ”resilience” og det finnes ingen dekkende oversettelse til norsk. Alternative ord kan være motstandskraft og mestring (Borge, 2010 s. 12). Resiliens er ofte brukt innen psykologien og rettet mot barn med tanke på risiko og utvikling. Men begrepet kan brukes i forhold til alle mennesker som har opplevd eller opplever vanskeligheter. Resiliens sier noe om hvordan man forholder seg til belastninger i livet. I følge Borge kan resiliens både forekomme som engangsfenomen og som vedvarende prosesser. Det kan illustreres ved de tre begrepene gjenopprette, opprettholde og forbedre. Å gjenopprette psykologiske fungering innebærer at man finner tilbake til sin vante atferd etter å ha opplevd en akutt alvorlig risikosituasjon. De to andre begrepene viser til resiliensprosesser over tid. Barn som daglig erfarer vanskelige oppvekstsforhold, kan til tross for slike erfaringer opprettholde en tilfredsstillende psykologisk fungering. Og barn i kronisk risiko kan også forbedre sin fungering (ibid. s. 13).

Den mest brukte definisjonen på resiliens i norsk litteratur er formulert av barnepsykiateren Michal Rutter (2000) og er som følger:

Resiliens er en prosess som gjør at utviklingen når et tilfredsstillende resultat, til tross for at barn har hatt erfaringer med situasjoner som innebærer en relativt stor risiko for å utvikle problemer eller avvik (Rutter, 2000)

Det er tre forhold som kan være med å karakterisere et resilient forløp. Det første forholdet er tro på at man kan påvirke sine omgivelser. Det andre var evnen til å forholde seg til sine egne tanker og følelser. Det tredje forholdet går ut på evnen til å lage omsorgsfulle relasjoner til andre (ibid. s. 17-18). Disse forholdene har også blitt funnet i annen resiliensforskning. Alayrian (gjengitt i Varvin, 2008) legger vekt på evnen til å danne et indre psykisk rom der personen kan snakke med seg selv om på den måten regulere følelser, dempe smerte og beskytte seg selv (ibid. s. 18). Med andre ord kunne gi seg selv følelse av trygghet og selvverd selv når ytre omstendighet er grusomme. Resiliens avhenger ikke bare av egenskaper hos individet, også forhold i miljøet har stor betydning for hvordan mennesker under påkjenning klarer å utvikle seg og friskne til (Borge, 2010 s. 15). Gjennom ros, omsorg og støtte kan de rundt individet være med på løfte individet slik at det klarer å møte nye påkjenninger,

skuffelser og fare med fornyet styrke. Den kulturelle porten er et uttrykk for møtet med et annet lands kultur når man reiser eller flytter til et annet land. Den spiller en vesentlig rolle fordi det er forskjellige standarder for hva som er god tilpasning i ulike kulturer i verden. Slike krav er nødvendig å kjenne til for å forstå resiliens. Nærmiljø samfunnsforhold, familie, vennskap og nabolag, skoler og arbeidsliv setter krav til hva som er god fungering (ibid. s. 15). Nyankomne flyktninger møter den kulturelle porten på alle plan i livet når de bosettes i en kommune.

I resiliensforskningen er det vanlig å operere med tre forskjellige modeller for å forstå og forklare resiliens: kompensasjonsmodellen, beskyttelsesmodellen og utfordringsmodellen (Borge, 2010 s. 43). Kompensasjonsmodellen går ut på at man iverksetter tiltak for å erstatte noe som mangler. Et eksempel her kan være et barn som vokser opp i et dårlige familie- og oppvekstmiljø. Dette kan føre til dårlig psykososial fungering. Dersom barnet har en positiv voksen rollemodell i livet sitt, kanskje en lærer, kan dette være med på å unngå at barnet får problemet. Oppmerksomhet og omsorg fra andre kan øke barnets selvtillit og gjøre barnet sterkere i møtet med stresset det opplever hjemme. Her ser vi at det å sette inn tiltak for å øke mestring og tilpasning på et område, som for eksempel skolen eller barnehagen, også kan føre til bedre fungering hjemme. Beskyttelsesmodellen viser at beskyttelsesfaktorer kan ha indirekte virkning. Gjennom venner og fritidsaktiviteter kan barnet utvikle sosial kompetanse og dermed få økt selvtillit (ibid. s. 44). Gode venner og det å delta i meningsfulle aktiviteter som man mestrer er med på å beskytte mot risikofaktorer. Mennesket er et sosialt vesen som har behov for å være sammen med andre mennesker. Vi trenger bekræftelsene, støtten og omsorgen et fellesskap gir. Den tredje modellen er utfordringsmodellen og går ut på at resiliensfaktorer kan sette i gang prosesser og som gir vellykket tilpasning. Noen mennesker står seg og takler nye utfordringer selv om de møter nye nederlag. De vokser seg sterkere og tryggere og nye påkjenninger preller av. Utfordringsmodellen illustrerer utvikling over tid, noe som ikke kommer like godt fram i de to andre modellene. I praksis vil alle mekanismene som de tre modellene beskriver virke sammen (ibid s. 45).

3.2.2 Mestring

Mestring handler om å ha tilgang til ressurser og ha evnen til å utnytte disse. Det kan være ressurser som kunnskap, ferdigheter, sosiale ressurser, gode hjelpere eller utstyr. Mestring må både inkludere selve evnen til å utføre oppgaver, mestringskompetanse og hvilke følelser vi

har til denne utføringen, mestringsfølelse (Heggen, 2007 i Ekeland og Heggen s. 65). Begrepet mestring er utviklet innen psykologien og ofte knyttet til personers reaksjoner på stress og påkjenninger. I denne tradisjonen kan vi si at behovet for mestring oppstår når individet blir utsatt for en påkjenning eller belastning. Men mestring dreier seg også om en relasjon mellom individ og omgivelsene. Hvor stor belastning for eksempel sykdom medfører, er avhengig av hvordan omgivelsene reagerer. En pasient kan føle økt mestring dersom han har støtte og hjelp fra venner og familie. Dersom pasienten føler seg stigmatisert i sitt miljø, vil det utgjøre en tilleggsbelastning (ibid. s. 65). I helse- og sosialetaten omfatter begrepet både en målsetting og en prosess. Målsettingen er at en person eller en gruppe skal oppnå et bedre resultat enn en ville fått uten mestringsarbeidet. Begrepet sikter til en prosess, fra en tilstand preget av svak eller utilfredsstillende mestring til bedret mestring, og eventuelt også å opprettholde mestring selv om problemene øker (ibid. s. 65).

Heckhausen og Schultz (1995) distingverer mellom to kontrollstrategier for mestring, primær og sekundær kontroll, for å klassifisere kontrollrelatert atferd. Primær kontroll går ut på at man handler for å endre vilkårene i miljøet rundt, mens sekundær kontroll er mer en indre psykologisk tilpasning til en ytre tilstand (Heckhausen og Schultz, 1995). Drivkraften bak begge er hele tiden personens ønske om å mestre den situasjonen han eller hun står i – enten det er gjennom påvirkning eller tilpasning. Mestring kan oppnås ved bruk av begge strategiene.

Mestring skiller seg fra resiliens ved at det i større grad enn resiliens er basert på læring. Denne læringen kan skje i organiserte former og undervisning. Mestringslæring kan forebygge framtidige problemer på skolen og ellers i samfunnet (Borge, 2010 s. 16). Mestring har heller ikke nødvendigvis en risikodimensjon knyttet til seg. Man trenger ikke å være utsatt for risiko for å vise mestring. Resiliens er uløselig knyttet til risiko. Man kan snakke om at folk håndterer ting bra, nøytralt eller negativt, men vi snakker ikke om negativ eller nøytral resiliens. Resiliens dreier seg om positiv mestring. Barn kan for eksempel lære seg ulike former for mestring rettet mot dagligdagse utfordringer, men de kan ikke lære seg resiliens. Det er fordi resiliens utvikles i det virkelige livet, i samspill med risiko og barnets egenart (Borge, 2010 s. 16).

3.2.3 Antonovskys salutogenese

Mye av resilienstenkningen bygger på Aron Antonovsky (2000) sin teori om opplevelse av mening og sammenheng. Han har gitt nye perspektiver på sykdom og sunnhet, og hans betraktninger er sterkt mestringsorientert. Han lanserte begrepet salutogenese. Det motsatte begrepet som er velkjent fra medisin er patogenese, sykdomsutvikling. En patologisk orientering har som fokus å forklare hvorfor mennesker blir syke og sykdommens årsaker. Mens salutogenese handler, i følge Antonovsky, om kildene til sunnhet og stiller mennesker helt andre spørsmål. Hvorfor befinner mennesker seg i den positive ende av kontinuet god helse - dårlig helse? Og hvorfor beveger mennesker seg mot denne enden uansett hvor de befinner seg i utgangspunktet? (Antonovsky, 2000 s. 11-12). En salutogenisk tilnærming fokuserer på det friske.

Det å bli stilt ovenfor stressfaktorer fører til en spenningstilstand som man må håndtere på en eller annen måte. Utfallet avhenger av effektiviteten av håndteringen. Utfallet kan bli patologisk, nøytralt eller helsefremmende. Man har ulike motstandsressurser som kan være effektive mot en rekke forskjellige stressfaktorer. Det kan være penger, sosial støtte, kulturell stabilitet. Antonovsky mente at det trengtes en bestemmelse om en generell motstandsressurs, som ikke forutsatte viten om faktiske virkninger, og som kunne gi en forståelse av hvordan noe kunne virke som en generell motstandsressurs. Han utviklet begrepet *opplevelse av sammenheng*. Det alle de forskjellige generelle motstandsressursene har til felles er at de gjør det mulig å sette de utallige stressfaktorer, vi konstant bombarderes med, inn i en meningsfull sammenheng (ibid. s. 13).

For å få opplevelse av sammenheng i livet, er det i følge Antonovsky tre viktige forutsetninger som må oppfylles. Det første er å forstå situasjonen (begripelighet). Med det menes den utstrekning man kan oppfatte de stimuli man utsettes for som kognitivt forståelige, i motsetning til støy og kaos. Den andre forutsetningen er å ha tro på at det finnes en løsning (håndterbarhet). Med dette menes den utstrekning man oppfatter at det står ressurser til rådighet som kan hjelpe en til å møte de krav man møter. Dersom man har en sterk opplevelse av håndterbarhet, føler man seg ikke som et offer for omstendighetene. Den tredje forutsetningen handler om å finne mening ved de som skjer (meningsfullt). Med dette menes den utstrekning man føler at livet er forståelig rent følelsesmessig og at selv om livet består av krav og problemer så tar man villig utfordringene på seg, besluttet på å finne en mening med dem og gjør sitt beste for å verdig klare seg gjennom dem (ibid. s. 34-37). Disse tre

forutsetningene er uløselig knyttet til hverandre, men graden av den enkelte faktors tilstedeværelse kan variere. Den siste faktoren, å finne god mening i det å forsøke å finne en løsning på en vanskelig situasjon, blir betraktet av Antonovsky som en viktig motivasjonsfaktor (Olsen og Traavik, 2010 s.29). Mennesker som er engasjerte og motiverte, har lettere for å overvinne en vanskelig situasjon enn de som er mer passive, motløse og umotiverte.

En slik teori med fokus på det som gir livet mening, mener Antonovsky vil gi større helsegevinst enn en dominerende orientering mot sykdomsfaktorer. En patologisk orientering kan være med å minske mulighetsrommet for mestring. Fokuset er her hva som fører til sykdom framfor hva som fremmer god helse. Antonovsky hevder at mennesker som har ressurser og en grunnholdning som han kaller opplevelse av mening, har et bedre grunnlag for å mestre stressfaktorer og kriser (Ekeland og Heggen, 2007 s.76-77).

Salutogenese er en aktiv prosess der man utvikler positiv fungering tross risiko (Borge, 2010 s. 17). Både resiliens og salutogene legger vekt på de prosessene som bringer en framover mot friskhet og velvære. En annen likhet mellom begrepene er at de begge illustrerer relativ sunnhet hos mennesker som opplever påkjenninger. Hva som oppleves som psykisk og somatisk velvære varierer veldig fra person til person. Salutogene forklarer god folkehelse tross risiko og kan for eksempel brukes til å forstå sammenhengen mellom sosiale forskjeller og god helse ut i fra et samfunnsperspektiv. Resiliens derimot forklarer mer spesifikt forskjeller mellom barn som lever under samme risiko, det vil si ut i fra et mer individorientert perspektiv (ibid. s. 17).

3.3 Sosial kapital; et mangfoldig og aktuelt begrep

Det er mange teoretikere som har tatt for seg begrepet sosial kapital og det finnes ulike innfallsvinkler. Jeg har valgt å presentere tre bidragsytere som har hatt mye å si for utviklingen av begrepet sosial kapital. Det er sosiologene Pierre Bourdieu og James Coleman, og statsviteren Robert Putnam. De tar for seg sosial kapital på ulike nivåer; mikronivå og makronivå og gir til sammen en bred forståelse av begrepet sosial kapital. Den videre utviklingen av begrepet har vært sterkt preget av disse tre pionerene. Sosial kapital på mikronivå kan defineres som ressurser som er tilgjengelige for aktører gjennom deltakelse i sosiale nettverk, mens sosial kapital på makronivå er relasjonelt forankrede ressurser som har

betydning for et systems kvalitet og funksjonsevne (Bø og Schiefloe, 2007 s. 162). Bourdieu så først og fremst på sosial kapital som en ressurs på mikronivå. Coleman anser sosial kapital til å være både en individuell ressurs og et kollektiv gode. Putnam utvider Colemans perspektiv og har hovedfokuset sitt på den sosial kapital på makronivå. Disse ulike perspektivene på sosial kapital henger nært sammen. ”Det er relasjonene mellom individer som gir grunnlaget for kvaliteter på systemnivå. Samtidig er det slik at systemkvaliteter gjør det lettere for individer å etablere, vedlikeholde og dra nytte av personlige relasjoner” (Bø og Schiefloe, 2007 s. 162).

3.3.1 Tre definisjoner; Bourdieu, Coleman og Putnam

Pierre Bourdieu (1986) peker på at den tradisjonelle økonomiske forståelsen av kapital var for snever og at det også fantes andre ikke-materielle kapitalformer som økonomisk kapital, kulturell kapital og sosial kapital. Der sosial kapital handler om de ressursene individet har til rådighet ved å være en del av et sosialt nettverk (Bourdieu, 1986 s. 243). Hensikten med å operere med ulike former for kapital er å gi oppmerksomhet til de sider ved menneskelige aktiviteter som også har verdi, og som i gitte situasjoner også kan konverteres til tradisjonelle kapitalformer (Rønning og Starrin 2009, s.21). I USA er man ofte avhengig av kontakter (høy grad av sosial kapital) for å komme inn på prestigetunge universiteter. En god utdanning er igjen med på å øke den kulturelle kapitalen som igjen påvirker den økonomiske kapitalen. Bourdieu belyser hvordan systematisk forskjellig tilgang til ulike typer kapital bidrar med å reproducere sosial ulikhet og maktforskjeller (NFR-rapport, 2005 s. 18). En elites sterke sosiale kapital kan være til ulempe for samfunnets marginale og utsatte grupper. Sosial kapital er forbundet med både sosial integrering (for noen) og sosial ekskludering (for andre). Denne polariseringen blir mer uttalt, jo sterkere den sosiale kapitalen er (NFR-rapport, 2005 s. 22). Dersom vi går tilbake til eksempelet fra USA kan vi si at i et samfunn hvor muligheten til å få en utdanning er bundet opp til hvem du kjenner er med på å inkludere de som har en sterk sosial kapital og forsterke ekskluderingen av de som ikke har det. Bourdieu definerer sosial kapital som følger:

Social capital is the aggregate of the actual or potential resources which are linked to possession of a durable network of more or less institutionalized relationships of mutual acquaintance and recognition. (...) The volume of social capital possessed by a given agent thus depends on the size of the network of connections he can effectively

mobilize and on the volume of capital (...) possessed in his own right by each of those to whom he is connected (Bourdieu, 1986 s, 249).

Mengden av sosial kapital som til en hver tid er tilgjengelig for en aktør, avhenger altså av egenskaper ved det aktuelle nettverket og av hvor mye ressurser de ulike deltakerne rår over. For Bourdieu er det ikke den enkelte aktøren i et nettverk som har sosial kapital, den ligger i kvaliteten av relasjonen mellom aktørene, og eies kollektivt. Det kreves arbeid og innsats for å bygge opp sosial kapital, og de sosiale forbindelsene må vedlikeholdes. Den enkelte må sikre at de andre deltakerne i et nettverk opplever at de har noe igjen for å opprettholde kontakten og stille opp for vedkommende. Det er viktig at relasjonene er bygget på gjensidig bekjentskap og anerkjennelse. Sosial kapital er et resultat av investeringsstrategier. De kan være individuelle eller kollektive, mer eller mindre bevisste. Investeringene innebærer å gjøre om tilfeldige sosiale relasjoner som naboskap eller arbeidsplass til å bli relasjoner som innebærer varige forpliktelser, gjensidig kjennskap og anerkjennelse (NRF-rapport, 2005, s. 19). Slike nettverk er instrumentelle i den forstand at de framskaffer fordeler og goder til deltakerne. Bourdieu hevder at det er fordelene og godene som følger av medlemskap i en gruppe, som er basisen for gruppesolidariteten (Nysæther i Oltedal, 2005, s.170).

James S. Coleman skiller ikke mellom ressurser og sosial kapital på samme måte som Bourdieu. ”Han ser på sosial kapital som en spesiell form for ressurs, som gjør det lettere å få til rasjonelle bytter mellom aktører” (Nysæther i Oltedal, 2005, s. 171). Sosial kapital er definert ved sin funksjon. Coleman definerer sosial kapital slik:

It is not a single entity but a variety of different entities, with two elements in common: they all consist of some aspect of social structures, and they facilitate certain actions of actors – whether persons or corporate actors – within the structure. (...) social capital is productive, making possible the achievement of certain ends that in its absence would not be possible (Coleman, 1988, s. 98).

Sosial kapital er ikke noe den enkelte besitter men er innebygd i de sosiale strukturene som omgir og er mellom deltakerne. Coleman er ikke like opptatt av at relasjonene bærer preg av gjensidig anerkjennelse men det skal være en viss grad av tillit mellom deltakerne. Dersom man gjør en tjeneste for noen og forventer at de skal gjengjelde tjenesten ved en annen anledning kan man si at det er høy grad av tillit mellom deltakerne i det miljøet de er en del

av. Coleman er også opptatt av normer og effektive sanksjoner. Normer og effektive sanksjoner kan være virkningsfulle former for sosial kapital. Normer kan for eksempel hindre kriminalitet i lokalsamfunnet. Dette fører til trygghet og tillit som igjen øker den sosiale kapitalen. En annen viktig form for sosial kapital er normen om å la kollektive hensyn gå foran egne. Slike normer kan både være internalisert i den enkelte eller støttet opp av belønninger og sanksjoner fra de andre deltakerne i fellesskapet (Nysæther i Olteidal, 2005 s.172). Sosial kapital er i den forstand både en individuell ressurs og en systemegenskap.

Statsviteren Robert D. Putnam har også skrevet mye om sosial kapital. Han bygger mye på Coleman men skiller ikke i like stor grad mellom de ulike typene sosial kapital. Han var først og fremst opptatt av de horisontale relasjonene i lokalsamfunnet og det som skjer i det sivile samfunnet. Putnam ble først kjent for studiet, presentert i boka "Making democracy work", som omhandler betydningen av medborgerlig engasjement for å skape politisk stabilitet og økonomisk framgang. Han sammenlignet næringsaktiviteten i Sør- og Nord-Italia og konkluderte med at Nord-Italia framstår som mer effektiv fordi den der har velfungerende sosiale nettverk og tillit mellom aktørene (Rønning og Starrin, 2009 s. 22). Omvendt så var de områdene i Sør-Italia preget av en kultur av frykt og mistenksomhet som hindrer framgang (NFR-rapport, 2005 s. 21). Putnam definerer sosial kapital på følgende måte:

By "social capital," I mean features of social life - networks, norms, and trust - that enable participants to act together more effectively to pursue shared objectives.

(...)Social capital, in short, refers to social connections and the attendant norms and trust (Putnam, 1995 s. 2).

Sosial kapital skal bidra til kollektiv handling ved å øke de potensielle kostnadene for dem som bryter normer og tillit. Dette gjøres ved å skape kraftfulle normer for gjensidighet, lette informasjonsstrømmen og fremme samarbeid (NFR-rapport, 2005 s. 21). Putnam utvider begrepet sosial kapital med å framheve problemløsning som et tillitsvekkende trekk ved sosial samhandling. Samfunn og organisasjoner preget av klare normer, tillit og gjensidighet, og dermed høy grad av sosial kapital, har en høyere effektivitet enn andre som ikke er preget av det samme. I følge Putnam skapes sosial kapital via menneskers deltakelse i organisasjoner og grupper. Innenfor disse oppstår det felles normer og forpliktelser. Normene fungerer som et slags lim ved at de minsker sannsynligheten for forbrytelser og svik (Rosenmeier i Hegedahl og Rosenmeier, 2007 s. 27).

3.3.2 Noen felleskomponenter og innvendinger mot begrepet sosial kapital

De ulike definisjonene på sosial kapital har noen likhetstrekk men de framhever også ulike sider ved begrepet. Forskjellene understreker at forskerne har tatt fatt i litt ulike aspekter, og at de finner ulike sider som de synes er mest interessant. Det er likevel viktig å påpeke fellesnevnerne. Halpern (2005) konkluderer med at det er tre elementer som er sentrale når en skal analysere sosial kapital i aller former for fellesskap. Det dreier seg om nettverk, normer og sanksjoner (Halpern, 2005 s. 10). Forskningsrådets rapport på sosial kapital trekker i tillegg fram et par andre fellesnevnerne for sosial kapital. Det er tillit, stabile nettverk preget av gjensidighet og deltakelse samt engasjement i aktiviteter for fellesskapets beste (NRF-rapport, 2005 s. 17). Den sosiale kapitalen kan ikke kontrolleres fritt av den enkelte deltaker fordi den forutsetter en tilknytning til et nettverk. ”Vi kan opparbeide kapitalen ved egen aktivitet, men suksessen og bruken er avhengig av nettverket og støtten av nettverket” (Rønning og Starrin, 2009 s. 24). Rønning og Starrin skriver videre at nettverk har normer, verdier og forventninger som det forutsettes at vi deler. De er uskrevne og det forventes at man lærer dem. For utenforstående kan det være vanskelig å forstå kodene. I nettverk finnes det sanksjoner for dem som bryter normene. Gjensidig tillit er en forutsetning for at nettverk skal bestå og danner grunnlaget for sosial kapital. Når det er tillit mellom deltakerne i et nettverk, trenger en ikke å lage kontrakter og man kan samarbeide og dele arbeidsoppgaver uten å være redd for å bli lurt (Rønning og Starrin, 2009 s. 24).

Alle de sentrale bidragsyterne bak utviklingen av sosial kapital har blitt kritisert for å ikke ta hensyn til betydningen av kjønn. De har ikke undersøkt nøye om det er forskjeller i kvinners og menns roller i å skape og vedlikeholde sosial kapital, eller om det er ulikheter mellom kvinner og menn når det kommer til å nyttegjøre seg av sosial kapital (NRF-rapport, 2005 s. 21). ”At betydningen av kjønn for utvikling av nettverk og sosial kapital varierer med alder, utdanning og yrkesaktivitet, gjør det vanskelig å trekke generelle konklusjoner som har lang gyldighet (Rønning og Starrin, 2009 s. 23). En annen kritikk som spesielt har vært rettet mot Coleman og Putnam er at de har en tendens til å overbetone de positive funksjonene ved sosial kapital og underbetone de negative. Sosial kapital kan, slik Bourdieu har vært inne på, føre til inkludering for noen og ekskludering for andre. Da ofte inkludering for eliten og en ekskludering av allerede utsatte grupper i samfunnet (NRF-rapport, 2005 s. 22). Videre er det ikke gitt at alle sterke nettverk er preget av verdier og normer som er ønskelig fra et

samfunnssynspunkt. Eksempler på slike nettverk kan være nettverk som er driver med kriminell virksomhet og innvandrer miljøer som er veldig lukket.

3.3.3 Ulike former av sosial kapital

Sosial kapital er et begrep som kan ha mange ulike betydninger og former. Putnam har beskrevet fire forskjellige egenskaper ved et nettverk som har innvirkning på hva slags sosial kapital som blir utviklet.

Det første er forskjellen mellom formell kapital og uformell kapital. Deltakelse i organisasjoner, som idrettslag og foreninger er formell kapital. Uformell kapital erverves gjennom uformelle nettverk som familie, venner og nabolag. Den formelle kapitalen vil som regel være tilgjengelig for alle som er med og det er åpent hvem som er der. Det kan også danne seg uformelle strukturer i det formelle nettverket. Det finnes også noen organisasjoner som er lukket. Et eksempel her er Frimurerlosjen, en organisasjon som har som mål å tilføre medlemmene sine sosial kapital (Rønning og Starrin, 2009 s. 26-27). Den andre formen er tette nettverk hvor vi for eksempel bor i nærheten av hverandre og har samme fritidsinteresser (sterk relasjon). Her kan vi snakke om tykk sosial kapital. Motsetningen er personer som vi bare har møtt eller møter i en sammenheng som for eksempel bare i en bestemt jobbsammenheng (svak relasjon). Dette representerer en tynn sosial kapital. Putnam påpeker at det er ofte de svake relasjonene som gir best innpass til nye nettverk og nye goder i samfunnet. En svak relasjon til noen kan for eksempel være nyttig ved jobbsøking fordi denne personen har et bredere nettverk utover ditt eget enn en du har en sterk relasjon til (Putnam, 2002 s. 10). Svake bånd er også viktig for å knytte forbindelser mellom grupper og for å holde samfunnet sammen (Rønning og Starrin, 2009 s. 27). Noen former for kapital kan være rettet mot å fremme en gruppes interesse eller materielle kår og styrke båndene mellom medlemmene av gruppa; innadvendt sosial kapital. Slike grupperinger kan være forankret i klasse, kjønn eller etniske skillelinjer, eksempler her er fagforeninger eller næringslivsorganisasjoner. Andre grupperinger er utadrettede, med mål om å hjelpe andre (utadvendt sosial kapital). Eksempler her er ideelle organisasjoner som Røde kors og Redd Barna (Rønning og Starrin, 2009 s. 27).

Nettverk som fremstår som lukkede eller innadvendte, har høy grad av sosial kapitalformen *bonding*, de binder folk tett sammen, gir følelse av tilhørighet og bekreftelser. Slike

nettverksstrukturerer kan ha opphav i familie, venner eller etniske grupper (Bø og Schieflo, 2007 s. 189).). Dette er nettverk vi danner med mennesker som på mange måter er like som oss. Bonding gir oss mulighet til å få tette nettverk og mye sosial støtte, men slike tette bånd kan også være negativt og forsterke problemer med tanke på manglende integrasjon, utstøting og isolasjon (NFR-rapport, 2005 s. 22). Mange innvandrere har tilgang på bonding gjennom kontakt med andre fra samme etniske eller kulturelle gruppe. De får mye støtte og kontakter innad i miljøet men sammen med denne kapitalen kan det også følge høy grad av sosial kontroll og manglende integrering med storsamfunnet. *Bridging* handler om å danne nettverk med mennesker som er ulik en selv. Bridging gir nettverk som er åpne og utadrettede. Disse grupperingene gir tilgang til andre miljøer og søker seg mot nye grupper for å utvide seg. Dette kan bidra til samhandling mellom ulike grupper (Putnam, 2002 s. 11-12). Halpern viser til forskning som har funnet at mennesker som har høy grad av tette nettverk (bonding) også har høy grad av kontakt med andre (bridging) utenfor det tette nettverket. Det betyr at selv om bonding-bridging distinksjonen er viktig på noen områder, så er det også en positiv korrelasjon mellom bonding og bridging på et individuelt nivå (Halpern, 2005 s. 21). Bonding kan virke som en forutsetning for bridging. Et fellesskap av likesinnede kan gi den enkelte bekræftelse og styrke. Bridging kan være positivt fordi den skaper gjensidig forståelse og minske konflikter og den kan også gi flere muligheter til å krysse nettverksgrenser for de som har evnen til det.

3.3.4 Sosial kapital og sosiale nettverk

Arbeid med sosiale nettverk står sterkt i sosialt arbeid. Marginaliserte grupper har ofte lite eller svake sosiale nettverk. Nyankomne innvandrere, som regnes som en marginalisert gruppe, har i tillegg til svak sosial tilknytning til andre i den kommunen de bosettes i også utfordringer når det gjelder språk og kulturelle koder. Integreringsarbeid er i denne sammenhengen viktig. Dette arbeidet skjer både i offentlig regi i form av introduksjonsprogram, som er den største satsingen på området, og gjennom det sivile samfunnet ved lag, foreninger og organisasjoner. Uformelle nettverk er viktige. De gir oss tilhørighet og trygghet. Vi trenger gode, tillitsfulle relasjoner til andre for å takle livets utfordringer. Deltakelse i sosiale nettverk gir oss også tilgang på ressurser. I Bø og Schieflo står det at vi gjennom relasjoner til andre kan få hjelp og støtte av mange forskjellige typer. Det kan være materielle goder eller tjenester. Trøst og omsorg gjennom problemer eller situasjoner som det er vanskelig å håndtere alene. Vi kan få tilgang til informasjon og hjelp til

å finne ut av problemstillinger. Andre kan også utøve innflytelse på beslutninger og åpne dører slik at vi kommer bedre ut enn vi ellers ville ha gjort. (Bø og Schiefloe, 2007 s.158).

Sosial kapital er interessant fordi det handler om de ressurser som gjør at samhandling mellom mennesker går mer knirkefritt, og at samfunnsoppgaver blir lettere gjennomført. Sosial kapital virker på mange måter som smøreolje i samfunnsmaskineriet. Sosial kapital er også tilgang på ressurser på bakgrunn av at man er del av et sosialt nettverk. Det at man er en del av et sosialt nettverk preget av tillit og gjensidighet kan føre til ressurser som støtte og omsorg, eller tjenester og innflytelse.

”En lang rekke undersøkelser tilsier at områder med høy sosial kapital har bedre skolerresultater, bedre helse, mer lovlige borgere, bedre omsorgsordninger for barn, mer effektiv offentlig administrasjon, mindre korrupsjon og større økonomisk vekst enn områder med mindre sosial kapital” (Putnam 2004; NFR-rapport, 2005 s. 13).

Hva er det som gjør at sosial kapital får slike positive konsekvenser? Sosial kapital handler mye om tillit og gjensidige sosiale relasjoner. Hva er det som gjør at folk føler at andre mennesker er til å stole på? Er det bestemte aktiviteter eller typer av kontakt som fremmer tillit og samarbeid? Hvordan kan man tilrettelegge for styrking av tillit, tilhørighet og trygghet mellom mennesker? Høy grad av sosial kapital kan være positivt når det kommer til integrering av innvandrere. Ved å se på innvandrere sin tilgang på sosial kapital kan man kanskje også si noe om hvor godt den enkelte er integrert. Vil en innvandrer som har jobb også ha et godt sosialt nettverk og føle tilhørighet og ha tillit til det norske samfunnet? Sosial kapital tilnærmingen ser på hva som påvirker den enkeltes prestasjoner, helse, livskvalitet og inkludering. Det handler ikke bare om individuelle ressurser men også om hvilke kollektive ressurser den enkelte nyter godt av gjennom de sosiale sammenhenger og miljøer personen er en del av.

4.0 Metode

Målet for undersøkelsen min er å finne fram til noen faktorer som kan være viktige for å få til et vellykket introduksjonsprogram. Med et vellykket introduksjonsprogram mener jeg at deltakerne etter endt program enten går over i ordinært arbeid eller utdanning. Jeg ønsket å undersøke dette ved å benytte meg av det kvalitative forskningsintervjuet som metode. Den opprinnelige greske betydningen av ordet metode er ”veien til målet”. Jeg vil i dette kapittelet gjøre rede for min vei i arbeidet med denne undersøkelsen. Jeg vil først begrunne valg av metode og deretter presentere den vitenskapsteoretiske tilnærmingen som ligger til grunn. Videre går jeg inn på hva det vil si å forske i eget fagfelt og noen etiske hensyn det er viktig å være bevisst på når man bruker kvalitativ metode. Resten av kapittelet omhandler gjennomføringen av undersøkelsen. Jeg kommer her inn på temaer som utvalg, intervju, transkribering og analyse.

4.1 Valg av kvalitativ metode

Jeg har valgt å bruke kvalitativ tilnærming og intervju for å innhenting av data til min undersøkelse. Valg av metode gjøres på bakgrunn av undersøkelsens formål og problemstilling. Jeg ønsker gjennom undersøkelsen min å få en større forståelse for hva som fungerer bra ved gjennomføringen av introduksjonsprogrammet i noen få utvalgte kommuner. For å oppnå forståelse må jeg ned i dybden. Samfunnsvitenskaplig forskning handler om å forstå sosiale fenomener gjennom fortolkning. Kvalitative tilnærminger gir grunnlag for fordypning av de fenomener som studeres. I følge Malterud (2003) kan vi bruke kvalitative metoder til å få vite mer om menneskelige egenskaper som erfaringer, opplevelser, tanker, forventninger, motiver og holdninger. Målet er forståelse framfor forklaring (Malterud, 2003, 32-34). I studier hvor det er nær kontakt mellom forsker og de som studeres, som for eksempel ved intervju, får man fyldige data om de personer og situasjoner som studeres. Dette gir et godt utgangspunkt for å få kunnskap om hvordan enkeltpersoner opplever og reflekterer over sin situasjon (Thagaard, 2009, 12). Innsamling av data gjennom intervju medfører direkte kontakt mellom forsker og informant. Relasjonene som etableres ute i feltet er avgjørende for kvaliteten på materialet.

Thagaard (2009) trekker frem begrepene systematikk og innlevelse som to sentrale aspekter ved kvalitativ forskning. Innlevelse er viktig for å oppnå forståelse. Ved å sette oss inn i den sosiale situasjonen til de vi studerer, kan vi oppnå en større forståelse for deres situasjon. Forskeren må være åpen og mottakelig for det informantene gir av informasjon. Systematikk knyttes til hvordan vi forholder oss til fremgangsmåter i forskningsprosessen. Det innebærer at forskeren har et reflektert forhold til vurderinger som gjelder avgjørelser om hvordan materialet samles inn, analyseres og tolkes. Forholdet mellom systematikk og innlevelse kan sees på som en veksling mellom refleksjon over metodiske beslutninger på den ene siden og fleksibilitet og åpenhet på den andre siden (ibid. s. 12).

Begrepet metode kan problematiseres ved bruk av kvalitative tilnærminger. Ut i fra en byråkratisk og positivistisk tilnærming til samfunnsvitenskapen er metode blitt begrenset til mekanisk overholdelse av regler. En metode er i følge et slikt syn et sett regler som kan brukes på en mekanisk måte for å realisere en gitt målsetting. En streng overholdelse av reglene regnes som sannhetsgaranti. Personlige ferdigheter og evner er i følge positivistene irrelevante for produksjonen av kunnskap (Kvale og Brinkmann, 2009, 99). Slik er det imidlertid ikke dersom man har en kvalitativ tilnærming for innhenting av data. I et kvalitativt forskningsintervju produseres kunnskapen sosialt gjennom interaksjon mellom intervjuer og informant. Selve produksjonen av data går utover en mekanisk overholdelse av regler og er avhengig av intervjuers personlige ferdigheter og vurderinger. Kvaliteten på de produserte data i et kvalitativt intervju avhenger også av intervjuers kunnskaper og ferdigheter om tema. Forskningsmetode blir i denne sammenhengen mer et håndverk hvor forskerens person er selve forskningsredskapet (Kvale og Brinkmann, 2009, 99-100).

Når man velger å se forskerens person som det viktigste forskningsredskapet, er forskerens kompetanse, evner, kunnskaper og ekstra viktig for kvaliteten på den kunnskapen som produseres. Dette synet innebærer at forskeren behersker relevante metoder og strategier. God intervjuforskning går ut på mer enn bare formelle regler og tekniske intervjuferdigheter, det utøves også personlig skjønn. Fokuset for utviklingen av forskningsintervju vil være å forbedre intervjuerens ferdigheter (Kvale og Brinkmann, 2009, 103-105). Den nære kontakten forskeren etablerer med informant ved intervju, medfører en del etiske utfordringer. Dette er spesielt knyttet til å ivareta informantens integritet og selvrespekt (Thagaard, 2009, 110). Jeg kommer nærmere inn på de etiske aspektene ved intervju som metode i avsnittet "Ethiske hensyn" litt senere i dette kapitlet.

4.2 Vitenskapsteoretisk tilnærming

Forskeren har alltid med seg en forforståelse inn i forskningen. En måte å se og forstå verden på. Dette er med på å påvirke hele forskningsprosessen; fra valg av tema, utvikling av problemstilling til innsamling av data, analyse og tolkning. Forskerens vitenskaplige forankring har betydning for hva hun eller han søker informasjon om og danner utgangspunkt for den forståelsen forskeren utvikler (Thagaard, 2009, 35). Det er viktig å ha fokus på hvilket vitenskapsteoretisk perspektiv man legger til grunn for studiet. Dette fordi det sier noe hva man anser som kunnskap og hvordan man best skal gå fram for å nå den kunnskapen.

4.2.1 Fenomenologi og hermeneutikk

Fortolkning har en sentral plass innen kvalitative metoder. Kvalitative tilnærminger kan derfor knyttes til fortolkende teorier som blant annet fenomenologi og hermeneutikk (Thagaard, 2009, 14). Jeg ønsker å bruke fenomenologi og hermeneutikk som vitenskapsteoretisk grunnlag for metoden. ”Fenomenologien tar utgangspunkt i den subjektive opplevelsen og søker å oppnå en forståelse av den dypere meningen i enkeltpersoners erfaringer (Thagaard, 2009, 38). Forskerens refleksjoner og tanker danner ofte utgangspunktet for forskningen men det er informantens subjektive opplevelse som er i fokus. Det er her viktig at forskeren er åpen for informantens erfaringer og tanker. ”Sentralt innen fenomenologien er å forstå fenomener på grunnlag av de studerendes perspektiv, og å beskrive omverden slik den erfares av dem (Thagaard, 2009, 38). Virkeligheten er slik den oppleves av den enkelte. Hermeneutikk går ut på at meningsfulle fenomener må fortolkes for å kunne forstås. Hermeneutikken er relevant for samfunnsvitenskapen fordi mye av disse fagenes datamateriale består av meningsfulle fenomener og mye av det de forsøker å forklare er meningsfulle fenomener. Fortolkning og forståelse av ligger derfor i bunnen på disse fagene (Gilje og Grimen, 2007, 143-144).

Som vi har sett, så gir en fenomenologisk tilnærming meg muligheten til å se menneskers subjektive erfaringer slik de fremstår, men jeg vil også videre ved at jeg ønsker å oppnå en dypere forståelse. Her vil hermeneutikken hjelpe.

4.3 Forskning i eget felt

Jeg har erfaring med arbeid som flyktningkonsulent i en liten kommune. Der hadde jeg ansvaret for koordinering av introduksjonsprogrammet og bosetting. Jeg har gjort meg en del erfaringer og tanker rundt hva som er viktige faktorer for å lykkes med introduksjonsprogrammet. Arbeidserfaringen innen dette praksisfeltet utgjorde et bakteppe og ga inspirasjon og retning når det kom til valg av tema, problemstilling og metode. I tillegg har jeg gjennom min faglige bakgrunn som sosialarbeider også med meg en del kunnskap, ferdigheter og verdier inn i studiet. ”Spørsmålet er derfor ikke hvorvidt forskeren påvirker prosessen, men hvordan” (Malterud, 2003, 43).

Det er både fordeler og ulemper med å forske i eget fagfelt. På den ene siden har man en nærhet til det feltet man studerer som er positiv og skaper engasjement. Man har kjent hvor skoen trykker og har noen ideer og tanker om hva som er mest relevant å forske på. Forskeren har da et slags kart å gå etter for å finne fram i det store terrenget av informasjon på området. Det kan være med på å sikre at den informasjonen er relevant og gir troverdig kunnskap, dette er igjen med på å styrke forskningens validitet. I følge Halvorsen kan begrepet validitet forklares som gyldighet eller relevans. Utfordringen blir å samle inn data som er relevante for den problemstillingen vil arbeider med (Halvorsen, 1996, 33). En annen fordel knyttet til det å være forsker i eget fagfelt er at en kjenner fagspråket som brukes og at man har kunnskap om det området som kan forskes, også tabubelagte temaer. Faren med å forske i eget praksisfelt er at man kan ta ting for gitt og ikke ser alle forhold ved en sak fordi man har jobbet så lenge og tett på feltet. En annen fare er at man ikke går dypt nok i granskningen fordi man tror at man kjenner svarene på forhånd. Det er viktig å ha en levende nysgjerrighet til det feltet man skal undersøke gjennom hele forskningsprosessen.

Nærhet til praksisfeltet er med andre ord både med på å fremme og hemme kunnskap. Jeg har intervjuet sosialarbeidere og lærere fra voksenopplæringa som har de samme rollene og arbeidsoppgavene i introduksjonsprogrammet som jeg hadde. Vi har helt sikkert gjort oss mange av de samme erfaringene og tankene men det er også en stor sjanse for at vi også har gjort oss erfaringer og tanker som er ulike. Min oppgave i studiet er først og fremst å få fram informantenes opplevelse og stemme. Det er deres erfaringer om hva som er suksess faktorer for å lykkes med introduksjonsprogrammet jeg er ute etter. For å unngå at mine erfaringer skulle farge studiet for mye og redusere faren for at jeg skulle identifisere meg med informantene var det viktig for meg å tre ut av rollen som sosialarbeider og

flyktningkonsulent og tre inn i rollen som forsker. Mine erfaringer og forforståelse har jeg selvfølgelig fortsatt med meg, men gjennom å være bevisst dem og innta en åpen holdning kan jeg lettere gjøre min egen person mindre tydelig og fremheve informantene. ”Når jeg bruker kvalitative forskningsmetoder, skal jeg ikke prøve å utslette meg selv, men arbeide aktivt for å kjenne min egen rolle godt nok til eksplisitt å redegjøre for min innflytelse, og ta stilling til hva det betyr i kunnskapsutviklingen” (Malterud 2003, 46).

4.4 Ethiske hensyn

Det å bruke kvalitative forskningsmetoder innebærer møter mellom mennesker, og normer og verdier utgjør viktige elementer av den kunnskapen som utveksles og utvikles. Det betyr at forskeren bør kjenne til de etiske utfordringene dette medfører (Malterud, 2003, 199).

Gjennom for eksempel intervju deler informantene informasjon som ofte er sensitive og fortrolige.

Det er viktig at forskeren ivaretar informantenes integritet og personvern. Dette kan gjøres gjennom å behandle sensitiv informasjon forsvarlig og anonymisere informasjon slik at informantene ikke blir gjenkjent. Undersøkelsen min er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste AS (NSD) og har blitt godkjent. Datatilsynet gir regler og prosedyrer for innhenting og oppbevaring av informasjon med tanke på personvernet. Deltakelse i undersøkelsen min er gjort på bakgrunn av informert samtykke fra informantene. Samtykke kan gjøres muntlig eller skriftlig og er i min undersøkelse gjort muntlig. For å kunne kalle et samtykke for informert, må informanten kjenne til prosjektet godt nok til å kunne ta stilling til om hun eller han ønsker å bidra med kunnskap eller ikke (Malterud, 2003, 202-203). Det har vært viktig for meg at informantene jeg har hatt kontakt med har fått god informasjon om hva det vil si å delta i undersøkelsen. De har både muntlig og skriftlig fått informasjon om at deltakelse er frivillig og at de når som helst kan trekke seg, og at all informasjon vil bli anonymisert og oppbevart forsvarlig. Forskeren skal sørge for at informanten er trygg på at anonymiseringen blir ivaretatt på en tilfredsstillende måte, uten risiko for gjenkjennelse (Malterud, 2003, 203). Jeg har også gitt informantene informasjon om hva som er undersøkelsens mål.

For å få til et kvalitativt intervju som gir god informasjon, er det viktig å få til en relasjon mellom forsker og informant som bygger på gjensidig tillit og respekt. Informanten må kunne

stole på at tilliten han eller hun viser forskeren, ikke blir misbrukt. Og forskeren må håndtere informasjonen på best mulig måte slik at den samsvarer med slik det var ment (Malterud, 2003 s. 200). Det er et viktig etisk prinsipp innen forskning at deltakelse i forskningsprosjekter ikke på noen måte skal bidra til å skade informantene. Dette prinsippet bør være ledende for hvor nærgående forskeren skal være i intervjusituasjonen. Man må vise respekt for informantens grenser slik at informanten ikke blir forledet til å gi informasjon som hun eller han i ettertid vil angre på (Thagaard, 2009 s. 109-110).

Det ligger også en forskningsetisk forpliktelse å gjennomføre et forskningsprosjekt på en måte som fører fram til vitenskaplig kunnskap. Gjør man ikke det ivaretar man ikke informantenes integritet. ”Hvis forskeren ikke følger spillereglene som sikrer kvaliteten av prosjektet og resultatene, er informantenes forutsetninger brutt” (Malterud, 2003 s. 205).

4.5 Validitet og reliabilitet

Begrepene validitet og reliabilitet har med forskningens legitimitet å gjøre. Det er viktig å huske at data ikke er selve virkeligheten, men representasjoner av den. Et sentralt spørsmål er hvor godt, eller relevant, data presenterer fenomenet som undersøkes (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010 s. 69).

Reliabilitet handler om datas pålitelighet. Den knytter seg til nøyaktigheten av undersøkelsens data, hvilke data som brukes, måten de samles inn på og hvordan de bearbeides (ibid. s. 229).

Reliabilitet er problematisk når det kommer til undersøkelser med kvalitativt design.

Kvalitative undersøkelser kan sjelden etterprøves fordi de vanskelig lar seg kopieres. Det er ofte samtalen som styrer datainnsamlingen og forskeren bruker seg selv som instrument.

Ingen andre har samme erfaringsbakgrunn som forskeren, og ingen andre kan derfor tolke på samme måte. Forskeren kan styrke undersøkelsens reliabilitet ved å gi leseren en inngående beskrivelse av kontekst og en åpen og detaljert framstilling av hele forskningsprosessen (ibid. s. 229-230).

I forskningslitteraturen brukes begrepet validitet, som betyr gyldighet. Forskeren skal overveie validiteten av hva han eller hun egentlig har funnet ut noe om, hvilken overførbarhet funnene har ut over den sammenheng der studien er gjennomført (Malterud, 2003, s. 24).

Måler vi det vi tror vi måler? Hva gir metoden og materialet anledning å si noen om, og i

hvilken rekkevidde og overførbarhet har resultatene? Spørsmål knyttet til om begrepene og kartleggingsmetodene som er brukt er relevante for å studere det aktuelle fenomenet, handler om intern validitet. Ved å stille spørsmål om gyldighet er det mulig å forebygge systematiske feil i forskningsprosessen. Det andre spørsmålet om validitet er knyttet til overførbarhet, ekstern validitet. Til hvilke sammenhenger kan forskerens funn gjøres gjeldende ut over den kontekst de ble kartlagt? ”Den eksterne validiteten blir lav hvis vi utelukkende forholder oss til den lokale kontekst uten å overveie betingelser for overførbarhet av kunnskapen” (Malterud, 2003 s. 25). Repeterbarhet, det å oppnå like resultater ved gjentakelse av forsøket, brukes ofte som et mål på pålitelighet. Men innen kvalitativ forskning er det et mål å utnytte det mangfoldet som finnes og det erkjennes at det finnes flere gyldige versjoner av kunnskap. Spørsmål om gyldighet leder til et krav om konsistens, en synlig rød tråd, som skal være en logisk forbindelse mellom den problemstilling prosjektet skal belyse, og de teorier, metoder og data som fører fram til kunnskapen (ibid. s. 26).

Vitenskapelig kunnskap kjennetegnes ved at forskeren i sin presentasjon, viser erkjennelse om designets begrensninger og svakheter, og ikke bare forsvarer sin fremgangsmåte (Malterud, 2003 s. 26). Det vil jeg gjøre nå. Den største svakheten ved min undersøkelse er at datamaterialet er begrenset til tre intervjuer. Jeg har intervjuet to representanter fra kommunen som jobber med introduksjonsprogrammet og en tidligere deltaker i programmet. Jeg ønsker dybdesamtaler som kunne gi meg kunnskap på bakgrunn av refleksjon og ettertanke. Det som kjennetegner alle tre informantene, er at de har gitt utfyllende og rikholdige beskrivelser av sine erfaringer og opplevelser. De tre informantene har vært spesielt viktige for meg som forsker, og kan beskrives som nøkkelinformanter. Nøkkelinformanter er informanter som er særlig kunnskapsrike og som har et reflektert forhold til de hendelsene forskeren studerer (Thagaard, 2009 s. 48). Jeg vurderte på et tidspunkt å intervju en tidligere deltaker til, men fant ut at jeg allerede satt inne med de data jeg trengte for jeg å belyse prosjektets problemstilling. Jeg ønsket heller å bruke ressurser på å analysere datamaterialet på en grundig måte.

Før intervjuet gjennomførte jeg et prøveintervju på en medstudent som jobber med introduksjonsprogrammet i en kommune. Jeg fikk på den måten prøvd ut om spørsmålene jeg stilte var relevante og hensiktsmessige, og fikk tilbakemelding på hvordan jeg fremsto som intervjuer. Dette var lærerik erfaring som har vært med på å styrke oppgavens validitet. Under intervjuene stilte jeg oppfølgingsspørsmål for å få utsagn bekreftet eller avkreftet. Dette ble

spesielt viktig under intervjuet med den tidligere deltakeren. Intervjuet ble gjennomført uten tolk. Jeg opplevde at informanten snakket godt norsk og at vi forsto hverandre. Jeg har i min erfaring som flyktningkonsulent hatt mange samtaler med fremmedspråklige. Det har ført til at jeg er bevisst på faren for misforståelser som kan dukke opp når man samtaler med en person ikke behersker språket. Jeg valgte å ikke bruke tolk i dette intervjuet fordi informanten snakket godt norsk og nærvær av tolk ville påvirke stemningen av intimitet og fortrolighet jeg ønsket å oppnå i intervjuet.

Gjennom metodekapittelet har jeg vært nøye med å forklare framgangsmåte og de valg jeg har tatt. Jeg har også brukt sitater fra intervjuene i analysedelen. De har fungert som et utgangspunkt for analyse og tolkning. Jeg har bevisst gjort et skille mellom den informasjonen som kommer fra informantene og mine egne vurderinger og tolkninger. Dette for å styrke reliabiliteten. Det har vært viktig for meg å ivareta informantenes integritet, det har jeg gjort ved å være så lojal som mulig mot det meningsinnholdet informantene formidlet i intervjuet.

Jeg har både et innenfra og utenfra perspektiv med meg inn i undersøkelsen. Jeg har arbeidet som flyktningkonsulent i en liten kommune og har hatt ansvar for organisering og koordinering av introduksjonsprogrammet. Jeg har også vært gift med en person som har flyktningbakgrunn. Min erfaring og bakgrunn har gitt meg kunnskap og erfaring som har vært med på å øke min forståelse for de fenomenene som undersøkes. Det har også gjort det lettere for meg å sette meg inn i informantenes situasjon fordi vi deler mange av de samme erfaringene. Dette er en styrke fordi det er med på å sikre at de data som samles inn representerer relevant og troverdig kunnskap, og kan være med på å styrke forskningens validitet. Det er viktig å være bevisst på at en slik nærhet til feltet også kan føre til at man tar ting for gitt og ikke ser alle sider ved en sak fordi man tror at man kjenner svarene på forhånd. Dette kan føre til at man ikke stiller nødvendige spørsmål og at man ikke går dypt nok i granskningen. Det ble viktig for meg å arbeide med analysen med et åpent sinn. Jeg hadde min forforståelse med meg, men jeg var mottakelig for det jeg fant i datamaterialet. Et eksempel på dette er teorien jeg har brukt i oppgaven. Jeg hadde en antakelse om at begrepet sosial kapital kunne gi et spennende perspektiv inn i analysen. Jeg fant ut underveis at begrepet var aktuelt, men at det alene ikke var dekkende. Jeg utvidet teoridelen med flere perspektiver, og slik den fremstår nå gir den en god forståelsesramme for empirien.

Jeg har gjennom hele undersøkelsen lagt vekt på å foreta grundige analyser og drøftinger, og jeg har koblet resultatene mine opp mot aktuell teori og forskning. Resultatene fra undersøkelsen min kan verken sier å være representative eller generaliserbare, de kan bare gi et innblikk i hva som har vært viktige faktorer og prosesser for å lykkes med introduksjonsprogrammet i en kommune. Studiet er interessant og relevant fordi funnene kan være gjenkjennbare for de som er involvert i arbeidet med introduksjonsprogrammet og er deltakere i andre kommuner.

4.6 Gjennomføringen av undersøkelsen

I dette avsnittet vil jeg presentere fremgangsmåten for innsamling av datamaterialet og arbeidet som ble gjennomført i forskningsprosessen. Prosessen har ikke foregått lineært. Det har vært en prosess hvor jeg har beveget meg frem og tilbake mellom de ulike delene.

4.6.1 Utvalg

”Kvalitative studier baserer seg på strategiske utvalg, det vil si at vi velger informanter som har egenskaper eller kvalifikasjoner som er strategiske i forhold til problemstillingen og undersøkelsens teoretiske perspektiver” (Thagaard, 2009 s. 55). Jeg ønsket å undersøke hvilke faktorer som er viktige for å få til et vellykket introduksjonsprogram. Jeg brukte lang tid på å bestemme meg for hvem det var mest aktuelt å intervju for å få den informasjonen jeg var på jakt etter. Valget mitt sto mellom å intervju personer som jobber med introduksjonsprogrammet ute i kommunene og/eller intervju deltakere/tidligere deltakere i introduksjonsprogrammet.

Deltakere i programmet kunne gi meg informasjon om suksessfaktorer ut i fra et brukerperspektiv. Jeg ville få informasjon fra noen som har følt på kroppen hvordan det er å delta på et introduksjonsprogram og hva som har fungert og eventuelt ikke fungert. Ulempen med å intervju deltakere er språkbarrieren. Jeg har selv jobbet som flyktningkonsulent og har mange ganger følt på hvor vanskelig det kan være å ha samtaler med mennesker når språket kommer til kort. Det kan fort oppstå misforståelser og viktig informasjon kommer ikke fram. Jeg ønsket heller ikke å gjennomføre intervjuene med tolk da det kan føre til at man mister fortroligheten og tilliten man søker i et dybdeintervju. Dersom det skulle bli aktuelt å

intervjue tidligere deltakere ville det bli særdeles viktig for meg å finne en som behersket det norske språket godt.

Jeg valgte i første omgang å finne informanter blant mennesker som jobber med introduksjonsprogrammet ute i kommunene. Det kunne være flyktningkonsulenter, programrådgivere eller ansatte ved voksenopplæringa. Det viktigste kriteriet var at de hadde oppgaver og ansvar i forhold til introduksjonsprogrammet og at de hadde kontakt med deltakerne i introduksjonsprogrammet. Dette vil være informanter som er lett tilgjengelig å rekruttere og som gjennom sin erfaring fra arbeid i introduksjonsprogrammet kan gi meg god informasjon om hvilke faktorer som kan være viktige for å lykkes med programmet. Utvalget er strategisk ved at informantene representerer egenskaper som er relevante for problemstillingen min, og framgangsmåten for å velge ut informantene er basert på tilgjengeligheten de har for meg som forsker (Thagaard, 2009 s. 57).

De to første informantene jeg intervjuet ble jeg først oppmerksom på gjennom IMDI (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet) sine nettsider. Jeg kom over et intervju av en flyktningkonsulent i en mellomstor kommune. Der kom det fram at denne kommunen hadde veldig gode resultater når det gjaldt introduksjonsprogrammet. Resultatet var nærmere 100 % av deltakere over i ordinært arbeid eller utdanning etter endt introduksjonsprogram, noe som er langt høyere enn landsgjennomsnittet. Jeg tok også kontakt med IMDI for å få noen tips på hvilke kommuner jeg burde kontakte for å få tak i informanter. Flyktningkonsulenten og rektor for voksenopplæringa i overnevnte kommune kom opp som aktuelle navn. Jeg ringte til flyktningkonsulenten og rektor for voksenopplæringa i den aktuelle kommunen for å høre om de kunne tenke seg å stille til intervju. Vi avtalte at jeg skulle sende dem et informasjonsskriv på mail med en kort presentasjon av meg selv og prosjektet, for deretter ringe tilbake uka etter. Ved andregangskontakt svarte de ja og vi avtalte tid for intervju.

Et problem med utvalg som er basert på at informantene er tilgjengelige for forskeren, er i følge Thagaard at det er en tendens til at slike utvalg vil representere personer som er fortrolig med forskning og som ikke har noe i mot å bli studert. Det er også mennesker som ofte føler at de mestrer sin livssituasjon. Det er viktig å være bevisst og reflektere rundt hvilken betydning dette vil ha for forskningen. Vil en slik framgangsmåte føre til en skjevhet og hvilken informasjon går man glipp av? Skjevheten i utvalget kan føre til at undersøkelsen gir

mer informasjon om hvordan situasjoner mestres enn om særlige konfliktfylte forhold (Thagaard, 2009 s. 57).

Jeg valgte i første omgang å begrense utvalget til to informantene. Jeg ønsket å gjennomføre intervjuene, gå gjennom datamaterialet før jeg bestemte meg om jeg eventuelt trengte mer informasjon. ”En retningslinje for kvalitative utvalg er at antall informanter ikke bør være større enn at det er mulig å gjennomføre dyptpløyende analyser”(Thagaard, 2009 s. 60). Samtidig skal omfanget av utvalget ikke være for lite, for da inneholder materialet ikke nok data. Dersom vi gjør analysearbeidet parallelt med datainnsamlingen, vil vi se når vi har tilstrekkelig materiale til å belyse problemstillingen, og når det å tilføre ny data ikke lenger innebærer at vi utvikler ny kunnskap (Malterud, 2003 s. 66).

Etter at jeg hadde transkribert det første intervjuet og startet på kategoriseringen av teksten, ble det klart for meg at jeg også trengte perspektivet fra en deltaker i introduksjonsprogrammet. Uten dette perspektivet ville undersøkelsen mangle den dybden den trengte. Jeg tok kontakt med rektor for voksenopplæringa for å høre om han kjente noen det kunne være aktuelt å intervju. Et par dager senere fikk jeg en mail med kontaktinformasjon til en tidligere deltaker som hadde sagt seg villig til å bli kontaktet av meg. Jeg ringte vedkommende og vi avtalte tid og sted for intervju.

4.6.2 Intervju

Jeg er interessert i å utforske hva som kan være sentrale faktorer og prosesser for å få til et vellykket introduksjonsprogram og har valgt intervju som metode. Formålet med intervju er å få fyldig og omfattende informasjon om hvordan andre mennesker opplever sin livssituasjon og hvilke synspunkter og perspektiver de har til de temaer som blir tatt opp i intervjusituasjonen (Thagaard, 2009 s. 87). Jeg ønsket å stille åpne spørsmål for å få fram informantenes egne meninger og tanker, samtidig som jeg hadde noen temaer som jeg ville at vi skulle innom i løpet av intervjuet. Kvale og Brinkmann (2009) betegner denne formen for intervju som en semistrukturert intervjuform, egnet for å innhente beskrivelser av intervjupersonens livsverden, og deres fortolkninger av meningen med fenomenene som blir beskrevet. Det er verken en åpen samtale eller et lukket spørreskjemasamtale (Kvale og Brinkman, 2009 s. 47).

Jeg utarbeidet en intervjuguide med spørsmål på bakgrunn av de temaene jeg ønsket å komme inn på under intervjuet. Før jeg gikk ut og intervjuet, gjennomførte jeg et prøveintervju på en medstudent som også jobber med introduksjonsprogrammet. Jeg ønsket å prøve ut spørsmålene, teste ut båndopptaker og se om intervjuet holdt den tidsramma jeg hadde satt opp. Prøveintervjuet var utrolig lærerikt. Det var ikke alle spørsmåla mine som passet inn, noen måtte omskrives og et par nye spørsmål måtte legges til. Jeg opplevde også at jeg ble veldig bevisst på meg selv under prøveintervjuet. Tanker rundt hvordan jeg satt, passe på klokka, sjekke at båndopptakeren gikk og komme meg gjennom spørsmålene gjorde det vanskelig for meg å få med meg det som ble sagt. Erfaringene jeg gjorde med meg under prøveintervjuet var gode å ha med videre. Jeg ble mer trygg i intervjurollen, bestemte meg for å slippe litt av kontrollen og ikke la tingene rundt styre meg for mye. Jeg utarbeidet også en egen intervjuguide for intervjuet med den tidligere deltakeren i introduksjonsprogrammet. En ukes tid før intervjuavtalene sendte jeg informantene et informasjonsskriv. I dette skrevet informerte jeg om at deltakelse i undersøkelsen er frivillig og at de når som helst kan trekke seg. Videre informerte jeg om hvordan opplysningene ville bli behandlet og oppbevart etter intervjuet, at jeg har taushetsplikt og jeg ga dem navn og kontaktinformasjon til mine veiledere ved Universitetet.

I starten av oktober 2010 hadde jeg avtale om å komme til kommunen for å gjennomføre to intervjuer. Jeg skulle intervjuer flyktningkonsulenten og rektor på voksenopplæringa. Jeg lot det være opp til dem hvor intervjuene skulle finne sted og hvilken rekkefølge de skulle gjennomføres i. Informantene ønsket at intervjuene skulle finne sted på voksenopplæringscenteret i kommunen. På dagen for intervjuene var det kraftig snøvær og veien ut til kommunen ble stengt. Det var tidlig på høsten og verken jeg eller andre bilister var forberedt på dårlig føre. Jeg måtte snu og ringe informantene for å utsette avtalen til en annen dag. Ny tid for intervju ble satt en måned fram i tid.

Et par uker før intervjuet fikk jeg en mail fra en av informantene hvor det kom fram et ønske om å ha et fellesintervju istedenfor to enkeltintervju. Bakgrunnen for dette var at informanten mente at de to arbeidet så tett sammen og at de gjennom et fellesintervju ville utfylle hverandre. Informanten ønsket også mer informasjon om undersøkelsen før intervjuet. Jeg tolket innholdet i mailen som usikkerhet i forhold til deltakelse i undersøkelsen og bestemte meg derfor for å imøtekomme informantens forespørsel om fellesintervju. Jeg var også klar på

at det ville bli tid til spørsmål og mer informasjon både før og etter intervjuet og at informanten når som helst kunne ta kontakt hvis det var noen spørsmål fram mot intervjuet.

Da jeg kom fram til voksenopplæringscenteret til avtalt tid for intervju ble jeg tatt i mot av rektor. Han viste meg inn på et møterom og jeg fikk tilbud om kaffe. Vi snakket litt om løst og fast og kom blant annet inn på det snøfallet som hadde hindret meg i å komme sist, og hvor mye dramatisk snøen hadde skapt i nærområdet den dagen. Da alle hadde satt seg informerte jeg litt om båndopptakeren og jeg minnet informantene på at deltakelse i undersøkelsen er frivillig og at de når som helst kunne trekke seg. Jeg fortalte også at intervjuet kom til å vare i ca halvannen time og spurte om de hadde noen spørsmål før intervjuet startet. Det hadde de ikke. Da alle var klare satte jeg i gang båndopptakeren.

Jeg opplevde at informantene var godt forberedt og at de hadde mye å fortelle. De ga presise og velformulerte svar. Dette har resultert i at jeg har hatt et hav av gode sitater jeg kunne bruke i analysen. Jeg startet intervjuet mitt med rektor for voksenopplæringa og flyktningkonsulenten med oppfordringen; Fortell meg om arbeidet ditt. Med et slikt introduksjonsspørsmål ønsket jeg at informanten skulle snakke seg litt varm og selv stå fritt til å velge hva han eller hun ønsket å formidle. Slike åpnings spørsmål kan framkalle spontane og rike beskrivelser hvor informanten selv presenterer det de opplever som hoveddimensjonene ved det fenomenet som undersøkes (Kvale og Brinkmann, 2009 s. 147). Videre stilte jeg spørsmål om hva de la i begrepene deltakelse i yrkesliv og samfunnsliv. Deltakelse i yrkesliv og samfunnsliv er formålet med lov om introduksjonsordning som regulerer arbeidet med introduksjonsprogrammet. Jeg spurte dem også og de opplevde at arbeidet de gjør samsvarer med målsettingen. For å finne fram til mulige suksessfaktorer ba jeg dem beskrive hva som kjennetegner en vellykket sak og om de hadde et eksempel på en slik sak. Videre ba jeg dem fortelle om en sak som de opplevde var utfordrende eller vanskelig. Jeg opplevde at informantene allerede hadde vært innom mange av temaene og svart på spørsmålene allerede før jeg fikk anledning til å komme inn på dem. De kom med lange og utfyllende beskrivelser og delte tanker og refleksjoner rundt introduksjonsprogrammet og sitt arbeid. ”Det er viktig å stille spørsmålene på en måte som inviterer informantene til å reflektere over temaene det blir spurt om, og gi fyldige svar” (Thagaard, 2009 s. 91). Underveis i intervjuet ga jeg oppmuntrende tilbakemeldinger til informantene i form av spørsmål, nikk eller korte kommentarer. Dette kalles prober og poenget med prober er å signalisere interesse for det som blir sagt, eller at man ønsker mer informasjon. På denne måten inviteres informantene til å

fortsette samtalen og komme med mer utfyllende informasjon (Thagaard, 2009 s. 91-92). Jeg avsluttet intervjuet med å spørre informantene hva de ville bruke ekstra ressurser til dersom programmet ble gitt flere ressurser. Tanken bak dette spørsmålet var å få frem andre tiltak som informantene mente kunne være positive for deltakernes mulighet for å lykkes med programmet. Spørsmålet fungerte også som en fin avrundning av intervjuet. Før jeg slo av båndopptakeren, spurte jeg om det var flere ting informantene ønsket å si noe om. Det var det ikke. Intervjuet varte i en time og tre kvarter. Før jeg reiste ble vi enige om at jeg kunne ta kontakt dersom jeg ønsket mer informasjon eller hadde noen oppfølgingsspørsmål.

Våren 2011 reiste jeg på nytt til kommunen, denne gangen for å intervju en tidligere deltaker i introduksjonsprogrammet. Vi hadde avtalt at jeg skulle komme hjem til ham og at intervjuet skulle gjennomføres der. Jeg ble vist inn i stua og vi satte oss i hver vår sofa. Jeg gjorde klar opptakeren mens vi pratet om løst og fast. Han fortalte at hans kone og sønn var ute på tur mens vi gjennomførte intervjuet slik at vi fikk sitte uforstyrret. Han tilbydde meg kaffe og vann. Noe jeg takket ja til. På forhånd hadde jeg sendt ham et informasjonsskriv, hvor jeg informerte om at intervjuet var frivillig og at det han fortalte ville bli behandlet konfidensielt. Dette gjentok jeg før vi startet fordi jeg ønsket å forsikre meg om at han hadde en forståelse av hva det innebærer å bli intervjuet. Før vi startet spurte jeg om han hadde noen spørsmål. Han svarte nei og jeg satte opptakeren på. Jeg åpnet med å stille noen spørsmål om bakgrunn, familie og det første møtet med Norge og kommunen han er bosatt i. I starten svarte informanten veldig kort og virket litt reservert og nervøs. Jeg ga mye tilbakemeldinger i form av oppfølgingsspørsmål, nikk, smil og bekreftelser. Etter hvert ble informanten mer komfortabel og kom med lange og gode beskrivelser knyttet til sine erfaringer og opplevelser. Jeg opplevde ham som en reflektert og kunnskapsrik mann. Han snakket godt norsk og i de tilfellene jeg ble usikker på hva han mente gjentok jeg det og fikk han til å bekrefte eller avkrefte min forståelse av det han sa. Videre var vi inne på temaer som fritid, sosiale nettverk og arbeid. Jeg ville også vite hvordan det var å være deltaker i introduksjonsprogrammet og litt om hva som var bra med programmet og hva som kunne ha vært bedre. For å avrunde intervjuet spurte jeg ham om framtida og om hvilke ønsker han har for seg selv og familien sin. Før jeg slo av opptakeren spurte jeg om han hadde noen spørsmål. Han svarte nei.

Jeg ønsket at intervjuet skulle være en positiv opplevelse for informantene. For å få det til var det viktig for meg å skape en tillitsfull og fortrolig atmosfære under intervjuet. Dette gjorde jeg gjennom å vise respekt og genuin nysgjerrighet for informanten og det som blir fortalt. ”Å

ta regi over intervjusituasjonen innebærer å utforme kontakten med informanten på en slik måte at hun eller han føler seg trygg og har lyst til å fortelle om seg selv” (Thagaard, 2009 s. 99). Om jeg lyktes med det kan bare informantene selv svare på, men jeg velger å tolke deres åpenhet og rike beskrivelser som et tegn på tillit til meg som intervjuer.

4.6.3 Transkribering

Etter at intervjuene var gjennomført var tida inne for å gjøre tale om til tekst, nemlig transkribere. ”Etter feltarbeidet skal rådata bearbeides og organiseres til en form der de blir tilgjengelig for analyse” (Malterud, 2003 s. 77). Transkribering går ut på å skrive ned det som ble sagt under intervjuet slik at det blir en tekst. Jeg valgte å skrive ned ord for ord det som ble sagt under intervjuet. På dette stadiet hadde jeg med alle fyllord og pauser, pluss at jeg skrev teksten på den dialekten som informantene hadde. Dette gjorde jeg for å få med meg mest mulig informasjon fra intervjuet. Det er allikevel en god del informasjon som ikke lar seg overføre fra gjennom lydbånd. Dette er informasjon som kroppsspråk og stemningen under intervjuet. Da jeg senere arbeidet med den transkriberte teksten med tanke på kategorier valgte jeg å skrive om teksten til et mer skriftlig språk og på bokmål. Dette gjorde jeg for å i vareta informantenes konfidensialitet da den opprinnelige teksten var på dialekt. Jeg kuttet også ut småord og vendinger som ofte fremkommer i muntlig tale, men som ikke gir mening skriftlig. Da jeg transkriberte intervjuet jeg hadde med den tidligere deltakeren, som ikke har norsk som sitt morsmål, omformulerte jeg en del av setningene som hadde feil setningsoppbygning og utvidet ordforrådet noe.

Jeg har transkribert intervjuene selv for å få med meg mest mulig av det som skjedde under intervjuet og som ikke kom fram som tale. Ved å transkribere selv får man en mulighet til å gå gjennom intervjuet på nytt og med et annet blick. Man kan oppdage styrker og svakheter ved spørsmålene man brukte og få en oversikt over materialet. Det gir også rom til refleksjon over egen rolle under intervjuet. Var jeg for pågående og opptatt av å få frem egne tanker at jeg overkjørte informantene? Eller lot jeg informantene styre intervjuet i for stor grad og på den måten ikke fikk den informasjonen jeg var ute etter? Dette er god erfaring å ha med seg til senere intervjuer. Under transkriberingen skrev ned tanker jeg gjorde meg på et eget dokument. Dette for å huske viktige momenter som jeg senere kunne komme tilbake til. ”Når forskeren selv gjør transkripsjonsarbeidet, øker muligheten for å oppdage svakheter i materialet, og risikoen for å samle utallige sider reduseres” (Malterud, 2003 s. 81).

Det er viktig å huske på at den transkriberte teksten bare er en tekst og ikke virkeligheten. For det første vil selv den mest nøyaktige transkripsjon aldri gi mer enn et avgrenset bilde av det vi skal studere. For det andre vil alltid en del mening falle bort eller bli forvrengt underveis (Malterud, 2003 s. 77). Jeg transkriberte intervjuene fortløpende etter at de fant sted. På den måten var det lettere for meg å danne meg et helhetsbilde av intervjuene. Den transkriberte teksten bør være så tett opp mot det opprinnelige materialet som mulig. Det er viktig for å være så lojal som mulig mot det informantene formidler av erfaringer og tanker. Forskeren vil allerede under transkribering sette spor i materialet som påvirker meningen i teksten. ”Transkripsjon er ikke en passiv og teknisk handling, men inngår i den analytiske prosessen i ulik grad” (Malterud, 2003 s. 81).

4.6.4 Analyseprosessen

Jeg har valgt å bruke et fenomenologisk design ved analyse av datamaterialet. Forskeren er i denne sammenhengen opptatt av innholdet, for eksempel hva en informant forteller i et intervju. Datamaterialet blir lest fortolkende og man ønsker å forstå en dypere mening med folks tanker (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010 s. 173). Jeg har ikke valgt å følge fasene slavisk men har brukt dem som en rettesnor for å holde analysen på et så systematisk nivå som mulig.

I følge Kirsti Malterud (2003) består en slik analyse av fire hovedsteg.

1. Helhetsinntrykk og sammenfatning av meningsinnholdet.
2. Koder, kategorier og begreper.
3. Kondensering.
4. Sammenfatning.

I den første fasen er det viktig å få et helhetsinntrykk av datamaterialet. Jeg startet derfor analyse prosessen med å lese hele intervjuteksten samtidig som jeg noterte meg temaer som på en eller annen måte var knyttet til faktorer som påvirker mulighetene for å lykkes med programmet. På bakgrunn av dette dannet jeg meg en første forståelse av datamateriale. Denne forståelsen vil naturligvis ha innflytelse på den endelige fortolkningen, men fortolkningen kan endre seg etter hvert som man arbeider mer med dataene (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010, s. 173). I denne fasen er det viktig å identifisere analytiske

enheter i materialet. Ryen (2002) presiserer at en enhet skal gi mening uten at den trenger støtte av supplerende informasjon. Vi foretar beslutninger om hva vi anser som meningsbærende enheter (Ryen, 2002 s. 147). Det kan være å ta stilling til om vi skal inkludere spørsmål og svar, eller om vi baserer analysen på innholdet i informantens beskrivelser. Skal man ta med nølende kommentarer eller bare setninger som er mer meningsbærende (Thagaard, 2009 s. 149). Jeg valgte å gjøre intervjueteksten om til et mer skriftlig språk ved å ta vekk fyll ord og forenkle setningene. Intervjueteksten ble mer sammenfattet for å framheve tekstens meningsinnhold. Kvale (1997) betegner en sammenfatning av materialet som fremhever tekstens meningsinnhold for fortetting av mening (Kvale, 1997 s. 126). Sammenfatningen representerer forskerens første forståelse av datamaterialet og vil ha innflytelse på den endelige fortolkningen.

Jeg startet den andre fasen av analysen med en ny gjennomlesing av intervjuene, denne gangen for å finne meningsbærende elementer i materialet (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010 s. 174). Meningen med dette trinnet er å skille tekst som er relevant for problemstillingen. Dette representerer en systematisk gjennomgang av materialet og identifisering av tekstelementer som gir kunnskap og informasjon om de aktuelle hovedtemaene (ibid. s. 174). Jeg markerte tekstelementene i marginen med ulike kodeord og farger som viste til hva slags informasjon tekstelementet inneholdt. Denne prosessen kalles for koding. Koding brukes til å avdekke og organisere de meningsfulle utsnittene og bidrar til å redusere og ordne datamaterialet, slik at det blir lettere å analysere (ibid. s. 174). Jeg utarbeidet kategorier ved bruk av både deduktive koder og induktive koder. Deduktive koder er koder som man har med seg inn i analysen. De kan hentes fra problemstillingen, hypoteser eller nøkkelbegreper. Jeg var spesielt ute etter å finne uttalelser som knyttet begrepet sosial kapital opp til faktorer som påvirker muligheten for å lykkes. Sosial kapital ble for meg en viktig deduktiv kode. De andre kodene fant jeg i temaene som ble behandlet i datamaterialet. Slike koder er induktive koder. Faktorer jeg fant i datamaterialet og som kunne knyttes til problemstillingen min var blant annet deltakerens bakgrunn og familiesituasjon, sosiale nettverk samt oppfølging og informasjon. Jeg satte sammen utsagn med samme kode i et nytt dokument. De ulike tekstbitene hadde referanse til den opprinnelige intervjueteksten slik at jeg kunne gå tilbake og lese tekstelementene iden sammenhengen de ble sagt.

I den tredje fasen av analysen skal man abstrahere den kunnskapen som hver av kodegruppene representerer (Malterud, 2003 s. 106). Forskeren trekker da ut de delene av

teksten som er kodet, det vil si de tekstelementene som han har identifisert som meningsbærende. Man ser om kodeord kan slås sammen eller ordnes inn under hverandre. Kan noen koder være underkoder mens andre er mere generelle koder? Det skjer en ytterligere fortetning av teksten. Det kan her også være aktuelt å hente ut sitater som illustrerer meningene. Denne fasen kalles for kondensering. Den innebærer å utvikle kategorier som er mer abstrakte enn de opprinnelige kodene (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010 s. 176).

Den fjerde og siste fasen kalles sammenfatning. Da skal man sette bitene sammen igjen, rekontekstualisere (Malterud, 2003 s. 108). Vi skal sammenfatte det vi har funnet i form av gjenfortellinger som kan legge grunnlag for nye beskrivelser eller begreper som kan deles med andre. Det er viktig at sammenfatningen blir formidlet på en slik måte at den er lojal mot informantenes stemmer og gir leseren innsikt og tillit (ibid. s. 108). Forskeren må vurdere om inntrykket hans sammenfattende beskrivelser gir, samsvarer med det inntrykket som kommer fram i det opprinnelige materialet han startet med før kodingen. Hvis ikke det stemmer må man gå tilbake for å se hvor ting gikk galt. Det kan ha blitt brukt gale kodeord eller man kan ha fått ny kunnskap under analyseprosessen. Hensikten er nettopp å identifisere mønstre og sammenhenger i dataene som ikke umiddelbart kommer til syne (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010 s. 177). Prosessen med å tolke dataene kan i følge Morse (1994) beskrives som en rekontekstualisering. Det vil si at vi knytter teoretisk relevante begreper til kategorier i materialet. Grunnlaget for tolkning av dataene er at analysen utføres på en måte som bidrar til å fremheve meningen i teksten (Morse, 1994 s. 25).

5.0 Presentasjon, analyse og drøfting av funn

I dette kapitlet presenterer jeg funnene som fremkommer i min undersøkelse. Presentasjon og drøfting skjer parallelt. Mitt fokus har vært å vinne kunnskap om hvordan en deltaker i introduksjonsprogrammet og ledelsen ved introduksjonsprogrammet i en kommune selv vurderer programmet, faktorene og prosessene som er sentrale i det å nå de mål som er satt.

Mine data er fra intervjuer med en deltaker og to ledere av introduksjonsprogrammet i en liten kommune. Denne kommunen fremstår som vellykket i forhold til målsetningene om ordinært arbeid og utdanning etter endt introduksjonsprogram.

Jeg har valgt å presentere analyser og drøftinger i tilknytning til de kategorier som fremkom da jeg systematiserte og strukturerte intervjuene. Kategoriene har jeg gitt navn ut fra de sentrale beskrivelsene som jeg ble gitt under intervjuene. Intervjupersonene har selv ikke direkte anvendt kategoriene, - de er mine fortolkninger av intervjupersonenes uttalelser. Mine fortolkninger avspeiler også mine teoretiske perspektiver knyttet til mestrings-perspektiver og sosial kapital som ressurs og prosess.

5.1 Aspekter ved deltakerens bakgrunn og familiesituasjon

Under dette avsnittet vil jeg se på betydningen aspekter ved deltakerens bakgrunn og familiesituasjon har for å lykkes med programmet. Jeg vil komme inn på representantene fra kommunen sin erfaring med deltakernes utfordringer knyttet til migrasjonsprosessen og deltakere som bærer på traumer og tap. Deretter vil jeg komme inn på fortellinger og refleksjoner som den tidligere deltakeren har knyttet til sin oppvekst og flukt. Til slutt tar jeg for meg betydningen av det å ha store omsorgskrav har for å lykkes.

5.1.1 "Den første tida blomstrer de opp"

Den første tiden flyktningene er bosatt i kommunen er ofte preget av optimisme og håp. Konflikter og konfliktsymptomer blir nedtonet. Man har kommet fram og har overlevd. Ulike aspekter fra deltakernes bakgrunn er faktorer som representantene fra kommunen løftet fram

som noen av de viktigste for å lykkes med programmet. Et aspekt ved deltakernes bakgrunn kan være skader og traumer fra krig og overgrep samt utfordringer knyttet til migrasjonsprosessen. Kommunens representant illustrerer dette ved å si følgende:

”Flyktningene kommer ofte hit med mye i bagasjen. Den første tiden blomstrer de opp, de er framme, de får en leilighet og de føler på mange måter at de har kommet til en god plass og de starter opp. Vi synes det ser lovende ut men så begynner noen av dem å få en fallende kurve. Når alt er på plass for deres egen del da kommer dette andre opp.”

Tidligere har jeg vært inne på hvilke konsekvenser traumer kan ha for den enkelte i form av forstyrrelser i utvikling og tilpasning. Det å skulle etablere seg i et nytt land med ukjent kultur og språk er tøft for alle og ekstra hardt for mennesker som bærer med seg traumer og tap. For å få en bedre forståelse for hva som skjer med de deltakerne representanten fra kommunen her viser til, kan vi trekke inn Sluzki (1979) sin inndeling av migrasjonsprosessen. Den sier noe om hvor i migrasjonsprosessen migranten er og hvilke utfordringer som knyttes til prosessen. Sluzki deler migrasjonsprosessen inn i fem trinn. Hvert trinn har sine kjennetegn, utløser forskjellige typer coping-mekanismer eller overlevelsestrategier og setter i gang ulike typer konflikter (Sluzki, 1979 s. 380). Det er spesielt trinnene overkompensering og dekompensering som her er interessante. Etter en periode med tilsynelatende ro og overkompensering kommer ofte en tid med større kriser. Dette er en periode med omfattende og langtrekkende reaksjoner på migrasjonen (Skytte, 2008 s. 134). I perioden preget av dekompensering blir migrantene konfrontert med sin nye virkelighet. Det går opp for dem hva de har mistet og reist i fra. Traumer og skader kommer opp. I tillegg blir de konfrontert med oppgaven det er å mest mulig skape kontinuitet mellom sin identitet og dens forenelighet med omgivelsene. Det å endre sin identitet for å kunne møte det nye er en vanskelig og komplisert oppgave. I følge Sluzki (1979) er det på dette trinnet risiko for at noen utvikler somatiske plager eller psykiske problemer i sitt forsøk på å takle stresset, spenningen og konfliktene trinnet medfører (Sluzki, 1979 s. 384). De to trinnene, overkompensering og dekompensering, stemmer godt overens med de erfaringene kommunens representant skisserer ovenfor. Det er spesielt trinnet dekompensering med sine kriser og konflikter, som kan skape terskler for gjennomføringen av programmet for enkelte deltakere.

Hvordan problemer knyttet til tap og savn kan ha store konsekvenser for deltakerens introduksjonsløp, understrekes videre av kommunen i dette utsagnet:

”En av de viktigste faktorene for å lykkes med programmet er at deltakeren har en familiesituasjon som er stabil. Vi har sett at dersom flyktninger har barn i sitt hjemland eller ektefelle som de ikke vet hvor befinner seg så tar det veldig mye av personens tankevirksomhet. Bekymringer for resten av familien kverner rundt i hodet og de klarer ikke å konsentrere seg om skolen. Det å ha et trygt familiefundament synes jeg er noe av det viktigste for at de skal ha et greit utviklingsløp.”

Sundby (2006) påpeker også i sine studier innvirkninger deltakeres familiesituasjon kan ha på læringspotensialet i introduksjonsprogrammet. Uvisshet knyttet til søknad om familiegjenforening med barn, foreldre eller ektefelle ga i følge hennes informanter triste tanker og søvnløshet (Sundby, 2006 s. 84).

Det er viktig at de deltakerne som sliter med ettervirkninger fra krig og flukt får den behandling og støtten de trenger slik at de kan utnytte mulighetene som ligger i introduksjonsprogrammet. Flyktninger bringer ofte med seg traumatiske og vonde historier og forekomsten av psykiske vansker er derfor høy i denne gruppa. Introduksjonsordningen legger opp til at målgruppen har arbeidsevne og kapasitet til å følge et heldagsprogram og eventuelle tilpasninger må skje innenfor rammene av et slikt program (Kavli, Hagelund og Bråthen, 2007 s. 63). Mange kommuner sliter med begrenset tilgang på psykiatrisk behandling for denne gruppa og det er grunn til å tro at mange deltakere ikke får den behandling de har behov for som en del av sitt tilbud (ibid. s. 63-64). Kommunens representant er tydelig i sine uttalelser med tanke på hardt traumatiserte deltakere og krav i introduksjonsprogrammet når han sier:

”Vi har også en gruppe av flyktninger som kommer hit som har så mye i bagasjen at de er skadet både fysisk og psykisk. Og ovenfor dem er det rett og slett ikke rettferdig å sette samme krav til som de andre. Hadde de vært nordmenn ville mange av dem nok fått en uføretrygd. Men det er allikevel viktig at det går gjennom programmet. Dette for å lære norsk og bli integrert slik at de kan hjelpe barna sine på skolen og bli deltakende i samfunnslivet. Men det er ikke sikkert at de skal ut i arbeidslivet.”

Det er viktig å påpeke at de aller fleste flyktingene og innvandrerne overviner risikofaktorene knyttet til traumer og migrasjon, og lever gode velfungerende liv i Norge. Grunnen til at jeg mener det er aktuelt å se på risikofaktorene knyttet til eksil, traumer og migrasjon er fordi deltakerne på mange måter står midt opp i disse prosessene samtidig som de også skal gjennomføre introduksjonsprogrammet. Traumer og utfordringer knyttet til migrasjonsprosessen kan påvirke den enkeltes utvikling og tilpasning, og igjen mulighet for å lykkes med introduksjonsprogrammet. Det er nødvendig å ha fokus på prosesser som kan være med på å styrke deltakeren i å mestre disse utfordringene. Resiliensprosesser kan være slike prosesser.

Waakter og Chrisie skriver: ”Å lese traumelitteratur og å lese resilienslitteraturen er som å studere to sider av samme mynt” (Waakter og Christie, 2004 s. 27). Gjennom å sette sammen traumefaktorene og resiliensfaktorene mener Waakter og Christie å vise en tydelig sammenheng (ibid. s. 27):

Traumatisering	Relevante resiliensfaktorer
Tap av egenverd, selvrespekt og verdighet	God selvfølelse
Tap av kontroll, hjelpeløshet	Intern Locus of Control (Indre senter for kontroll) Mestring, ferdigheter
Sammenbrudd i kognisjon – Tap av mening Sammenbrudd i kognitive kategorier	Sence of Coherence (opplevelse av sammenheng): opplever verden som - forståelig - håndterbar - meningsfull
Emosjonell overveldelse	Emosjonelt utløp, deling, affektregulering Symbolisering, kreativitet
Relasjonelt – ensomhet og tilbaketrekking, tap og brudd	Tilhørighet, fellesskap, nære relasjoner
Sammenbrudd i tidsopplevelsen – manglende kontinuitet	Opplevelse av sammenheng, evne til planlegging.

Figur 1: tabell over sammenhengen mellom traumefaktorer og resiliensfaktorer

I denne tabellen kan man se at mange av resiliensfaktorene er med på å styrke de områdene i et menneskets liv som kan bli berørt dersom man utsettes for traumatiske opplevelser.

I følge Waaktaar og Christie (2004) blir utfordringene i arbeidet med traumatiserte å arbeide på et vidt spekter av områder. Det kan være å gjenvinne personens egenverdi og respekt. Bygge tillit og tilhørighet og styrke troen på at man kan påvirke og ha innflytelse. Det å

arbeide med en persons evne og toleranse til å slippe til følelser og kunne lukke igjen, og ha fokus på å gjenopprette mening, sammenheng og forståelse er viktig. I tillegg kommer også gjenvinning av evnen til å symbolisere gjennom lek, tegning, drøm og fortellinger (Waakter og Christie, 2004 s. 25-27). Det kan være fruktbart å trekke inn resiliens inn i denne sammenhengen. I følge Borge (2010) handler resiliens om hvordan man forholder seg til belastninger i livet. Hun bruker de tre begrepene gjenopprette, opprettholde og forbedre for å illustrere at resiliens både er et engangsfenomen og en vedvarende prosess. Å gjenopprette psykologisk fungering innebærer at man finner tilbake til sin vante atferd etter å ha opplevd en akutt risikosituasjon. Opprettholde betyr at mennesker som daglig utsettes for belastninger kan på tross av dette opprettholde en tilfredsstillende psykologisk fungering, og det er også mulig for mennesker som utsettes for kroniske belastninger å forbedre sin fungering (Borge, 2008 s. 13).

5.1.2 "Gjennom de vanskelige tingene jeg har opplevd, har jeg lært om livet"

Den tidligere deltakeren jeg intervjuet har en bakgrunn preget av krig og tap. Han har både vært barnesoldat i sitt hjemland og opplevd å bli fengslet i en lengre periode i nabolandet han først flyktet til. Han har på grunn av krig gått glipp av deler av sin barndom, muligheten for utdanning og et stabilt familieliv. Han ble gjenforent med sin kone og sønn da han kom til Norge. Han gjennomførte introduksjonsprogrammet for noen år siden og har vært i fast jobb etter det. Han eier sin egen bolig, har tatt sertifikat og har bil.

Her kan det være interessant å trekke inn Antonovsky (2000) sitt begrep *opplevelse av sammenheng*. Antonovsky kom fram til at det som alle forskjellige generelle motstandsressursene har tilfelles, er at de gjør det mulig å sette stressfaktorer inn i en meningsfull sammenheng (Antonovsky, 2000 s. 13). For å få opplevelse av sammenheng i livet, er det tre viktige forutsetninger som må oppfylles. Det første er å forstå situasjonen (begripelighet). Den andre forutsetningen er å ha tro på at det finnes en løsning (håndterbarhet). Den tredje forutsetningen handler om å finne mening ved det som skjer (meningsfullt). Deltakerne jeg intervjuet forteller følgende om sin bakgrunn:

"Jeg gikk bare til fjerde klasse på skolen i hjemlandet. Det er lite. Jeg ble soldat som femtenåring. Jeg var med og kriget mot den burmesiske juntaen. Jeg var med der i ca fem år. Jeg var veldig ung (...) Jeg er heldig fordi selv om jeg har gått så lite på skole

så er jeg veldig glad i å lese. Da jeg var soldat så leste jeg alltid bøker og skrev. Jeg klarer godt å skrive og lese på mitt eget språk. Det som hjalp meg var at vi bodde i en stor by fram til jeg var ferdig med første klasse. Da kunne jeg allerede skrive og lese litt (...) I hjemlandet arbeidet jeg ikke. Jeg var for ung. Og jeg var soldat da. Det å være soldat er et tungt arbeid. Vi bodde i skogen fordi vi måtte gjemme oss. Det var veldig tungt. Jeg hadde tjue kilo med ting på ryggen og gikk med våpen gjennom sumper. Vi ble spist opp av igler. Men det var bra trening.”

Deltakeren sier i uttalelsene at selv om han har lite skolegang fra hjemlandet så er hans styrke at han kan det grunnleggende som trengs for å lese og skrive. Han opplever også å ha stor glede av å lese. Han uttaler videre noe om at livet som soldat på mange måter var tungt arbeid men at det også var bra trening. Dette sitatet illustrerer at deltakeren setter hendelsene i livet sitt inn i en meningsfull sammenheng. Han formidler en forståelse for det han har vært i gjennom. Det er kognitivt begripelig og ikke bare støy og kaos. Han viser tro på at det finnes en løsning. De belastningene han har vært gjennom blir håndterbare fordi han anvendte ressurser som kunne hjelpe ham i møte med dem. Når man har en sterk opplevelse av håndterbarhet, føler man seg i følge Antonovsky (2000) ikke som et offer for omstendighetene (Antonovsky, 2000 s. 34-37). Deltakerens sterke opplevelse av håndterbarhet er en viktig motstandsressurs og er med på å øke mestring og kontroll over eget liv.

Den tredje forutsetningen for å få en opplevelse av sammenheng i livet er at man finner mening ved det som skjer. Med dette menes at selv om livet består av krav og problemer så tar man villige utfordringene på seg, besluttet på å finne mening med dem og gjøre sitt beste for å klare seg gjennom dem (Antonovsky, 2000 s. 36). Deltakeren sier:

”Jeg satt i fengsel i ca fire måneder. Det var forferdelige forhold i fengselet. Gjennom de vanskelige tingene jeg har opplevd, har jeg lært om livet. Jeg ble voksen. Derfor synes jeg at livet i Norge er lett. Å jobbe fra kl syv om morgenen til tre om ettermiddagen er lett for meg. Livet i Norge er bra.”

Deltakeren sier i sitatet noe om at de vonde opplevelsene han har opplevd har gitt ham noen erfaringer om livet. Erfaringene har ført til at han har vokst som menneske og blitt moden. Opplevelsene har også satt livet i Norge i perspektiv. De krav han møter i Norge er overkommelige i forhold til hva han har vært gjennom tidligere og gjør at han trives i det nye

livet sitt. De vanskelige situasjonene han har vært gjennom har gjort ham styrket i møtet med Norge. Han sier videre:

”De årene som gikk i hjemlandet og på flukt i nabolandet er egentlig ingenting. Bare vanskeligheter. I Norge begynte livet mitt på nytt. Her fikk jeg en familie. Å ha en familie hvor jeg kommer fra er veldig vanskelig. Her er det trygt og jeg kan tenke på framtida og planlegge.”

Han har et perspektiv på livet sitt som har fokus på her og nå og framover. Det å komme til Norge og skape seg en framtid her er det virkelige livet, det som har vært er ikke lenger viktig. Livet i Norge har gitt ham muligheten til å ha nære relasjoner til andre gjennom å ha en familie. Han har klart å overvinne mange av de store utfordringene i livet sitt.

5.1.3 “..mange utfordringer knyttet til å være enslig forsørger og flyktning”

Når det gjelder deltakernes familiesituasjon trekker flyktningkonsulentene fram familier med småbarn og kvinner som er alene med omsorgen for barn, som viktige faktorer som påvirker muligheten til å lykkes med introduksjonsprogrammet. Astri Sundby (2006) har i sin hovedfagsrapport fokus på kvinner i introduksjonsprogrammet. Hennes informanter forteller hvor hard overgangen fra storfamilien til kjernefamilien kan være. Fra å være mange som deler på omsorgen til barn, er de nå bare en eller to voksne (Sundby, 2006 s.84). Deltakere som har stort omsorgsansvar, blir også i forskning gjort av Kavli et al. (2007) og Djuve et al. (2011), trukket fram som en utfordrende gruppe når det gjelder å gjennomføre introduksjonsprogrammet og komme ut i arbeid. Kommunens representant trekker fram utfordringene knyttet til de deltakerne som har omsorgen alene for barn og sier følgende:

”Vi har tatt i mot en del kvinner som er alene med omsorgen for barn. Det er ganske mange utfordringer knyttet til det å være enslig forsørger og flyktning og det å komme seg ut i arbeid. Man har gjerne mange forventninger og krav på seg. Det kan være vanskelig å balansere mellom de forventningene vi på skolen og i flyktningtjenesten har og de omsorgskrav kvinnen har hjemme. Å komme seg ut i arbeid er viktig for å bli sjølforsørger og det gir en sosial tilhørighet men det er også viktig å følge opp barna. Ofte kan forventningene om å komme seg ut i arbeid og være økonomisk selvstendig

være for overstyrende og barna blir litt glemt. Det må være veldig tøft å være eneforsørger som flyktning og ikke ha familie og nettverk rundt.”

Denne gruppa trenger ekstra støtte og individuell tilpasning for å klare å gjennomføre programmet og komme seg i arbeid. Belastningen kan bli for stor når man har flere store krav på seg samtidig; fullføre introduksjonsprogrammet, komme seg ut i arbeid og ha omsorgen for barn alene. I følge Antonovsky (2000) er det avgjørende for opplevelsen av håndterbarhet at man har tilgang på de ressursene som er nødvendig for å kunne løse oppgaver tilfredsstillende. Kronisk eller akutt overbelastning kan virke negativt på opplevelsen av håndterbarhet (Antonovsky, 2000 s. 128-129). Deltakere som har ansvaret alene for barn er ofte overbelastet og det er fare for at opplevelsen av håndterbarhet reduseres eller forsvinner helt. Dette kan igjen føre til at deltakerens evne til å sette stressfaktorer inn i en meningsfull sammenheng svekkes og det kan påvirke ens mulighetene til å lykkes med introduksjonsprogrammet. Antonovsky (2000) sier videre at håndterbarhet kan styrkes av gjentatte erfaringer og opplevelser som er adekvate i forhold til den enkeltes evner. Er de krav og oppgaver større en den enkelte evner, er det viktig at det stilles nødvendige materielle, sosiale og organisatoriske ressurser til rådighet, og at det legges til rette for hvile (Antonovsky, 2000 s.129). Det er mye som kan gjøres for å styrke denne gruppas mulighet til å fullføre programmet og komme i jobb. Ved å tilføre ressurser kan man lette noen av de kravene denne gruppa møter. Det kan være tiltak som for eksempel avlastning, mødregrupper eller forlenget program.

Enslige foreldre med flyktningbakgrunn er ekstra utsatt fordi de mangler støtten andre enslige foreldre har ved at de har tilgang på sosial kapital gjennom støtte og hjelp fra nettverket rundt. De har heller ikke den informasjonen og kunnskapen om hvordan oppdra barn alene i Norge. I tillegg til den sosiale kapitalen vi bygger opp gjennom egen aktivitet, mangler disse foreldrene det som Rønning og Starrin (2009) kaller for grunnkapital. Grunnkapital er sosial kapital vi har tilgang til fordi vi har vokst opp i lokalsamfunnet der våre familier er kjent og respektert, og der medlemmer har tillit til hverandre (Rønning og Starrin, 2009 s. 17).

De fleste flyktningfamilier har ikke det samme sosiale nettverket som andre av familie og venner som kan hjelpe til for å få hverdagen til å gå opp. Et heldagsprogram kombinert med småbarn kan være en utfordring for å klare å gjennomføre introduksjonsprogrammet og påvirke deltakerens mulighet til å komme i jobb. Det å ha barn under 7 år reduserer, i følge

Kavli et al. (2007), sannsynligheten for å være i jobb eller utdanning etter endt introduksjonsprogram, sammenlignet med å ikke ha barn eller det å ha eldre barn. Dette gjaldt for både menn og kvinner (Kavli et al., 2007 s. 166). Representanten fra kommunen forteller om en løsning de har valgt for å bedre situasjonen for foreldre med små barn i introduksjonsprogrammet:

”Vi bruker en del tid på å hjelpe småbarnsfamilier, spesielt de med barn i barnehagealder med å få puslespillet til å gå opp når det gjelder å komme til skolen og få levert i barnehagen. Vi bor i en kommune med lange avstander og dårlig utbygd offentlig transportsystem. Mange barnehager i dag blir bygd et stykke fra sentrum, og de fjerreste av flyktningene har egen bil. Vi i flyktningtjenesten disponerer en bil som vi bruker for å hjelpe foreldre med å levere og hente barn i barnehagen. Noen vil kanskje reagere på dette og si; er dette egentlig noe dere burde gjøre? Vi mener at det må vi bare gjøre, for ellers får vi ikke dette til å fungere. Mitt utgangspunkt er at introduksjonsprogrammet faktisk både er en rettighet og en plikt som flyktningforeldrene har.”

Her ser vi at kommunen gjennom dette tiltaket er med på å kompensere for deltakernes manglende nettverk. Kompensasjonsmodellen fra resiliensforskningen handler om å iverksette tiltak for å erstatte noe som mangler (Borge, 2010 s. 43). Tiltaket med å kjøre barnehagebarn kan føre til å redusere noe av stresset foreldre i introduksjonsprogrammet har for å få hverdagen til å gå opp og øke mestring. Redusert stress på hjemmefronten kan føre til bedre fungering i introduksjonsprogrammet. Tiltaket er også med på å øke deltakernes sosiale kapital gjennom de ressurser kommunen stiller til rådighet slik at deltakerne kan følge programmet.

5.2 Betydningen av nettverk for å lykkes

Jeg vil nå ta for meg betydningen av deltakernes nettverk for å lykkes. Dette avsnittet består av tre overskrifter. Først får vi høre hva informantene fra kommunen har å si om det sosiale nettverkets betydning for den største gruppa med flyktninger kommunen har tatt i mot. Deretter får vi den tidligere deltakerens syn på saken samt hans erfaringer med tiltaket flyktningguide.

5.2.1 "De støtter og hjelper hverandre når det trengs"

Kommunen jeg har undersøkt har tatt i mot en stor gruppe flyktninger med bakgrunn fra et land i Asia. Informantene mine fra kommunen opplever at dette er en sammensveist gruppe som tar godt vare på sine egne, og sier følgende: *"Denne folkegruppa har et godt samhold internt. De støtter og hjelper hverandre når det trengs. (...) De har leid eller kjøpt en frikirke. Der har de veldig mange aktiviteter for barn og for voksne. De har gudstjenester der"*. Det er en del resiliensfaktorer knyttet til fellesskapet som denne gruppa av flyktninger deler. Gjennom å være en del av gruppa opplever de tilhørighet og utvikler ferdigheter for mestring av det nye livet i Norge. Etniske nettverk er, i følge Berg og Valenta (2008), en viktig kilde for forbedring av flyktningers økonomiske og sosiale levekår. De kan gi nyankomne informasjon, være behjelpelig med å skaffe bolig og assistere i jobbsøkningsprosessen. Etniske nettverk kan også fungere som tilfluktssteder hvor flyktninger kan få beskyttelse fra diskriminering og rasisme (Berg og Valenta, 2008 s. 15).

Deltakere i programmet fra denne gruppa har gjort det veldig bra i introduksjonsprogrammet. De aller fleste har, i følge mine informanter, fått seg jobb etter endt program. Dette gjelder både menn og kvinner. De har etablert seg med egen bolig og mange har tatt sertifikat og kjøpt seg bil. Kommunens representant belyser dette med følgende uttalelse:

"Mange av de flyktningene vi har mottatt har vært veldig interessert i å etablere seg med egen bolig. De oppdager fort at de må ha to inntekter for å få lån i banken, spesielt hvis de har flere barn. Dette har ført til at de er ekstra motiverte til å komme ut i jobb og ser viktigheten av at begge de voksne i en familie er i jobb."

Her ser vi at representanten fra kommunen sier at flyktningene fort oppdager hva som skal til økonomisk sett for at de skal kunne etablere seg i kommunen med egen bolig. Dette er noe de oppdager ved at de deler fellesskap med andre landsmenn som har lengre botid i kommunen. Det skjer en formidling av informasjon som er viktig for å kunne navigere seg rundt i det nye landet. De nyankomne flyktningene får tilgang på sosial kapital i form av informasjon, kontakter, omsorg og støtte ved å ta del av det sosiale nettverket av andre landsmenn.

Jeg har valgt å ta utgangspunkt i den største folkegruppa som kommunen har tatt i mot og deres situasjon og erfaringer når jeg ser på viktigheten av deltakerens nettverk for å lykkes med programmet. Jeg gjør dette fordi det er denne gruppa informantene fra kommunen

henviser til i intervjuet. Den tidligere deltakeren jeg intervjuet tilhører også denne folkegruppa.

Det er interessant å trekke inn begrepene bonding og bridging fra sosial kapital i denne sammenhengen. Bonding er sosiale bånd som utvikles innad i gruppa og bridging er broer som forbinder individer på tvers av sosiale grupperinger (Putnam, 2002). Bridging handler om å danne nettverk med mennesker som er ulike en selv. Denne type sosial kapital gir nettverk som er åpne og utadrettede, og kan bidra til samhandling mellom ulike grupper (Putnam, 2002 s. 11-12). Vi kan si at gruppa for denne kommunen har en høy grad av kapitalformen bonding. Det er en type sosial kapital som bringer like folk sammen og binder dem tett sammen, den gir en følelse av tilhørighet og bekreftelse. Slike nettverksstrukturer kan ha opphav i familie, venner eller etniske grupper. Bonding har en tendens til å til å forsterke eksklusive identiteter og homogene grupper, og i den forstand kan bonding gi den enkelte støtte og oppbakking. Ulempen ved bonding er at det kan bidra til eller forsterke problemer med manglende integrasjon, utstøting og isolasjon (NRF-rapport 2005 s. 22).

Informantene fra kommunen uttrykker bekymring for at medlemmene av folkegruppa ikke er like deltakende utad i samfunnslivet og sier: *"Jeg synes de er litt for lite aktive i forhold til å integrere seg og menges seg med andre. De er sjelden med på aktiviteter som andre flyktinger og nordmenn deltar på"*. De opplever at gruppa i mindre grad stiller på eksterne arrangementer. Nylig arrangerte kommunen internasjonal dag og denne gruppa var ikke særlig representert. De tror at dette kan ha med at denne gruppa på mange måter får dekket sine sosiale behov innad i gruppa og er fornøyd med det. Informantene understreker videre at de først og fremst opplever at denne gruppa klarer seg bra og fungerer godt. Kommunens representant opplever at det er stor grad av sosial kontroll innad i gruppa, spesielt mellom foreldre og barn, og sier følgende om foreldres involvering med tanke på barnas valg av yrke og ektefelle:

"I denne folkegruppe ser en at foreldrene ikke prioriterer utdanning for barna sine. De er veldig opptatt av å få barna fort ut i arbeid slik at de kan være med på å bidra til familien og fellesskapet økonomisk (...) Vi har også registrert at de fleste barna gifter seg med noen fra sitt eget hjemland. De søker sine egne. Jeg har snakket med noen ungdommer om de ikke vurderer å gifte seg med nordmenn. Nei, det kunne de

ikke. Det ville krasje for mye. Jeg tror at foreldrene stimulerer til kontakt med sitt eget.”

Det er delte oppfatninger om relasjonene mellom bonding og bridging. Noen mener at sterke bånd innad kan hindre utviklingen av broer i storsamfunnet, mens andre argumenterer for at bonding er en forutsetning for å lykkes. I følge den siste posisjonen er danning av sterke etniske fellesskap det første skritt i retning av inkorporering i det nye samfunnet. Hvis man er trygg på sitt eget så kan man også møte verden med åpenhet og nysgjerrighet (Berg og Lauritsen, 2009 s. 175).

Marianne Gullestad (2003) drøfter i boka ”Det norske sett med nye øyne” ulike verdibegreper og forestillinger. Et av dem er ordet ”trygghet” og forestillingene som ligger under bruken av ”å være trygg på sitt eget” eller ”trygg i sitt eget”. ”Trygghet” er et sentralt begrep både i norsk hverdagsliv og i politisk retorikk. Slik hun fortolker bruken av ordet ”trygghet”, er det ofte knyttet til å ha kontroll over livet. ”Å være trygg på sitt eget” er forankret i noe som er fastlagt og som, i følge Gullestad, ikke skal tulle med. Det er noe en er som ikke er valgt. Trygghet er i denne sammenheng knyttet til stabilitet og representerer en motstand mot omfattende endringer (Gullestad, 2003 s. 66). Det finnes noen usagte forutsetninger til denne tolkningen. I en viss forstand finnes ikke denne formen for trygghet i den moderne samfunnet. Mennesker velger ikke familien og nasjonen de blir født inn i, men de velger hvor intenst de ønsker å omfavne disse identitetene og hvilke elementer de vil legge vekt på. På bakgrunn av dette mener Gullestad (2003) at den som er ”trygg på sitt eget” er en person som er i stand til å kritisk reflektere over, og ha en viss distanse til, de tradisjonene hun eller han står i. Dette kaller hun for trygghet som refleksiv distanse. Det er her snakk om en balansegang mellom nærhet og distanse. Etersom nærheten ofte tas som en selvfølge, er det mest viktig å vektlegge distansen (ibid. s. 66). ”Refleksjon, diskusjon og kritikk demonstrerer i dag den ”trygghet” som skal til for å gjøre det sivile samfunnet mer rommelig” (ibid. s. 66). I det norske samfunnet er denne typen refleksjon nødvendig for å kunne skape institusjonelle rammer som gjør det mulig for innvandrere å delta på like fot med andre i demokratiet. Gullestad poengterer at hun ikke er ute etter å fjerne nasjonal tilhørighet, men å gjøre den mer reflektert og åpen. Målet er mer å gjøre det nasjonale mer mangfoldig og globalt enn å ha en skarp polarisering mellom det globale og det nasjonale. Det kan skje ved å gi større rom for forskjeller innenfor det nasjonale fellesskapet (ibid. s. 67).

Marko Valenta (2008) betrakter i sin doktorgradsavhandling flyktningers sosiale integrasjon og deres sosiale nettverk som en del av deres identitetsprosjekt. Hans ståsted er at svake relasjoner til nordmenn ikke nødvendigvis et resultat av avvisning eller marginalisering. Flyktninger kan reetablere sitt sosiale liv i eksil ved å kombinere svake bånd til majoritetsbefolkningen og en sterk tilknytning til egne etniske nettverk. Studiene hans viser at en slik tilpasningslinje er med på å reprodusere positive identiteter i hverdagen. Han konkluderer også med at de svake båndene til lokalbefolkningen har en betydning men oppfattes av mange som et symbol på aksept. Dette er igjen med på å hjelpe de nyankomne til å konstruere egne identiteter som ”inkludert” og ”respektert” i sine nye sosiale omgivelser (Valenta, 2008).

Halpern (2005) legger vekt på at nettverkene karakterisert av bonding og bridging kan ha ulike fortrinn. Grupperinger med relasjoner karakterisert av sterk bonding har også sterkere bridging relasjoner og var mer, ikke mindre integrert i samfunnet. Hvis et individ er rikt på det ene, vil det mest sannsynlig også være rikt på det andre (Halpern, 2005 s. 21). Halpern påpeker videre at områder med tydelige etniske eller sosiale skiller lettere kan oppnå integrering og unngå konflikter hvis et sterkt grunnlag av bonding kapital kan danne en plattform innad i gruppa. Båndene mellom ulike grupperinger (bridging) kan vokse seg sterkere når disse grupperingene også kan opprettholde en sterk indre opplevelse av identitet og samhold (ibid. s. 21).

Guro Ødegård (2010) har gjennomført en studie om integrasjon og sosial kapital i foreningsliv. Studien hennes støtter en tilnærming av at deltakelse i innvandrersorganisasjoner bidrar til å styrke immigranternes kompetanse og kunnskap om vertslandet, samt nettverksressurser som gjør veien til sosial og politisk integrasjon lettere. Man skal være forsiktig med å se på innvandrersorganisasjoner som har høy grad av intern orientering utelukkende som isolerte øyer. Studien viser på den ene siden at etnisk foreningsliv kan fungere som springbrett til majoritetssamfunnets institusjoner, mens det på den andre siden ikke er en selvfølge at multikulturelt foreningsliv betyr økt integrasjon (Ødegård, 2010 s. 94).

Putnam (2007) skiller mellom samfunn med bredt mangfold av etniske grupper og samfunn uten bredt mangfold av etniske grupper. I samfunn sammensatt med flere ulike etniske grupper finner han at det generelt er en svekket tillit til omgivelsene og myndigheter. Han løfter også frem at faren med slike samfunn er isolasjon ved at mennesker trekker seg ut av

samfunnet. Men han tegner ikke bare et negativt bilde, bonding av sosial kapital kan i mange tilfeller være et forstadium til bridging av sosial kapital. Bonding kapital kan i neste øyeblikk brukes ut i samfunnet for eksempel ved å hjelpe andre grupper videre i samfunnet (Putnam, 2007 s. 165). Kristine Ottvik Jensen (2009) tar i masteroppgaven sin ”Sosial kapital og integrering” for seg egenskapene ved nettverk sin betydning for sosial kapital. Hun argumenterer for at det nødvendigvis ikke er slik at man fungerer bedre i samfunnet og deltar aktivt i tilbud og tiltak, selv om man har et stort nettverk og utvikler sosial kapital innenfor dette (Ottvik Jensen, 2009 s. 75). Hun viser til Ports og Landolt (1996) som fremholder at det er hvordan nettverket forholder seg til resten av samfunnet som er det avgjørende for om nettverket har kontakt og er aktiv i forhold til resten av samfunnet. Ottvik Jensen (2009) konkluderer med at bridging har åpenbare integreringsfordeler da den er utadrettet og knyttet til seg nye nettverk og utvikler sosial kapital på stadig nye områder og mellom nye mennesker. Allikevel kan bonding av sosial kapital være relevant for å bygge opp selvtillit og evne til kontakt for nyankomne innvandrere (Ottvik Jensen, 2009 s. 76).

5.2.2 ”Vi hadde en drøm og nå er den blitt virkelighet”

Den tidligere deltakeren jeg intervjuet forteller at da han kom til kommunen fantes det ingen egen plass hvor hans folkegruppe kunne ha gudstjeneste. I den perioden valgte de å bli medlem av ulike menigheter. Noen var i statskirka, noen i metodistkirka og selv gikk han på evangeliehuset. De kjøpte et menighetslokale i fjor, og ved hjelp av andre menigheter har de fått startet sin egen menighet. Det viktigste med å ha egen menighet i følge deltakeren, er å kunne feire bryllup, dåp og andre høytider. I tillegg lærer barna språket. De voksne går på gudstjeneste og barna går på søndagsskole. Det er et sosialt møtested. ”Vi hadde en drøm om å ha vår egen menighet og nå er den blitt virkelighet” sier han. Han opplever ikke at menigheten har gjort dem til en mer lukket gruppe. De samarbeider med andre menigheter og får ofte besøk av pastorer som kommer for å gjestetale. Mange av hans landsmenn har også fortsatt kontakt med den menigheten de var en del av den første tida de bodde i kommunen.

Han forteller også at han og andre landsmenn har startet en organisasjon. Organisasjonen skal jobbe med å skape bånd mellom dem og nordmenn. Han forteller at organisasjonen deltok i årets 17. mai feiring, hvor de hadde på seg sin egen nasjonaldrakt. Et annet mål for organisasjonen er å forbedre folkegruppas mulighet for å få seg jobb og bli en del av det

norske samfunnet. *”Vi har fortsatt en del som ikke snakker så godt norsk. De må vi hjelpe videre”* sier han.

Det å ha et sterkt sosialt nettverk av venner, familie eller det å tilhøre en etnisk gruppe har resiliensfaktorer knyttet til seg som kan være med på å gjøre overgangen til et nytt liv i Norge lettere. Resiliens handler, i følge Borge (2010), ikke bare om egenskaper hos den enkelte. Forhold i miljøet har stor betydning for hvordan mennesker under påkjenning klarer å utvikle seg og fungere. Gjennom ros, omsorg og støtte kan omgivelsene løfte den enkelte slik at han eller hun klarer å møte påkjenninger og skuffelser med fornyet styrke (Borge, 2010 s. 15). I resiliensforskningen operer man med tre ulike modeller for å forstå og forklare resiliens (Borge, 2010 s. 43). Den modellen som her er aktuell, er beskyttelsesmodellen og går ut på den betydningen det å være del av et fellesskap er, for å mestre vanskelige situasjoner. Støtte og omsorg fra andre gir oss beskyttelse mot risikofaktorer.

Her er det også aktuelt å trekke inn Antonovsky (2002), han ser på forholdet mellom en persons følelse av sammenheng og en gruppes følelse av sammenheng. Store livsbelastninger kan føre til endringer i en persons evne til å sette ting inn i en meningsfull sammenheng (Antonovsky, 2000 s. 192). Man kan si at det å være flyktning og starte på nytt i et ukjent land er en livsbelastning som kan føre til endringer i en personens følelse av en meningsfull sammenheng. En gruppe som har en sterk følelse av meningsfull sammenheng vil ofte strukturere situasjoner, som over tid vil styrke de enkeltes medlemmers følelse av meningsfull sammenheng. Han sier videre at folk med høy grad av følelse av sammenheng oftere søker grupper med sterk følelse av sammenheng (Antonovsky 2000, s. 192). På bakgrunn av dette kan man si at det å tilhøre den aktuelle folkegruppa som er bosatt i denne kommunen har noen resiliensfaktorer knyttet til seg og som igjen er være med på å styrke den enkeltes mulighet for å gjennomføre introduksjonsprogrammet og komme i jobb.

Den høye graden av bonding kapital i folkegruppa og resiliensfaktorene knyttet til å være del av gruppa kan være en av grunnene til at de har lyktes så godt i introduksjonsprogrammet. De aller fleste kommer over i arbeid ved endt program og mange har etablert seg på boligmarkedet.

5.2.3 "Jeg pleier å ringe flyktingguiden min"

Den tidligere deltakeren i introduksjonsprogrammet forteller om et tiltak som har betydd mye for han da han var ny i kommunen. Alle flyktinger som kommer til kommunen får tilbud om flyktingguide. På spørsmål om hvem han tar kontakt med dersom han trenger hjelp eller støtte svarer han: *"jeg pleier å ringe flyktingguiden min"*. Hans erfaring er at flyktingguidene gjør en fantastisk jobb og at det er mange som er fornøyd med ordningen: *"De kommer og besøker oss, og de snakker norsk med oss. Det er det viktigste"*. Deltakeren forteller at de lærer norsk på skolen, men når de kommer hjem snakker de ofte sitt eget språk og har ikke så mange arenaer hvor de får praktisert norsk. Sammen med flyktingguiden får de praktisert det norske språket. Flyktingguiden har også hjulpet deltakeren jeg intervjuet med praktiske ting, og vist ham hvordan ting fungerer i Norge: *"For eksempel lærte han meg alt jeg trengte å vite i forbindelse med bilkjøp. Og en gang tok vi en tur på Ikea sammen"*.

Det å ha en person som bryr seg, gir støtte og oppmuntring gjennom store og langvarige belastninger er en sterk resiliensfaktor. "De som klarer seg best, har hatt minst ett menneske som har brydd seg om dem og fulgt dem kontinuerlig gjennom belastningene" (Waakter og Christie, 2004 s. 23). Denne personen kan ofte ikke gjøre så mye med selve belastningene, men hun eller han gir en kontakt som er positiv og stabil over tid. Flyktingguiden kan være en slik viktig person for flyktingene den første tida i Norge. De har en annen rolle enn andre flyktingene møter i det offentlige hjelpeapparatet. Relasjonen er av en mer uformell karakter, og i større grad bygget på tillit og gjensidighet. Maktforholdet i uformelle nettverk er ofte mer likeverdig og er med på å bygge tilhørighet og trygghet. Tillit og gjensidighet er to kjernebegreper innen sosial kapital. Man kan si at tiltaket med flyktingguide er med på å øke deltakerens tilgang på sosial kapital. Han opplever å få støtte og omsorg fra sin flyktingguide. I tillegg har han tilgang på tjenester som praktisk hjelp, informasjon om Norge og praktisering av det norske språket. Putnam (2002) bruker begrepene tynn og tykk sosial kapital. Tykk sosial kapital er tette nettverk (sterk relasjon) og tynn sosial kapital er relasjoner til mennesker vi møter i en eller få sammenhenger (svak relasjon). Det er ofte de svake relasjonene som gir best innpass til nye nettverk og goder i samfunnet (Putnam, 2002 s. 10). Relasjonen flyktingene har til sin flyktingguide har preg av å være en svak relasjon. Man kan si at den sosiale kapitalen deltakeren har tilgang på gjennom kontakt med flyktingguiden, er med på å gjøre overgangen til et liv i Norge lettere og øke hans mulighet for å lykkes med introduksjonsprogrammet.

5.3 Kunnskap som potensiell motstandsressurs

Den kjente engelske filosofen Francis Bacon sa en gang at kunnskap er makt. Det er nettopp kunnskap deltakerne i introduksjonsprogrammet har et stort behov for.

Introduksjonsprogrammet representerer for de fleste deltakerne det første møtet med det norske samfunnet. Berg og Lauritsen (2009) beskriver den første tiden i eksil som et grenseland mellom fortid og nåtid. I denne perioden har mange av flyktningene et stort behov for informasjon (Berg og Lauritsen, 2009 s. 171). Gjennom introduksjonsprogrammet lærer deltakerne det norske språket og får kunnskap om norsk samfunnsliv. De får informasjon om hvilke verdier og normer som gjelder i Norge og hvilke plikter og rettigheter man har i forhold til introduksjonsprogrammet og det norske samfunnet. Slik kunnskap er en nødvendig basis for å kunne nærme seg det å leve i et fremmed land og begynne på en tilpasning i retning av et liv som er så normalt som mulig (ibid. s. 171).

5.3.1 "Vi legger vekt på å gi deltakerne god informasjon"

Representantene fra kommunen trekker fram det at deltakerne får god og riktig informasjon på et tidlig tidspunkt i introduksjonsprogrammet som en viktig faktor for å lykkes med programmet. De uttaler følgende:

"Vi legger vekt på å gi deltakerne god informasjon om introduksjonsprogrammet. Både når det gjelder innholdet i programmet, hvilke forventninger vi har og hvilke plikter og rettigheter de har i et introduksjonsprogram. Og hvordan det legges opp i vår kommune. Det prøver vi å gi en grundig innføring i under oppstart i programmet."

Det at kommunens representanter framholder god informasjon til riktig tid samsvarer med Inkluderings- og mangfoldsdirektoratets rapport IMDI-rapport 3-2010 over hva som kjennetegner gode introduksjonskommuner. Rapporten sier noe om at tiltakene i introduksjonsprogrammet må settes i gang i riktig rekkefølge og til riktig tid. Solid informasjon om introduksjonsprogrammets rettigheter og plikter og en avklaring av forventninger gir et godt utgangspunkt for å legge opp en realistisk kvalifiseringsplan.

Antonovsky (2000) kom i boka "Helbredets mysterium" ut med påstanden om at en person som har en sterk opplevelse av sammenheng "oppfatter information som en potentiel motstandsressource, der skal eftersøges, når den kan være til gagn" (Antonovsky, 2000 s.

157). Han ser på informasjon som en måte for mennesker å få en følelse av kontroll og innflytelse i livet sitt. Informasjon er med på å gjøre livet forståelig, håndterbart og meningsfullt.

Når vi er inne på overføring av informasjon er det interessant å trekke inn kommunikasjon. Kommunikasjon er i følge Madssen (2007) knyttet til tegn, tegn som formidler noe, og skaper mening (Madssen i Ekeland og Heggen, 2007 s. 165). Profesjonell kommunikasjon, slik som i introduksjonsprogrammet, hvor den ene parten er deltaker, klient, bruker og den andre profesjonell hjelper, er i utgangspunktet asymmetrisk (ibid. s. 172). Deltakerne i introduksjonsprogrammet har et problem, et ønske eller noe han eller hun vil oppnå. Det kan være å lære seg språket, lære om norsk samfunnsliv eller få seg en jobb. Dette målet har den andre parten en viss kontroll over. De profesjonelle hjelperne i introduksjonsprogrammet sitter på kunnskap om det norske språket og samfunnsliv, de har tilgang på ressurser som deltakeren har bruk for i form av ulike tiltak og de har også et kontaktnett som er viktig i samband med formidling til arbeid. På bakgrunn av dette blir maktforholdet ulikt mellom dem. Og det blir spesielt tydelig hvis målet er knyttet til saker som har med velferd, helse og sykdom, da blir en lett sårbar (ibid. s. 172). Ved å overlevere god og riktig kunnskap i introduksjonsprogrammet kan en være med å styrke deltakernes makt over sin egen situasjon. Kunnskap i norsk og samfunnsfag vil være med å gi dem redskaper til å mestre livet i Norge. Norskopplæring blir også fremholdt i IMDI-rapport 3-2010 som et sentralt fundament i introduksjonsprogrammet. Uten et minimum av språkbeherskelse er det umulig for deltakeren å nå sine mål om arbeid og utdanning.

5.3.2 ”..å lære det norske språket”

Den tidligere deltakeren jeg intervjuet sa dette om betydningen av å gå på introduksjonsprogrammet og det å lære det norske språket:

”Ja, introduksjonsprogrammet er viktig. Det lærer oss flyktninger om hvordan vi skal jobbe og leve i Norge (...) Jeg synes det aller viktigste med introduksjonsprogrammet er å lære det norske språket.”

Den første tida i introduksjonsprogrammet går med til intensiv norskopplæring. Det å lære språket er helt nødvendig for å kunne gjøre seg forstått og forstå andre. Språket er en integrert

del av vår identitet og er et kjennetegn ved oss som personer. For de fleste er det en positiv utfordring å lære et nytt språk for på den måten utvide vår kommunikative og kulturelle horisont (Varvin, 2003 s. 193). Det å lære et nytt språk kan også være en slitsom prosess som tar lang tid. I starten når ordforrådet er lite kan det være vanskelig å formidle det man ønsker og når man forsøker høres man kanskje ut som et barn. Det kan skape frustrasjon å ikke blir forstått og bekreftet slik man ønsker. Spesielt i begynnelsen av et liv i eksil kan alt stresset rundt det nye gjøre innlæring og språkforståelse vanskelig. I følge Varvin (2003) har traumatisering en stor innvirkning på for eksempel muligheten til å lære språk. Traumatisering kan hemme språkinnlæring hos selv den mest motiverte. Både den følelsesmessige og den kognitive siden kan rammes og forstyrre både læringen av det nye språket og bruken av det. Det å forholde seg til de traumatiske minnene og det å kjempe for å holde vanskelige følelser og mentale tilstander unna, krever så mye oppmerksomhet og energi at det ikke blir mye plass til overs å lære nye ting (Varvin, 2003 s. 197-198). Traumatisering påvirker også en persons opplevelse av å kunne ha innflytelse, bestemme, være subjekt i sitt eget liv. Mange traumatiserte ser på seg selv om et offer, et objekt og som en som alt kan skje med.

Det å lære språket er viktig for å oppleve at man mestrer livet i det nye landet. Gjennom språket kommer vi i kontakt med andre og gjør oss forstått. Innen resiliens snakker man om å gjenopprette psykologisk fungering etter å ha opplevd en risikosituasjon (Borge, 2010 s. 13). Språket kan hjelpe deltakerne med å få kontroll over livet sitt igjen.

5.3.3 ”..å være en norsk borger og delta på lik linje med oss”

Opplæring i samfunnsfag trekkes fram av både representantene fra kommunen og den tidligere deltakeren som viktig arene for kunnskapsformidling for deltakerne i programmet. Representantene sier dette om samfunnsfag: *”Målet for samfunnsfag på eget morsmål er å gi dem et nyansert bilde av hva det vil si å være en norsk borger og delta på lik linje med oss”*. Alle deltakere i introduksjonsprogrammet har krav på 50 timer med samfunnsfag på eget morsmål eller et språk de forstår godt. Dette for å sikre at deltakerne får en innføring i norsk samfunnsfag som de kan forstå. Det kan være en utfordring, spesielt for små og mellomstore kommuner å kunne tilby samfunnsfag på et språk som den enkelte deltaker forstår godt. I den kommunen jeg undersøkte har de løst dette ved å samarbeide med kommunene i nærområdet. Kommunene har samlet sett en hel del lærere som underviser i mange ulike språk. I vinterferien og høstferien transporterer de deltakerne rundt i nærområdet slik at hver enkelt frå

tilbud om samfunnsfag på eget morsmål. Representanten fra kommunen sier: *”Det er veldig populært. Da treffer de andre landsmenn”*. Hun forteller videre at kommunen gjennom de 50 timene i samfunnsfag blant annet prøver gir informasjon om helsesystemet i Norge, forholdet mellom foreldre og barnehage/skole, skattekort og bankkonto og hvordan det politiske systemet fungerer i Norge.

Deltakeren jeg intervjuet er også opptatt av hvor viktig samfunnsfag er for å lære om hvordan man best mulig mestrer livet i Norge. Han sier:

”Da vi kom til Norge hadde vi med oss mange forskjellige tradisjoner, ikke minst innad i familien. Mellom mann og kone. Foreldre og barn. Norsk samfunnsliv er viktig å lære for å vite hvordan du skal leve i Norge. Vi har med oss våre tradisjoner og kultur men vi må også bygge på den norske måten å leve på”.

Han illustrer dette ved å bruke barneoppdragelse som et eksempel. Det å disiplinere barn er annerledes i Norge enn i mange andre kulturer. Han forteller:

”Det kan være lov å slå barn dersom det har oppført seg veldig dårlig hvor jeg kommer fra, men i Norge er det forbudt. Her i Norge er det vanlig å sende barn til rommet sitt hvis de oppfører seg dårlig. I hjemlandet ville vi aldri gjort det mot et barn”.

Her ser vi at deltakeren opplever det som viktig og nyttig å få kunnskap om hvordan familielivet leves i Norge. Han sier noe om at selv om de har sine tradisjoner og kultur så må man også ta til seg de tradisjonene og reglene som finnes i Norge. Det er ikke lov til disiplinere barn ved å slå her i landet, mens det er lov hvor han kommer fra. Videre i sitatet viser han kunnskap om hvordan disiplinering skjer i Norge ved å si at man her sender barn til rommet sitt hvis de oppfører seg dårlig. Varvin (2003) løfter fram at eksil er en prosess med mange faser, og mennesker har ulike forutsetninger og måter å finne sin løsning. Han presenterer fire ulike hovedtyper av eksilskjebner. Den ene kaller han integrasjon og det er den som her er mest aktuell. En vellykket integrasjon går ut på at man lærer seg den nye kulturen, det kan være språk, kunnskap om verdier og holdninger samt sosiale ferdigheter. Og man gjør det ved å utvikle et differensiert, men grunnleggende positivt forhold til den nye kulturen, mens man samtidig bevarer sine kulturelle røtter. Ideelt sett kan man si at en

vellykket integrasjon er evnen til å bevege seg fra det ene kulturelle området til det andre uten at det skaper for mye smerte og konflikt, samtidig som man er preget av og anerkjenner begge kulturene (Varvin, 2003 s. 202-203). Sitatene fra deltakeren vist ovenfor viser tegn på at han har gjennomgått en vellykket integrering. Han har lært seg språket godt og har kunnskap om barneoppdragelse både i hjemlandet og i Norge. Han reflekterer over begge måter å disiplinere barn uten å formidle noen konflikt over ulikhetene. Han sier også at det er viktig å bygge det norske på tradisjonene han har med seg fra hjemlandet. Skytte (2008) tar også for seg ulike integreringsstrategier. Den pluralistiske integreringsstrategien er den som ligner mest på Varvins eksilskjebne integrasjon. Mennesker med en pluralistisk integreringsstrategi ønsker både anerkjennelse fra storsamfunnet for at det finnes mennesker som lever med andre holdninger og verdier, samtidig som de vil kjempe for retten til likestilling gjennom å være aktiv på storsamfunnets arenaer (Skytte, 2008 s. 144).

5.4 Tilpasning som mestringsstrategi

Dette avsnittet tar for seg den betydningen det å ha evnen til å tilpasse seg de omgivelsene har for å lykkes med introduksjonsprogrammet.

5.4.1 ”..aksepterer de rettigheter og plikter de har i det norske samfunnet”

Informantene fra kommunen sier også noe om hvor viktig det er at deltakerne tar til seg informasjonen de får og lever etter den. Når deltakerne har fått kunnskap om hvordan ting fungerer i Norge og lar det være styrende i valgene man tar, øker det i følge dem mulighetene for å lykkes.

”De deltakerne som kommer best ut av det er de som på en måte aksepterer de rettigheter og plikter de har i det norske samfunnet og som er lojale mot det systemet de har kommet inn i.”

Denne uttalelsen kan forstås på ulike måter. På den ene siden kan man si at det å få kunnskap om hvordan samfunnet fungerer er for de nyankomne flyktingene viktig læring om hvordan de skal navigere seg rundt i det nye landet. En slik type kunnskap og læring kan føre til økt mestring. Mestring kan igjen føre til at man opplever at man har kontroll over sitt eget liv. Uttalelsen bærer også preg over seg av å være paternalistisk, dette er noe jeg vil komme tilbake til under avsnittet ”I spennet mellom paternalisme og likegyldighet”. Først vil jeg ta for meg mestringsaspektet ved uttalelsen.

Mestring handler i følge Heggen (2007) om å ha tilgang til ressurser som for eksempel kunnskap, ferdigheter, hjelpere eller utstyr, og ha evnen til å utnytte disse. Mestring må både inneholde mestringskompetanse, som er selve evnen til å utføre oppgaven og mestringsfølelsen som er forventningene eller følelsene vi har til utføringen av oppgaven (Heggen i Ekeland og Heggen, 2007 s. 65). I sitatet ovenfor sier representantene fra kommunen at de som har kunnskap om plikter og rettigheter i Norge og har de riktige ferdighetene og holdningene; lojalitet mot systemet, vil inneha mestringskompetanse og vil igjen oppleve mestringsfølelse ved at de kommer ”best ut av det”. Med å komme ”best ut av det” tolker jeg i denne sammenhengen det å klare å utnytte de mulighetene som finnes i introduksjonsprogrammet og komme seg ut i jobb ved endt program.

Heckhausen og Schultz (1995) distingverer mellom to kontrollstrategier for mestring, primær og sekundær kontroll, for å klassifisere kontrollrelatert atferd. Primær kontroll går ut på at man handler for å endre vilkårene i miljøet rundt, mens sekundær kontroll er mer en indre psykologisk tilpasning til en ytre tilstand (Heckhausen og Schultz, 1995). Drivkraften bak begge er hele tiden personens ønske om å mestre den situasjonen han eller hun står i – enten det er gjennom påvirkning eller tilpasning. Mestring kan oppnås ved bruk av begge strategiene. Primær og sekundær kontroll henger ofte sammen, og man veksler mellom dem. Sekundær kontroll kan i noen tilfeller være en forutsetning for primær kontroll. Det kan for eksempel i den første fasen av det nye livet i Norge være den beste strategien å søke mestring gjennom å tilpasse seg omgivelsene. Det å ta til seg kunnskap om det hva som forventes i Norge av plikter og rettigheter og prøve ut nye ferdigheter. Etter hvert som man har bodd en stund i Norge og er tryggere på hva som forventes av en, kan det være rom for å sette i gang mer primære kontroll strategier. Kommunens representant sier følgende om hva de mener er den beste måten strategien for deltakerne:

”Selv om de kanskje ikke alltid klarer å identifisere seg med nordmenn så må de i hvert fall agere som nordmenn gjør i forskjellige sammenhenger. Det er de som ikke klarer det som har større problemer med å nå sine mål.”

Her blir det sagt noe om at det er viktig å tilpasse seg de nye omgivelsene man har kommet inn i. Denne tilpasning bør skje, ifølge informanten, gjennom å handle som nordmenn flest gjør, selv om man ikke føler seg som en nordmann. Med andre ord kjenne til spillereglene og

leve etter dem, selv om man kanskje ikke er enige. I uttalelsen fra representantene for kommunen ligger det en oppfatning om at den beste måten å mestre de krav som er knyttet til introduksjonsprogrammet og det å komme seg ut i jobb, er å søke mot mestringsstrategien sekundær kontroll. Det blir her lagt vekt på viktigheten av å inneha kunnskap om hva som forventes av en i Norge og handle ut i fra de forventningene, for å lykkes med programmet.

Det er i følge Heggen (2007) to typiske trekk ved menneskelig atferd som gjør at det noen ganger er nødvendig med sekundære kontrollstrategier for å mestre. For det første er det et faktum at våre handlinger og initiativ ofte ikke fører oss fram til de resultat vi har tenkt, og for det andre må vi velge hvilke mål vi vil forfølge. I de tilfeller hvor primær kontroll har mislykkes, spiller sekundær kontroll en viktig rolle for å håndtere frustrasjonen over at vi ikke har nådd det vi ønsket. Ved å bruke sekundær kontroll, gjennom å tilpasse seg omgivelsene, kan man gjenopprette og opprettholde selvbildet og fornye motivasjonen (Heggen i Ekeland og Heggen, 2007 s. 70-71). I den første tida flyktningene bor i Norge kan det være vanskelig å oppleve mestring gjennom å påvirke sine omgivelser. Dette er også for de fleste samme tidsrom som flyktningene deltar på introduksjonsprogrammet. Flyktningene mangler kunnskap om språk, kulturelle koder, rettigheter og plikter, samt verdier og holdninger. Forsøk på å utøve primær kontroll på bakgrunn av den kunnskapen man har med seg inn i det nye landet, kan føre til at man krasjer i møtet med det norske og opplever hjelpeløshet og mangel på kontroll over eget liv. Slike negative effekter av tap av primær kontroll kan dempes ved hjelp av sekundær kontroll. Ved å tilpasse seg omgivelsene kan man gjenopprette selvbildet som realistiske og rasjonelle personer, slik at man igjen kan bruke primære kontrollstrategier på et senere tidspunkt. ”Slik fungerer sekundær kontroll som ein sti frå tap av kontroll og tilbake til primær kontroll” (Heggen i Ekeland og Heggen, 2007 s. 71). Men det er også viktig for mennesker å kunne utøve innflytelse på sine omgivelser. Ved at primær kontroll er rettet utover, gjør den individet i stand til å skape sitt miljø på en slik måte at det bedre tilfredsstillende grunnleggende behov og potensial for utvikling. Uten et slikt engasjement i det ytre miljøet kan neppe individets potensial realiseres (Heggen i Ekeland og Heggen, 2007 s. 70). Man kan si at vel så viktig som det er for flyktningene å bruke en sekundær kontrollstrategi i starten, så er det enda viktigere at man etter hvert også får brukt primære kontrollstrategier for mestring. Dette fordi det er gjennom slike mestringsstrategier at mennesker får muligheten til å sette sitt preg på omgivelsene og realisere sine drømmer.

En viktig dimensjon med tanke på mestring er forholdet mellom person og situasjon. Lazarus og Launier (1978) er opptatt av at det er situasjonen mer enn personligheten som er avgjørende for valg av mestringsstrategi. Det å ha kompetanse for og muligheten til å søke for eksempel sosial støtte regnes som en viktig mestringsstrategi, men det er også viktig at en har et nettverk og at man kan bruke det hvis det trengs. Det er sammenheng mellom kvaliteten på nettverket og kompetansen til å søke hjelp (Lazarus og Launier, 1978). Dette er et viktig poeng også i vår sammenheng. Deltakernes mulighet for å mestre introduksjonsprogrammet handler ikke bare om deres mestringskompetanse men også om de ressursene som finnes rundt dem. Når det gjelder introduksjonsprogrammet kan være ressurser som kvaliteten på lærerne, det teknisk utstyret eller samarbeidsmønstre. Et dårlig organisert introduksjonsprogram med få ressurser kan begrense eller sette en stopper for den enkeltes mulighet til å bruke sine mestringsstrategier i introduksjonsprogrammet. Andre ressurser som også er viktige å ta med når vi ser på forholdet mellom deltakerens mestringskompetanse og situasjonen rundt er den enkeltes eget nettverk av venner og familie. Det å ha et nettverk av venner og familie som man kan få omsorg og støtte fra er som vi har vært inne på tidligere viktig for å mestre utfordringer.

Vi har sett at representantene fra kommunen har løftet fram evnen til å tilpasse seg det norske som en viktig faktor for å lykkes og jeg har brukt begrepet mestring og ulike mestringsstrategier for å forstå uttalelsene. Jeg vil nå illustrere det ved å vise hva den tidligere deltakeren sier om sine drømmer og ønsker i møte med det norske samfunnet.

5.4.2 "Jeg ville heller ha en jobb jeg kunne få nå"

Den tidligere deltakeren som jeg intervjuet delte i intervjuet sine tanker rundt de valgene han har tatt knyttet til arbeid og karriere. Han forteller at han lenge hadde en drøm om å bli elektriker. Etter å ha bodd i Norge i et år så han at det ville ta for lang tid. For å bli elektriker måtte han gjennom flere år på skole og læretid. Han ønsket ikke å bruke så mange år på å få seg en jobb. Han sier:

"Jeg hadde en familie og en liten sønn. Det viktigste for meg var å kunne forsørge dem (...) Jeg ville heller ha en jobb jeg kunne få nå."

Han sier videre at han er veldig fornøyd med valget sitt. Han jobber nå i en liten bedrift i kommunen. Han har ansvar for en av maskinene i produksjonen og trives godt på jobb. Han

opplever at han er en viktig arbeider for bedriften. Utenom sjefen, er det bare han som kan styre maskinene i produksjonen. Han opplever arbeidsplassen som trygg og ønsker å fortsette å jobbe der så lenge bedriften lever. Han sier dette om arbeidsplassen sin:

”Min arbeidsplass er den beste for meg. Jeg er veldig fornøyd. Jeg kan ikke velge og vrake i jobber så lenge jeg ikke har skolegang. Men jeg klarer meg. Jeg kan lese og skrive nok til å gjøre jobben min.”

Representantene løfter også fram viktigheten av at deltakerne har realistiske forventninger til introduksjonsprogrammet og til hva som forventes av dem. Dette er noe som også blir løftet fram i IMDI-rapport 3-2010 over hva som kjennetegner gode introduksjonskommuner. Programmet skal være realiserbart og arbeidsrettet og man skal være klar på hva som forventes av deltakeren. Det å bli økonomisk selvstendig etter endt program er både formålet med introduksjonsloven og en klar forventning fra kommunen. Representantene fra kommunen sier at det ikke er gunstig for verken kommunen sin del eller for personen selv at en bare mottar ytelser fra det offentlige når programmet er ferdig. De prøver å formidle tydelig at det er en forventning at hver enkelt må ta ansvar for sin egen situasjon. De sier videre at de deltakerne som klarer seg best er de som ser de jobbmulighetene som finnes i kommunen:

”De deltakerne som lykkes best er de som har hatt et mål om å få et arbeid i kommunen som de kan leve av, og så har de gjerne ikke vært så kritiske til hvilket arbeid det blir. De har vært åpne på å ta det som tilbys.”

Uttalelsene fra den tidligere deltakeren og representantene fra kommunen stemmer overens. Den tidligere deltakeren har vært svært realistisk i forhold til hva han kan få ut av introduksjonsprogrammet for å bli økonomisk selvstendig. Det å forfølge drømmen om å bli elektriker i den situasjonen han var i, med ansvar for barn, ville bli en for lang vei å gå. Han valgte heller en jobb som passet hans kvalifikasjoner og som han kunne få nå. Jeg vil si at han både bruker både primær og sekundær kontrollstrategier for å mestre de kravene han møter. Sekundær kontrollstrategi ved at han tilpasser seg de krav han møter, primær kontrollstrategi ved at han gjør valgene til sine egne og setter sitt preg på dem.

5.5 I spennet mellom paternalisme og likegyldighet

Paternalisme betyr at noen tolker andres behov for dem, med tro på at tolkningen som gis er overlegen enn den som gis av personen selv (Henriksen og Vetlesen, 2000 s. 207-208). Innen profesjonell omsorg arter paternalismen seg som en kontrollert og bevisst overkjøring av en persons rett til selvbestemmelse. Begrunnelsen for en slik type omsorg er at personen ikke evner å ha selvbestemmelse eller ikke har innsikt i sitt eget beste. Den etiske begrunnelsen som ligger bak er alltid hensynet til personens eget beste. Tolkningen av hva som regnes som det beste for personen krever en blanding av erfaring og empati (ibid. s. 208). Paternalisme kan utgjøre en stor trussel mot den andres autonomi og kan føre til en umyndiggjøring av personen. Disse utfordringene innebærer et stort moralsk ansvar for de profesjonelle. Nærhetsetikk kan knyttes til paternalisme. Nærhetsetikk har sin styrke ved at den tar utgangspunkt i at mennesket er sårbare og avhengige vesener. Konsekvensen er at relasjonene ofte er asymmetriske. Man må være sitt ansvar bevisst som den sterkeste parten i en slik relasjon og jobbe mot at den andre skal bli mektigere. Målet for hjelpen er at han eller hun skal bli mindre trengende, og dermed mer autonom (ibid. s. 213).

Når omsorg blir grunnverdien for profesjonsetikken, kan det også gi profesjonsrollen en autoritet som i neste omgang truer med å umyndiggjøre den hjelpetrengende. I noen tilfeller er det nødvendig for hjelperen å være den som vurderer hva som er det beste på vegne av den andre. Det kan være i situasjoner hvor den hjelpetrengende er alvorlig psykisk utviklingshemmet eller psykotisk. For deltakerne i introduksjonsprogrammet ligger sårbarheten i det at de i den første perioden i det nye landet er veldig avhengig av å få informasjon og veiledning for å kunne navigere seg rundt i omgivelsene. Det er slike situasjoner hvor den hjelpetrengende er avhengig av den hjelpa som blir tilbudt, at den asymmetriske relasjonen er størst. Det er også da hun eller han er ekstra sårbar for overtramp og styring.

Jeg vil hevde at informantene fra kommunen formidler en paternalistisk holdning i sitatene i avsnittet "Tilpasning som mestringsstrategi". Det blir sagt at de som klarer seg best er de som følger de spillereglene som er i introduksjonsprogrammet og er lojale mot systemet. Det er lite rom for å finne egne løsninger og veier. Informanten sier videre at de som ikke føler seg som nordmenn og kanskje ikke er enig i hvordan nordmenn gjør ting, må allikevel oppføre seg som nordmenn. Det finnes bare en måte, og det er den norske. Dette illustreres ytterligere når informantene videre sier noe om hva som kan være veldig forstyrrende for å få til et godt

løp for deltakere. Informanten fra kommunen sier at dersom deltakerne veldig tidlig begynner å tenke på jobb i tillegg til introduksjonsprogrammet, skaper det en uro. Noen klarer ikke å kjenne på at det å være i introduksjonsprogrammet er nok i seg selv og det er det de bør bruke ressursene sine på. ”*Det er som om de ikke våger å slå seg til ro med at det å gå på programmet fullt ut er det beste utgangspunktet for å få seg en jobb*” sier informanten fra kommunen. Informanten formidler en klar ekspertrolle i sin uttalelse. Den beste veien til å få en jobb er å følge introduksjonsprogrammet slik det er lagt opp. De deltakerne som ønsker å gå en annen vei vet ikke sitt eget beste. De innser ikke at det er introduksjonsprogrammet som vil gjøre dem best utrustet til å stå på egne bein. Uttalelsene om at introduksjonsprogrammet er den beste veien til en jobb er mest sansynlig basert på et ønske om den nestes beste og er bygget på faglig vurdering og erfaring, samt føringer fra myndighetene, men faren er at hjelperens stemme blir så tydelig at den trengende sine ønsker og innvendinger blir overhørt. Hjelperen har makt til å definere deltakernes interesser og behov bedre enn deltakeren klarer selv. Dette blir gjort i den beste hensikt, og målet er at deltakeren på sikt skal komme seg i jobb og bli selvhjelpen. Da vil deltakeren ikke lenger være trengende og bli mer autonom. Men faren for at man umyndiggjør deltakeren på veien dit er stor.

De siste årene har den omsorgsetiske hovedtrenden i helse- og sosialfaglig profesjonsetikken blitt utfordret av empowerment-tenkning (Aadnanes i Ekeland og Heggen, 2007 s. 227). Empowerment innen sosialt arbeid blir definert på følgende måte av Jytte Faurenholm: ”Empowerment er en aktiv prosess som reduserer maktesløshet og forsterker det enkelte individs muligheter for å selv treffe avgjørelser over forhold som vedrører egne eksistensielle hverdagsvilkår” (Faurenholm, 1999 s. 52). Empowerment blir i norsk sammenheng ofte oversatt med myndiggjøring. Viktige ord når man tar for seg empowerment er maktoverføring, styrking og selvstendigjøring. Hovedsaken er å kunne endre de maktforhold som er gjeldende i en asymmetrisk relasjon, slik at den som har lite makt over egen situasjon mest mulig skal kunne gis slik makt (Aadnesen i Ekeland og Heggen, 2007 s. 227). Makt er bare noe negativt dersom den er ulikt fordelt og brukt på illegetimt vis. Det er nettopp det som danner grunnlaget og utgangspunktet for en myndiggjørende praksis, arbeide med relasjoner slik at illegitime ulikheter i avhengighet blir redusert (Vik i Ekeland og Heggen, 2007 s. 85-86). Empowerment handler om å gi makt, mer til de som har lite fra før, men som burde ha mer. Målet er å styrke den enkeltes muligheter til å endre uheldige forhold slik at de blir bedre i stand til å styre sine liv mot egne mål og behov (ibid. s. 86). Dette samsvarer også med introduksjonslovens formål, som er å styrke deltakernes muligheter for deltakelse i yrkes- og

samfunnsliv, samt deres økonomiske selvstendighet. I følge Integrerings- og mangfoldsdirektoratet sin rapport over hva som kjennetegner gode introduksjonskommuner blir det trukket fram viktigheten av at deltakeren har eierskap til sitt eget program, og at gode introduksjonsprogram er bygget på prinsippet om at deltakeren har ansvar for egen læring og eget program.

Introduksjonsprogrammet åpner opp for en myndiggjørende praksis og brukervedvirkning. I følge St. meld. nr. 17 (2000-2001) skal individuell tilpasning være et grunnleggende prinsipp i arbeidet med å legge til rette for introduksjonsprogram. Og i forarbeidene til introduksjonsloven (NOU 2001:20) nevnes brukervedvirkning flere ganger og i følge introduksjonslovens § 6 skal alle deltakerne ha en individuell plan. Det begrunnes med at ”det er vanskelig å tenke seg et mangesidig og langvarig introduksjonsprogram kan bli vellykket uten at det utformes i samarbeid med vedkommende deltaker” (NOU 2001:20, kapittel 9.7.3). I introduksjonslovens § 6 tredje ledd blir det spesifisert at planen skal utarbeides i samråd med deltakeren. Deltakerne skal med dette kunne yte innflytelse over programmets mål og innhold. Men i samme paragraf i loven står det også at det siste ordet ligger hos kommunen. Det betyr at kommunen kan, dersom de er uenige, beslutte hvilke tiltak som deltakeren skal eller ikke skal ha mot deltakerens ønsker. Alle de fine ordene om myndiggjøring, innflytelse og eierskap til eget program, blir nettopp bare ord når all makt fortsatt ligger hos kommunen.

I følge Djuve, Kavli og Hagelund (2011) er det fire forhold knyttet til brukernes medvirkning som er viktig for de som jobber med deltakere i introduksjonsprogrammet. For det første finnes det en forventning om at medvirkning gir økt effektivitet ved at deltakeren selv orienterer seg mot aktuelle arbeidsgivere eller innhenter informasjon om mulige utdanningsløp. Det vil si at det offentlige apparatet sparer tid på å la deltakeren involvere seg mer. For det andre er meningen å øke kvaliteten, her forstås brukervedvirkning som et middel for å oppnå en mer individuell tilpasset kvalifiseringsplan. Det tredje er å tilføre deltakeren nødvendig byråkratisk kompetanse, altså kompetanse til å orientere seg i det offentlige Norge. Den fjerde begrunnelsen er at opplevelsen av innflytelse på egen kvalifisering kan øke motivasjonen hos deltakeren og troen på at egen innsats kan gjøre en forskjell (Djuve, Kavli og Hagelund, 2011 s. 66).

Brukermedvirkning handler om langt mer enn at deltakerne bare skal bli spurt om hva de ønsker og om hvilke mål de har. Det skal være å lytte til de svarene som kommer og gi nødvendig informasjon og veiledning som gjør det mulig å ta valg. Brukermedvirkning handler ikke bare om metodikk, men også om beslutninger. Djuve et al (2011) stiller spørsmålet; dersom deltakeren ønsker et program som er lite effektivt, er det da dårlig brukermedvirkning dersom programrådgiver beslutter? (ibid. s. 67). Det er i denne sammenhengen viktig å stille spørsmålene; Hvem sitter med definisjonsmakten her? Hvem skal definere hva som er et effektivt program for den enkelte deltakeren? Hvem skal være eksperten her; deltakeren eller hjelperen? Velger man å støtte deltakeren i sine valg på tross av uenighet kan konsekvensen bli at man ser på at deltakerens valg forstyrrer eller ødelegger mulighetene for hans deltakelse i yrkes- og samfunnsniv. Velger man å ta avgjørelser på tvers av deltakerens ønsker, havner man i en situasjon hvor man velger det man selv tror er til det beste for deltakeren og deltakeren blir på den måten umyndiggjort.

Det i følge Djuve et al. (2011) mange forhold som er bestemmende for hvordan brukermedvirkningen blir praktisert. Deltakerne er forskjellige i forhold til familiesituasjon, helse, utdanning og arbeidserfaring og deres mulighet for deltakelse vil dermed variere. Evnen og viljen til å fremme egne oppfatninger om hvordan programmet bør se ut henger sammen med disse forholdene. Det gjør også deltakerens personlighet (Djuve, Kavli og Hagelund, 2011 s. 68). Det er for eksempel ikke alle deltakerne som er vant med å skulle formulere ønsker og mål for seg selv. De er kanskje vant med at slike ting blir bestemt for dem i møte med personer som har autoritet og makt. Det kan være en lang prosess for mange å stake ut veien selv. En annen faktor som kan påvirke samarbeidet og brukermedvirkningen er i hvilken grad det er uenighet i målet for kvalifiseringen og virkemidlene. Det er da to situasjoner som av Djuvet et al. blir løftet frem som spesielt utfordrende når det gjelder brukermedvirkning: deltakere som ikke har klare meninger om hvor de vil, og deltakere med sterke ønsker om et kvalifiseringstilbud som er på grensen eller utenfor det programmet kan tilby (ibid. s. 68). Det legges her stor vekt på deltakernes og deres ansvar for at brukermedvirkning kan bli utfordrende. Man kan også stille seg spørsmålet om hjelperen har den tillit og de ferdigheter som skal til for å få frem den andres stemme.

Diskusjonen mellom paternalismen og mer myndiggjørende praksis handler i ytterste konsekvens om forholdet mellom total overtakelse og total neglisjering av den andre. Hvor skal vi som mennesker og ikke minst profesjonsutøvere plassere oss mellom paternalismens

kvelende favntak og likegyldighetens individualistiske frihetsdyrkelse? Sosiologen Zygmund Bauman (2000) sier at det å gå inn for tryggheten alltid krever at friheten ofres, mens friheten bare kan utvides på bekostning av tryggheten. Men tryggheten uten frihet er ensbetydende med slaveri, mens frihet uten trygghet er ensbetydende med å være forvillet og overlatt til seg selv (Bauman, 2000 s. 53). Trygghet mot sosial nød har lenge vært målet for det offentlige oppbygningen av velferdsstaten. Det har eksistert en forpliktelse om å ta vare på de svake. Men denne tryggheten har kostet i mer eller mindre grad friheten for dem som mottar hjelp. Bauman (2000) sier videre at det som gjør det så konfliktfullt å leve sammen er både den tryggheten som ofres i frihetens navn, og den friheten som ofres i trygghetens navn, har en tendens til å være den andres trygghet og frihet (Bauman, 2000 s. 53).

Hvordan kan problemene som profesjonsutøverne møter i det å balansere mellom paternalismen og likegyldigheten håndteres? Donald A. Schön har introdusert begrepet ”reflekterende praksis” (Horverak, Omre og Schjelderup, 2002 s. 28). Schön trekker frem at praktikerer ofte befinner seg i et dilemma med seg selv fordi virkeligheten ikke passer inn i en rigid profesjonell kunnskap. Erfaring praktikerer opparbeider seg over tid fører til gjenkjenning og praktisk kunnskap som kan brukes i yrkesutøvelsen. Det er imidlertid viktig at den profesjonelle reflekterer over sin praksis både under og etter handlingen, og at det stilles spørsmål rundt handlinger og ulike handlingsalternativer (ibid. s. 28). Den tekniske rasjonelle kunnskapen er en del av den totale kunnskapen, men i reflekterende praksis vil den profesjonelle ikke be klienten om å ha blind tillit til denne typen kunnskap. Han vil derimot være åpen for praktisk kompetanse hos klienten. Den profesjonelle innser at den profesjonelle fagkunnskapen ikke er tilstrekkelig for å ta beslutninger, den er bare et supplement og en ressurs for klienten. Det er klienten selv som sitter med den spesifikke kunnskapen om sin situasjon og som blir viktig når beslutninger skal fattes (ibid. s. 29). Ved å utøve en reflekterende praksis skjer det en omfordeling av makt. Et slikt perspektiv inn i det profesjonelle arbeidet kan være med på minske de utfordringene som er knyttet til forholdet mellom paternalisme og likegyldighet.

5.6 Samarbeid og et utstrakt kontaktnett gir jobbmuligheter

Kommunen jeg undersøkte har gode samarbeidsrutiner med aktuelle aktører. De viktigste samarbeidspartnerne er kommunale etater, Nav, næringslivet, frivillige organisasjoner og andre kommuner. Kommunen samarbeider som nevnt tidligere om med nabokommunene om

samfunnsfag i skolens høst og vinterferier. For å kunne gi et individuelt tilpasset program for unge deltakere uten grunnskoleutdanning har voksenopplæringa inngått samarbeid med en større kommune i nærheten som kan tilby grunnskoleutdanning. Informantene forteller at de betaler en del for å sende deltakerne dit, men at det er et bra tilbud. Introduksjonsprogrammet skal være heltid og helårig. Det har vært en utfordring å få dette til fordi voksenopplæringa ikke underviser på fulltid og følger skoleruta. Kommunen har et samarbeid med menighetsdiakonen og frelsesarmeen om kafè den dagen i uka uten undervisning. Det er et uformelt og sosialt tilbud som også nordmenn benytter. Deltakerne i programmet får da anledning til å praktisere norsk. Kommunen har engasjert pensjonerte lektorer som kommer innom kafèen og holder et temaopplegg i en times tid. Kommunen har et også samarbeid med kulturkontoret i kommunen. Det gis midler til lag og organisasjoner som tar sikte på å integrere flyktninger i sitt arbeid. Idrettslaget får for eksempel støtte for å gi flyktningbarn et tilbud uten kostnader. Dette for at det familiens økonomi skal være et hinder for barns deltakelse i idrett.

Jeg vil nå ta for meg det samarbeidet som skjer mellom voksenopplæringa, næringslivet, Nav og andre etater i kommunen. Grunnen til at jeg velger å har fokus på nettopp dette samarbeidet, er at det er i kjølvannet av samarbeidet mellom disse instansene jobbmulighetene dukker opp. En av de viktigste samarbeidspartnerne voksenopplæringa har er Nav. Når en deltaker i introduksjonsprogrammet er klar til å gå fra språktreningsplass til arbeidstreningsplass skal vedkommende meldes til Nav. Dette skal skje senest tre måneder før deltakeren går ut av programmet. Det blir da avtalt et møte mellom deltakeren, flyktningkonsulenten, saksbehandler hos Nav og den læreren som avgir deltakeren. På dette møtet skal det legges opp en plan for kvalifisering, enten ut i videre utdanning eller i jobb. Kommunen har også hatt ulike samarbeid med Nav på direkte kvalifisering inn i jobb. Helse og omsorgsetaten tok på et tidspunkt kontakt med voksenopplæringa fordi de hadde store problemer med å rekruttere folk inn i stillinger knyttet til pleie. Kommunene kjørte da kurs for å kvalifisere deltakere i introduksjonsprogrammet til slike jobber. Kurset besto av en kombinasjon mellom teori og praksis. Nav stilte med midler og kvalifisert lærerpersonell ble leid inn. På bakgrunn av dette har en del av deltakerne fått en større eller mindre stilling i kommunen. Kommunen har også samarbeidet med en av hjørnesteinsbedriftene om kvalifisering av deltakere til jobb. Voksenopplæringa ble kontaktet av bedriften fordi de manglet folk innen sveis og platearbeid. Rundt 15 deltakere i programmet tok kurs, fagutdanninger og sertifikater og ble kvalifisert til arbeid i bedriften. De er nå fast ansatt. I

Integrerings- og mangfoldsdirektoratet sin rapport IMDI-rapport 3-10 over hva som kjennetegner kommuner som gjør det bra med introduksjonsprogrammet blir viktigheten av å være omstillingsdyktig og fleksible fram. Kommunen jeg har undersøkt viser seg særs fleksibel og omstillingsdyktig for de behov som finnes i arbeidsmarkedet. Når kommunen ser at det er behov for pleieassistenter, handler de og utnytter de muligheten som ligger der ved å kvalifisere deltakerne til slike jobber.

Betydningen av et godt samarbeid med andre aktører for å få til et vellykket introduksjonsprogram blir også trukket fram i fafo-rapporten ”Kvinner i kvalifisering” (Djuve, Kavli og Hagelund, 2011 s. 75). Rapporten trekker spesielt fram samarbeid med andre kommunale og statlige aktører. Deltakerne i introduksjonsprogrammet har behov for en lang rekke tjenester når de kommer til kommunen, noen av tjenestene er nødvendige for at deltakerne i det hele tatt skal kunne delta i programmet. Det kan være barnehage, bolig eller helsetjenester. For at introduksjonsprogrammet skal vellykket fungere er man avhengig av at alle deler av det kommunale tjenesteapparatet fungerer (ibid. s.75). Når det gjelder samarbeidet mellom kommunene og Nav om formidling av deltakere i programmet over til arbeid, viser fafo-rapporten at det var så godt som ikke noe samarbeid. Dette har delvis med at deltakerne blir sett på av Nav som å ha lang vei igjen til å være formidlingsklare. Kommunene opplever også at Nav-reformen i seg selv har ført til at mye kapasitet forsvinner vekk fra saksbehandling og over til interne prosesser. Dette har ført til at det samarbeidet som eventuelt var etablert fra før mellom kommune og stat har falt sammen. Intervjuer gjort med ansatte i Nav bekrefter langt på vei dette inntrykket. De opplever stort arbeidspress og har lite tid til oppfølging av den enkelte deltaker. I tillegg ligger det en oppfatning blant ansatte i Nav om at deltakerne bør bruke opp sine to år med kommunal kvalifisering før de kommer over i Nav-systemet (ibid. s. 79-80). Oppsummert kan man si at uklare ansvarsforhold og spill om offentlige budsjetter har ført til liten grad av samarbeid mellom kommune og Nav. Og det er deltakeren i introduksjonsprogrammet som fort blir den tapende parten. Kommunen jeg undersøkte har tatt samarbeid på alvor. Gjennom samarbeid med Nav og lokalt samarbeid har de blant annet fått i gang sveiserkurs hvor mange deltakere har gått over i fast jobb etter endt kurs. Voksenopplæringa har også klare rutiner for overføring av deltakere over til Nav for formidling til arbeid. Viktigheten av gode samarbeidsrutiner blir i IMDI-rapport 3 - 2010 trukket fram som oljen i introduksjonsprogrammets maskineri (s. 9). Rapporten tar for seg hva som kjennetegner de kommunene som har gjort det bra med introduksjonsprogrammet. Gode

programkommuner har det til felles at de prioriterer å strukturere samarbeidet med involverte aktører.

Det gode samarbeidet voksenopplæringa har med andre involverte aktører er med på å øke mengden sosial kapital deltakerne har tilgang på. Sosial kapital handler om de ressursene man har tilgang på ved å være en del av et sosialt nettverk. I følge Bourdieu er disse ressursene tilgjengelige som et resultat av å ha et vedvarende nettverk, med mer eller mindre institusjonelle forbindelser av gjensidige bekjentskap og anerkjennelse (Bourdieu og Wacquant, 1992 s. 119). Bourdieu (1986) sier videre at sosial kapital et resultat av akkumulert arbeid og er noe det kreves innsats for å bygge opp. De sosiale forbindelsene må også vedlikeholdes. Den enkelte må sikre at de andre deltakerne i et nettverk opplever at de har noe igjen for å opprettholde kontakten og stille opp for vedkommende. Det er viktig at relasjonene er bygget på gjensidig bekjentskap og anerkjennelse (Bourdieu, 1986).

Voksenopplæringa har over lang tid bygget opp et godt samarbeid med ulike etater i kommunen, Nav, andre kommuner og næringslivet. Dette samarbeidet består av gjensidige relasjoner bygget på anerkjennelse og tillit mellom voksenopplæringa og de andre aktørene. Betydningen av tillit er basert på modellen av det rasjonelle individ. Hvis man skal oppnå kollektiv handling, må individer ha tillit til at de det skal samarbeides med ikke vil motarbeide felles mål for å oppnå egen, kortsiktig gevinst. Tillit blir på denne måten sett på som en vei ut av kollektive dilemmaer (Putnam, 1993, s. 163-164). Som en av de grunnleggende forutsetningene for samarbeid, er tillit et essensielt i all sosial kapital. Gjensidigheten ligger i at tilgangen på ressurser går begge veier. Hjørnesteinsbedriften fikk gode arbeidere ut av samarbeidet med voksenopplæringa og Nav, mens voksenopplæringa og Nav fikk formidlet noen av deltakerne over i jobb. Deltakerne har gjennom introduksjonsprogrammet tilgang på ressurser og goder som følge av det gode samarbeidet. I dette eksempelet førte samarbeidet til en fast jobb for noen av deltakerne. Samarbeidet mellom voksenopplæringa og næringslivet kan kobles til sosial kapital formen linking. Linking kjennetegnes ved at det etableres vertikale bånd mellom ulike aktører innenfor ulike samfunnsfærer. Linking fører til at individer og nettverk får tilgang på ulike ressurser fra for eksempel offentlige institusjoner. Det dreier seg blant annet om å ivareta en gjensidig respekt mellom grupper med svært ulike ressurser (Halpern, 2005 s. 25).

Informantene fra kommunen trekker fram at deltakerne har en fordel av at voksenopplæringa kjenner godt til arbeidsmarkedet i kommunen og har gode kontakter. Bedriftene i kommunen har tillit til ledelsen ved voksenopplæringa og det gjør arbeidet med å finne praksisplasser lettere. Informanten fra kommunen sier:

”Det har skjedd mange ganger at bedriftene har henvendt seg til oss og spurt om vi har aktuelle kandidater til ulike jobber. Hvis dere har noen folk hos dere som har litt bakgrunn og den arbeidsmoralen som dere vet vi krever, så må dere ta kontakt.”

Vi ser her at bedrifter i kommunen har tillit til at voksenopplæringa formidler gode kandidater til praksisplasser og jobb. Denne tilliten fungerer som en døråpner for deltakerne når det kommer til jobbmuligheter. Voksenopplæringa er med på å øke deltakerne sin tilgang på sosial kapital og jobbmuligheter ved å ha et godt og utstrakt kontaktnett til næringslivet i området. Mange jobbmuligheter, jobbanbefalinger og annen informasjon sirkulerer i mer eller mindre avgrensede nettverk. I følge Bø og Schiefloe (2007) er det tre aspekter ved personlige nettverk som er viktig for dem som søker arbeid. Det ene er nettverkets størrelse som er med på å bestemme hvor mange vi kan komme i kontakt med. Det andre er nettverkets variasjon. Jo flere mennesker vi kjenner fra ulike miljøer, jo større deler av arbeidsmarkedet blir dekt. Det tredje aspektet har å gjøre med hva slags ressurser deltakere i nettverket rår over. Sosioøkonomisk posisjon, status og troverdighet er viktig her (Bø og Schiefloe, 2007 s. 165). Deltakerne i introduksjonsprogrammet har ofte ikke et slikt personlig nettverk den første tida de bor i Norge. Halpern (2005) trekker fram etniske minoriteters vanskeligheter med å komme inn og avansere på arbeidsmarkedet. En av grunnene til mangel på sosiale kontakter blant etniske minoriteter er at de ikke har fått tilgang på profesjonelle kontakter gjennom sin oppvekst (Halpern, 2005 s. 47). Det er ofte lite uformell nettverkskontakt mellom innvandrergupper og majoritetssamfunnet. Det vil si at de har en lav tilgang på sosial kapital formen bridging. Bridging går ut på å lage nettverk med mennesker som er ulike en selv (Rønning og Starring, 2009 s. 28). Det er bridging som gir det sosiale nettverket variasjon. Relasjonene inne bridging kalles gjerne svake relasjoner. Putnam (2002) påpeker at bridging og svake relasjoner er nyttig i for eksempel jobbsøking. Dette fordi mennesker vi har en svak relasjon har et bredere nettverk utover ditt eget enn de du har en sterk relasjon til (Putnam, 2002 s. 10). Voksenopplæringa innehar høy grad av bridging i sitt nettverk gjennom å ha mange og gode kontakter ut i næringslivet. Deltakerne i introduksjonsprogrammet får økt

sosial kapital ved at de nyter godt av de ressursene som ligger i kontaktene voksenopplæringa har.

Formidling av arbeidspraksis i kommunen eller til bedrift gir deltakerne mulighet til å knytte kontakter og få tilgang til sosial kapital. Deltakeren jeg intervjuet forteller at det kan være vanskelig for deltakerne å få jobb på egenhånd. Mange har ikke tidligere arbeidserfaring eller utdanning som kan brukes i Norge og har ikke så mye de kan fylle en cv med. Det deltakeren synes er bra med arbeidspraksis er at deltakerne i introduksjonsprogrammet får en sjanse til å vise arbeidsgivere hva de kan. De deltakerne som har kunnet greitt norsk og som har jobbet bra har i følge deltakeren jeg intervjuet som regel fått en ordinær jobb der de har hatt arbeidspraksis. I Integrerings- og mangfoldsdirektoratets rapport over hva som kjennetegner gode introduksjonskommuner blir også viktigheten av gode praksisplasser trukket fram. Deltakerne i programmet er ofte uten nettverk i den kommunen de bosettes i og praksisplasser kan være avgjørende for å få en fot innenfor arbeidslivet. Gode praksisplasser fører også til bedre språk, de kan åpne dører til lokalsamfunnet og nye vennskap kan utvikles.

Tidligere deltakerne i introduksjonsprogrammet har selv vært med på å formidle andre flyktninger til jobb. En bedrift i kommunen jeg undersøkte har mellom 15 og 20 % av arbeidsstokken med flyktningbakgrunn. Da de første flyktningene startet i jobb gjorde de så godt inntrykk på bedriftsledelsen at ledelsen senere spurte flyktningene om de kjente noen som var interessert i arbeid da de trengte flere folk. Ledelsen sa til sine ansatte med flyktningbakgrunn at hvis du kan gå god for vedkommende, finnes det jobb til ham her. De tidligere deltakerne i introduksjonsprogrammet har vært med på å rekruttere andre inn i jobb fordi de har opparbeidet seg tillit på arbeidsplassen. Mange tidligere deltakere har også fått seg jobb innen renholdsavdelingen i kommunen. Det startet med at en fikk jobb. Denne personen fortalte venner og bekjente om jobben sin og det førte til at det flere søkte jobb innen renhold. Kommunen hadde sett at dette var gode arbeidstakere og ansatte flere. Her ser vi hvordan voksenopplæringa sin tilgang på bridging kapital gjennom sitt nettverk i kommunen og bedrifter har ført til at deltakere i introduksjonsprogrammet har fått jobb. De tidligere deltakerne i jobb opparbeidet seg etter hvert selv kontakter og bridging bygd på tillit mellom dem og arbeidsgiver. Dette førte til at arbeidsgiveren kom til flyktningene når de i neste omgang var ute etter å få tak i flere folk.

Den tidligere deltakeren forteller i intervjuet hvordan han fikk sin jobb. Hans historie stemmer overens med de erfaringene representantene fra kommunen formidler. Deltakeren sier at kommunen han bor i er en liten by og det er lett å bli kjent med folk. En hjørnesteinsbedrift i kommunen hadde ansatt ti av hans landsmenn og var veldig fornøyd med arbeidsinnsatsen. Det gikk rykter om hvor gode arbeidsfolk de var. Da sjefen til deltakeren fikk høre om dette tok han kontakt med Nav som igjen kontaktet voksenopplæringa. Deltakeren fortalte at han ble spurt av rektor om han kunne tenke seg å starte opp i jobb. Det svarte han ja til og startet først opp i arbeidspraksis. Etter seks måneder gikk han over i ordinær jobb i bedriften. Han har vært ansatt der siden. Deltakeren har opplevd å få mye tillit av sjefen sin både når det gjelder arbeidsoppgaver og ansvar men også når det kommer til rekruttering av nye ansatte. Han forteller:

”Da jeg hadde jobbet i et år spurte sjefen min om jeg hadde noen kamerater som var like flinke som meg og som kunne tenke seg å starte og jobbe her. Det ble jeg veldig glad for å høre. Jeg anbefalte to stykker som begge nå jobber i bedriften.”

Han forteller videre at det har vært slik i flere bedrifter. Hvis den første mannen er god til å jobbe så blir flere landsmenn ansatt. Noen kommer også flyttende fra andre kommuner for å jobbe. Dette er noe deltakeren synes er spennende og som de er veldig stolte av.

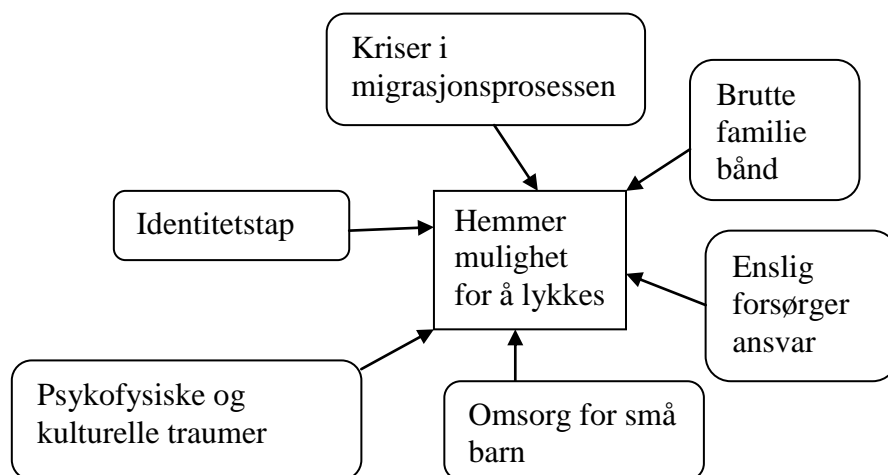
5.7 Oppsummering av funn

Jeg vil i dette avsnittet oppsummere funnene mine. Dette gjør jeg ved å dele funnene mine opp i faktorer og prosesser som hemmer muligheten til å lykkes med introduksjonsprogrammet og faktorer og prosesser som fremmer muligheten til å lykkes med introduksjonsprogrammet. De faktorene og prosessene som hemmer mulighetene for å lykkes har jeg valgt å kalle for *risikofaktorer*. Bakgrunnen for det er at disse faktorene og prosessene kan være med på å forstyrre deltakerne utvikling og fremgang i introduksjonsprogrammet. Faktorene og prosessene som fremmer mulighetene for å lykkes har jeg valgt å kalle *beskyttelsesfaktorer*. Dette fordi faktorene og prosessene er med på å styrke og beskytte deltakerne i møte med de krav de møter i introduksjonsprogrammet, i det nye landet og deres mulighet for å få en jobb.

Jeg vil presentere risikofaktorene og beskyttelsesfaktorene i hver sin modell. Under modellen vil jeg kort si noe om de ulike faktorene. Modellene er bygget på en modell som Olsen og Traavik (2010) har utviklet og er i deres sammenheng brukt som et verktøy for å kartlegge og analysere beskyttelsesfaktorer og risikofaktorer som påvirker elevers atferd (Olsen og Traavik, 2010 s. 153-154). Risikofaktorer kan medvirke til å opprettholde problemer, mens beskyttelsesfaktorer er med på å beskytte mot en negativ utvikling. I tråd med resilienstenkningen er det viktig å identifisere beskyttende faktorer som er tilstede, og hvordan vi kan styrke disse faktorene.

5.7.1 Risikofaktorer og prosesser i introduksjonsprogrammet

Jeg vil nå presentere de faktorene fra funnene mine som kan være med på å hemme muligheten for å lykkes med programmet. Utfordringer knyttet til flukt, eksil og migrasjon kan være forstyrrende og skape hindringer for utviklingen av et godt introduksjonsløp. Det samme kan faktorer knyttet til deltakerens familiesituasjon; ansvar for små barn eller å være enslig forsørger. Alle de nevnte faktorene kan kalles risikofaktorer og påvirker i større eller mindre grad den enkeltes mulighet for å lykkes med programmet. Nedenfor er en modell som viser de risikofaktorene som kom fram i funnene fra undersøkelsen min.

Figur 2: Risikofaktorer i introduksjonsprogrammet

Det å komme til et nytt land og skulle bygge opp livet sitt igjen innebærer mange utfordringer. Deltakere i introduksjonsprogrammet er nye i et fremmed land i en fremmed kultur. Kort tid

etter bosetting i kommunen starter flyktningene opp i introduksjonsprogrammet. Mange er i denne perioden midt i store prosesser og utfordringer knyttet til livet i eksil. Eksil innebærer store belastninger for mennesker. Det kan være tap av venner og familie, morsmål som kommunikasjonsmiddel og kulturell identitet. I det nye landet er det ingen som kjenner dem, og mange opplever at de mister status, anerkjennelse og respekt som de hadde i hjemlandet.

Eksil stiller store utfordringer til menneskers *identitet*. Den de var i hjemlandet finnes ikke lenger, hvem er de i det nye landet? Identiteten blir utfordret, og man opplever at man må revurdere mange sider ved seg selv som er tatt for gitt. Dette kan oppleves som tap og medføre forvirring og tristhet. Den første tiden oppleves av mange som et sjokk fordi den kan virke uforutsigbar. Det man har med seg av vaner, ferdigheter og erfaring passer ikke inn i den nye virkeligheten.

Migrasjon er en lang og komplisert endringsprosess og består av ulike trinn. Inndelingen sier noe om hvor den enkelte befinner seg i migrasjonsprosessen. Den starter allerede i hjemlandet, når man begynner å planlegge å reise, og kan vare i flere generasjoner. Det er forskjellige *utfordringer og kriser* knyttet til de ulike fasene. Den perioden deltakerne er i introduksjonsprogrammet kan være preget av omfattende og langvarige reaksjoner på migrasjonen. Deltakerne blir konfrontert med sin nye virkelighet, det går opp for dem hva de har mistet og reist i fra. I tillegg må de gå gang med oppgaven det er å skape mest mulig kontinuitet mellom sin egen identitet og dens forenelighet med omgivelsene. Utfordringene knyttet til migrasjon og det å skape seg en identitet i et nytt land er hardt arbeid og krever mye energi, tid og mental kapasitet. Dette arbeidet kan mange ganger komme i konflikt med eller forstyrre kvalifiseringsløpet for den enkelte deltaker i introduksjonsprogrammet.

Mange av deltakerne i introduksjonsprogrammet har *brutte familiebånd*. På grunn av flukt og krig kan familier være splittet og en del har måttet reise fra sine nærmeste. Det å søke om familiegjenforening med barn eller ektefelle kan være en langvarig prosess. Bekymring og tanker rundt hvordan familiemedlemmer har det og det å vente på svar på søknad om familiegjenforening, kan føre til at det er vanskelig å konsentrere seg og holde fokus på introduksjonsprogrammet.

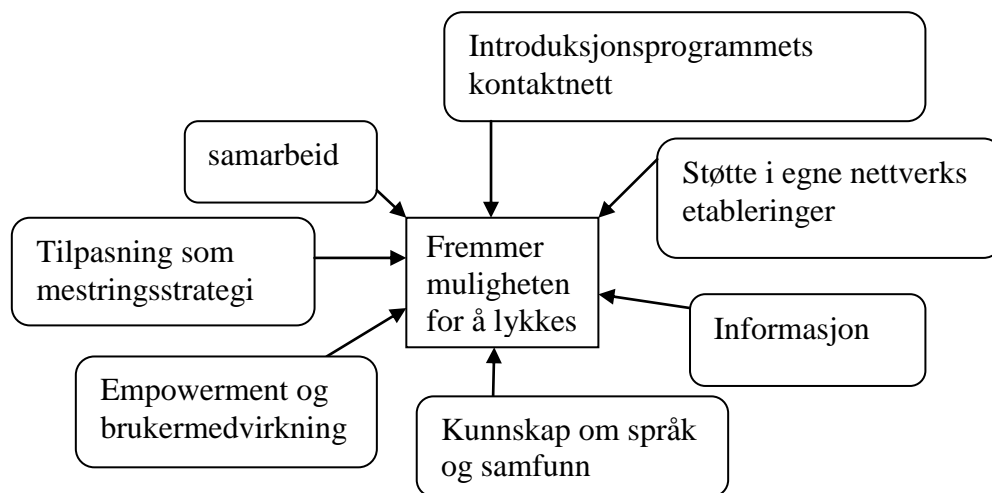
Mange av deltakerne i introduksjonsprogrammet er flyktninger og bærer med seg traumer fra krig og overgrep. Opplevelser som tortur, fengsling, forfølgelse og dehumaniserende

behandling kan føre til *psykofysiske traumer*. Noen flyktninger opplever også et så stort sjokk i møte med eksiltilværelsen at de blir så svekket at selve møtet med den nye kulturen blir for overveldende, et *kulturtraume*. Traumer er et mentalt sjokk og kan føre til brudd i en persons utviklingsprosess og evne til tilpasning. Det kan være vanskelig å lære seg nye ting som språk og inngå nære relasjoner. Det kan på bakgrunn av dette være svært vanskelig for traumatiserte deltakere å utnytte de mulighetene som ligger i introduksjonsprogrammet.

Det å ha store omsorgskrav er også risikofaktorer som kan virke forstyrrende på et godt introduksjonsløp og muligheten til å få jobb. Deltakere med *omsorgen for små barn* har ofte flere utfordringer knyttet til det å være foreldre enn norske foreldre. Introduksjonsforeldrene må bruke tid og krefter på å sette seg inn i hvordan det er å være foreldre i Norge. Det kan være å finne ut hvordan man som foreldre følger opp barn i skole og barnehage, kontakt med helsestasjon og barns fritidsaktiviteter. Introduksjonsforeldre har heller ikke det samme nettverket av familie og venner de kan spille på for å få hverdagen til å gå opp. De har også sjelden tilgang på bil og er avhengig av at alt er innen rekkevidde eller at det finnes et godt utbygd offentlig transportsystem. Deltakere i introduksjonsprogrammet som har *ansvar for barn alene* er mest sårbar. De blir ofte dratt i to retninger, mellom introduksjonsprogrammet og barnas behov. De må takle forventningene og kravene som stilles til dem i introduksjonsprogrammet samtidig som de også skal møte kravene som stilles til dem som foreldre.

5.7.2 Beskyttelsesfaktorer og prosesser i introduksjonsprogrammet

Jeg vil her trekke frem de faktorene fra funnene mine som kan være med på å fremme muligheten for å lykkes med introduksjonsprogrammet. Jeg vil vise at faktorene som fremmer kan være beskyttelsesfaktorer ved å trekke inn argumenter fra sosial kapital, resiliens og mestring. Modellen under viser de vbeskyttelsesfaktorer som kom fram i funnene fra undersøkelsen min.

Figur 3: Beskyttelsesfaktorer i introduksjonsprogrammet

Deltakernes *egne nettverksetableringer* kan være avgjørende for å lykkes med introduksjonsprogrammet. Dette fordi man gjennom å tilhøre et nettverk får tilgang på ressurser (sosial kapital) som støtte, tilhørighet, informasjon og praktisk hjelp. Etniske nettverk kan være et sted hvor flyktningene utvikler ferdigheter for mestring i det nye landet og fungere som beskyttelse mot diskriminering og rasisme. Det å ha venner og familie som gir oss støtte og omsorg fungerer også som beskyttelse i det å møte vanskeligheter ut i fra et resiliensperspektiv.

Deltakerne i introduksjonsprogrammet har et stort behov for *informasjon*, spesielt den første tiden de er i introduksjonsprogrammet. Det kan være informasjon om introduksjonsprogrammets plikter og rettigheter og om norsk samfunnsliv. Informasjon er nødvendig for å kunne nærme seg det å leve i et fremmed land. Det å gi god informasjon er en essensiell del av introduksjonsprogrammets oppgaver og blir bekreftet av informantene fra kommunen. Informasjon er en ressurs som deltakerne har tilgang på ved å være deltakere i introduksjonsprogrammet og som er med på å øke deres sosiale kapital. Det å få informasjon er også med på å øke en persons følelse av sammenheng. Informasjon kan være en måte å få folk til å føle at de har kontroll og innflytelse over livet sitt ved at det gjør risikofaktorer begripelige, håndterbare og meningsfulle.

Kunnskap om språk og samfunn er to av hovedelementene i introduksjonsprogrammet. Det å lære språket er helt nødvendig for å kunne gjøre seg forstått og forstå andre. Gjennom å lære

språket utvikler deltakerne sin nye identitet i Norge. Språket er også en forutsetning for deltakelse i samfunnet, spesielt i arbeidslivet. Det er også nødvendig å beherske det norske språket for å bli kjent med andre utenom sin egen etniske gruppe og knytte kontakter. Kunnskap om norsk samfunnsliv er viktig for å kunne navigere seg rundt i det norske samfunnet. Det å lære seg det norske språket og hvordan samfunnet fungerer er med på å øke tilgangen deltakerne har på sosial kapital ved at med denne kunnskapen kan utvide sine nettverk og få tilgang på ressurser. Kunnskap om språk og kultur gir også, på lik linje med informasjon, deltakerne en økt følelse av sammenheng ved at vanskelighetene ved å komme til et nytt land virker mer begripelige, håndterbare og meningsfulle.

Empowerment og brukermedvirkning står sterkt i introduksjonsprogrammet, både i lovteksten og i forarbeidene, men blir ofte presentert ukritisk. Deltakerne har krav på en individuell plan og skal medvirke i utarbeidelsen av den. Programmet skal også være individuelt tilpasset. Det å medvirke kan gi deltakerne mer byråkratisk kompetanse, altså kompetanse om hvordan man orienterer seg i det offentlige. Denne kompetansen er med på å øke deltakerens sosiale kapital. Medvirkning gir også deltakeren innflytelse på eget kvalifiseringsløp og kan øke motivasjon og tro på egen innsats. Dette er med på å øke resiliens hos deltakerne. Men empowerment og brukermedvirkning blir ofte bare store ord som ikke får store utslag i handling. I introduksjonslovens § 6 står det at den individuelle planen skal utarbeides i samråd med deltakeren men at det siste ordet ligger hos kommunen. Her ligger det en holdning om at deltakerne får være med å utøve medvirkning så lenge kommunen er enig i det deltakeren sier. Hvem skal ha makt til å definere hva som er det beste kvalifiseringsløpet for den enkelte? Deltakeren eller kommunen? Det å utøve en reflekterende praksis kan være fruktbart i denne sammenheng. Dette for å løfte frem kunnskap og ressurser hos deltakeren, og unngå ekspertrollen.

Det å bli integrert og få innpass i et nytt land handler om å tilpasse seg de nye omgivelsene. Informantene jeg intervjuet fra kommunen trakk fram viktigheten av at deltakerne tar til seg den informasjonen de får om hvordan ting fungerer i Norge, og la det være styrende for valgene de tar. *Tilpasning som mestringsstrategi* kan være en viktig måte å oppleve mestring på når man ikke har kunnskap om språk og kulturelle koder. Denne mestringsstrategien er viktig for å gjenopprette fungering og følelse av kontroll i eget liv.

De to siste beskyttelsesfaktorene er forhold knyttet til hvordan introduksjonsprogrammets ledelse samarbeider med andre og betydningen av et *utstrakt kontaktnett*. Et godt *samarbeid* mellom voksenopplæringa/flyktningtjenesten og andre aktuelle aktører er avgjørende for å kunne gi deltakerne et godt program og jobbmuligheter. Deltakerne har ofte behov for en rekke tjenester for å kunne delta i programmet. Samarbeid er nødvendig for å koordinere disse tjenestene og for å kunne gi deltakerne et individuelt tilpasset program. Kommunen kan også, slik det har blitt gjort i den kommunen jeg undersøkte, inngå samarbeid med Nav og/eller næringslivet om kvalifisering ut i jobb. Introduksjonsledelsens kontakter utad er av betydning for å kunne formidle deltakere ut i språkpraksis og arbeidspraksis. Arbeidspraksis er en mulighet for deltakerne til å vise arbeidsgivere hva de kan. En god del deltakere får tilbud om ordinær jobb etter arbeidspraksis. Deltakerne i introduksjonsprogrammet får på denne måten tilgang på sosial kapital ved å være deltakere i programmet.

6.0 Avslutning

Jeg har i analysedelen tatt for meg ulike faktorer og prosesser fra datamaterialet mitt som påvirker mulighetene for å lykkes med introduksjonsprogrammet. Jeg har analysert og drøftet faktorene og prosessene opp mot teori knyttet til resiliens, sosial kapital, mestring, identitet, traumer og migrasjon, og utvalgt forskning. Datamaterialet har jeg hentet fra en liten kommune. Jeg har intervjuet to representanter fra kommunen som arbeider med introduksjonsprogrammet og en tidligere deltaker av introduksjonsprogrammet.

Til slutt har jeg oppsummert funnene mine ved å dele faktorer og prosessene inn i risikofaktorer og beskyttelsesfaktorer. Risikofaktorene er med på å hemme mulighetene for å lykkes og beskyttelsesfaktorene er med på å fremme muligheten til å lykkes med introduksjonsprogrammet. Jeg vil i avslutningen trekke frem noen tiltak kan være aktuelle for å styrke introduksjonsprogrammet.

6.1 Veien videre

Hva kan trekkes ut av funnene i undersøkelsen og taes med videre? Jeg har vist til noen risikofaktorer og prosesser deltakerne i introduksjonsprogrammet står ovenfor, og som kan forstyrre et godt løp. Jeg har også vist til noen faktorer og prosesser som virker beskyttende og styrker deltakerne i programmet. Arbeid står sterkt i introduksjonsprogrammet. Dette viser

seg i lovteksten, måltall fra myndighetene og i det praktiske arbeidet i kommunene. Målet med introduksjonsprogrammet er at flest mulig skal ut i arbeid. Mange deltakere har utfordringer i livet sitt knyttet til eksilsituasjonen; det å skape seg en ny identitet i et nytt land, traumbearbeiding og manglende nettverk. Disse faktorene kan påvirke et godt kvalifiseringsløp for den enkelte. Prosesser knyttet til det å leve i eksil er noe deltakerne forholder seg til i ulik grad, og burde derfor vært innlemmet som en del av introduksjonsprogrammet i større grad. I den sammenheng er kunnskap om og bevissthet til resiliens og sosial kapital viktige forståelsesrammer. Jeg vil nå presentere tre dimensjoner som belyser viktigheten av å se hele mennesket i introduksjonsprogrammet.

6.1.1 Tre dimensjoner i introduksjonsprogrammet

Læring omfatter tilegnelse av kunnskap og om å få en ny forståelse i holdning og handling. I følge Carsten Nejst Jensen (2000) burde eksistens, demokrati og arbeid være tre fundamentale dimensjoner i utdanningen for voksne. Eksistens fordi kulturelle brudd og oppbrudd er så omfattende og gjennomgripende at enhver læreprosess må ha som mål å utvikle individuell refleksivitet om hvor en kommer fra, hvor en hører til og hvor en vil (Carsten Nejst Jensen, 2000 s. 135). Demokrati handler om å gjenoppbygge en offentlighet bygget på rettferdighet og deltakelse. Under dimensjonen arbeid, er det viktig å spørre seg om hvilke kvalifikasjoner og kompetanse som trengs i framtiden (Nejst Jensen, 2000 s. 136). Nejst Jensens dimensjoner er i følge Astrid Sundby (2005) aktuelle for den raske omstillingen innvandrere må gjennom i introduksjonsprogrammet. I hennes hovedfagsrapport tar hun for seg spørsmålet om introduksjonsprogrammet er en historisk sjanse eller et nederlag for flyktningkvinner. Hun trekker fram at innvandreres tidligere sosialisering har gitt dem andre forutsetninger for læring. Endring av atferd er et ambisiøst prosjekt for en voksen person med knapp tid og mange nye oppgaver i et nytt land (Sundby, 2005 s. 64).

Dimensjonene er synlige i lov om introduksjonsordning § 1. Formålet med loven er å styrke nyankomne innvandreres mulighet for deltakelse i yrkes- og samfunnsniv, og deres økonomiske selvstendighet. Selv om introduksjonsprogrammet først og fremst handler om arbeid og kvalifisering, er det også fokus på kunnskaper som skal styrke deltakernes muligheter for deltakelse på alle områder i det norske samfunnet. Norsk med samfunnsfag avspeiler ikke bare språkopplæring som ferdighet men også kunnskaper om demokrati og deltakelse i samfunnet (Sundby, 2005 s. 64). Introduksjonsprogrammet skal være individuelt

tilrettelagt og deltakerne har krav på en individuell plan. Denne skal utarbeides i samråd med deltakeren og på bakgrunn av en grundig kartlegging. Her kommer dimensjonen arbeid inn. Kvalifiseringsløpet deltakeren skal gjennom er basert på deltakerens tidligere utdanning, arbeidserfaring og interesser, samt mulighetene for jobb. Dimensjonen eksistens er den dimensjonen som er mest sentral i forhold til de tiltakene jeg mener kan styrke introduksjonsprogrammet.

6.1.2 Aktuelle tiltak som kan styrke introduksjonsprogrammet

Introduksjonsprogrammet burde gi mer rom for identitetsarbeid og bearbeiding av livsprosjekter. Vi har tidligere vært inne på hvor store utfordringer en eksiltilværelse har for de nyankomnes identitet. Mye energi og fokus går med på å finne ut av hvem man er i et nytt land. Det kan være alt fra hva som forventes av dem i ulike roller som for eksempel ektefelle, forelder eller nabo, til hvilke verdier og normer som finnes i samfunnet Andre igjen bærer på tap og traumer. Introduksjonsprogrammet kan åpne opp for å innlemme tiltak som letter denne prosessen. Et til argument for at dimensjonen eksistens bør være en viktig del av introduksjonsprogrammet er at voksenlivet på mange måter ikke er den optimale livsfase for utdanning. Brødslev Olsen (2001) trekker fram at voksenlivet fordrer sin egen identitetsutvikling og at voksenutdanning innebærer en slik utvikling. Det å ta en utdannelse når man er voksen konkurrerer med mange andre forhold som det å ha omsorg for barn og karriere. Han mener at dette er mye av grunnen til at det er stort frafall innen voksenopplæring. Hans løsning på dilemmaet er å ha en voksenpedagogikk som tar voksnes utviklingsbehov på alvor (Brødslev Olsen, 2001 s. 203 i Hansen et al.).

Det å ha fokus på identitetsutvikling i introduksjonsprogrammet kan være med på å styrke deltakeren slik at han eller hun får et resilient løp i introduksjonsprogrammet. Jeg vil illustrere dette med et eksempel. Det å flytte til et nytt land kan være en stor belastning for deltakerne i introduksjonsprogrammet og for noen er omveltningen så stor at de opplever et kulturelt traume. Det kan sees på som et alvorlig kultursjokk, der evnen til å lage mening ut av eksiltilværelsen er så svekket at selve møtet med den nye kulturen blir overveldende. En deltaker som sliter med traumer kan oppleve at mening og sammenheng forsvinner i livet. Den traumatiske hendelsen representerer et brudd og et negativt vendepunkt i tilværelsen. Personen får ofte en ny tidsregning; før og etter traumet. Deltakeren kan streve med konsentrasjon og lærevansker. En måte de som arbeider med introduksjonsprogrammet kan

forholde seg til denne personen på, er å arbeide ut ifra den hypotesen om at det vonde han eller hun opplever, fører til personen har problemer med å se mening og sammenheng i tilværelsen. Utdraget blir da å hjelpe deltakeren til å få en høyere følelse av sammenheng i livet sitt. Det kan skje ved at man legger til rette for at personen kan forstå sin nåværende og tidligere situasjon, inkludert traumet, få tro på at det finnes en løsning på vanskene han nå opplever, og finne en god mening i å gjøre det. På denne måten kan personen få gjenopprettet sin opplevelse av mening og sammenheng i livet, noe som altså vil bidra til en resilient utvikling (Olsen og Traavik, 2010 s. 30).

Det er mange ulike tiltak som kan være med å styrke en persons følelse av sammenheng. Jeg vil nå komme inn på noen av dem. Generelle motstandsressurser er i følge Antonovsky (2000) en livssituasjon, et vilkår eller et kjennetegn som på avgjørende måte uttrykker en persons liv. Det kan være rikdom, egostyrke, kulturell stabilitet, religion eller sosiale nettverk (Antonovsky, 2000 s. 47). Det å drive nettverksarbeid som en del av introduksjonsprogrammet kan være med på å styrke deltakeres følelse av sammenheng. Vi har tidligere vært inne på viktigheten av å være del av sosiale nettverk. Den tidligere deltakeren jeg intervjuet var heldig og kom til en kommune som allerede hadde tatt i mot en stor gruppe med flyktninger fra hans hjemland. Denne gruppa hadde et sterkt samhold og tok i mot nyankomne landsmenn med åpne armer og ga dem støtte, informasjon, praktisk hjelp og tilhørighet. Det er ikke alle deltakere i introduksjonsprogrammet som er like heldige. Mange kommer til små kommuner hvor det ikke er andre landsmenn eller noen som deler deres språk eller tro. De er på mange måter mer avhengig av introduksjonsprogrammet og flyktningtjenesten for å få informasjon, støtte og praktisk hjelp. For deltakere i en slik situasjon kan tiltak som legger til rette for deltakelse i sosiale nettverk være viktige for å øke følelsen av sammenheng. Det kan for eksempel være å gjøre deltakerne i stand til å opprette og opprettholde kontakt med landsmenn i andre kommuner ved å yte økonomisk bistand til transport. Man kan gi deltakerne tilbud om støttekontakt eller flyktningguide og gjøre kontakten til en del av tiltakene i den individuelle planen. Vi har tidligere vært inne på betydningen tilbudet om flyktningguide har hatt for deltakeren jeg intervjuet. Gjennom flyktningguiden fikk deltakeren informasjon om hvordan ting fungerer i Norge, praktisk hjelp og muligheten til å praktisere det norske språket. Kontakt med andre som har positiv karakter er med på å øke følelsen av sammenheng hos den enkelte fordi støtte og omsorg fører til at man får tro på at det finnes løsninger, og fellesskap med andre gir en større forståelse av ens egen situasjon.

For at man skal ha en følelse av sammenheng er det også betydningsfullt at krav fra omgivelsene står i samsvar med egne ferdigheter. For store krav vil lære oss å gi opp mens for små krav fratar oss erfaring i å bruke egne ressurser. Jeg har tidligere i analysen og her i avslutningen vært inne på at det å ha store omsorgskrav samtidig som man deltar i introduksjonsprogrammet, påvirker muligheten for å lykkes. Det å ha små barn og/eller ha ansvar for barn alene stiller store krav til deltakerne, krav som ofte kan overgå det man klarer å mestre. Mange introduksjonsforeldre trenger kunnskap om det å være foreldre i Norge. For denne gruppa deltakere kan det være aktuelt å sette inn tiltak som kan lette kravene og styrke dem i rollen som foreldre. Kommunen jeg undersøkte, har valgt å hjelpe introduksjonsforeldrene med å levere og hente barn i barnehagen. De så at foreldrene strevde med å få levert barna sine og så møte til undervisning til riktig tid, fordi det i kommunen er lange avstander og dårlig utbygd offentlig transportsystem. På denne måten har kommunen gjort det overkommelig for deltakerne som har små barn å følge introduksjonsprogrammet. Et annet tiltak som kan være med å styrke deltakernes rolle som foreldre er å ha foreldre/barn grupper. I regi av foreldre/barn grupper er det mulig å arrangere sosiale treff som akedag, grilling, museumsbesøk, kino og feiring av ulike høytider. Dette er aktiviteter som gir kunnskap om det norske samfunnet og hva det vil si å være foreldre i Norge, samtidig som foreldre og barn får morsomme og givende opplevelser sammen med andre. Foreldre/barn grupper kan også ha temasamlinger hvor man inviterte ressurspersoner fra helsestasjon, barnehage, skole, idrettsorganisasjoner og barnevern. Gjennom slike temasamlinger kan foreldre og barn få informasjon om hva det vil si å være foreldre og barn i det norske samfunn, hvilke rettigheter og plikter man har og hva som forventes av en. Foreldrene kan få ideer og inspirasjon til hvordan man best mulig kan gi sine barn en god oppvekst i Norge. Foreldre/barn grupper kan være med på å øke introduksjonsforeldrenes følelse av sammenheng ved at de reduserer stresset og presset rundt det å være foreldre i et fremmed land og gjøre livet mer begripelig og håndterbart. Slike tiltak kan også tilføre deltakere tilgang på sosial kapital ved at man får tilgang på informasjon og tilhører et nettverk av andre i samme situasjon.

Litteraturliste

Allardt, E. (1975) *Att ha, att älska, att vara. Om välfärd i Norden*. Lund: Argos Förlag AB

Antonovsky, A. (2000) *Helbredets mysterium*. København: Hans Reitzels Forlag

Arbeidsdepartementet (2001) *Lov om introduksjonsordning for nyankomne innvandrere (introduksjonsloven)* (NOU 2001: 20). Oslo: Statens forvaltningstjeneste.

Arbeidsdepartementet (2000) *Asyl- og flyktningpolitikken i Noreg*. St. meld. Nr. 17 (2000-2001). Oslo: Statens forvaltningstjeneste

Bauman, Z. (2000) *Savnet fellesskap*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag

Berg, B. og Lauritsen K. (2009) *Eksil og livsløp*. Oslo: Universitetsforlaget

Berg, B og Valenta, M. (2008) *Flukt, eksil og flyktningers sosiale integrasjon*. Oslo: Norsk forskningsråd

Borge, A. I. H (2010) *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag

Bourdieu, P. (1986) *The Forms of Capital*. (s. 241-258) Lastet ned 13. mai 2011, fra <http://www.marxists.org/reference/subject/philosophy/works/fr/bourdieu-forms-capital.htm>

Bourdieu, P. og Wacquant, L. (1992) *An Invitation to reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press

Brødslev Olsen, J. (2001) Identitet, voksenliv og pædagogikk. I Hansen, B. G., Jacobsen, B., Nejst Jensen, C. og Tams, A. *Voksenliv og læreprosesser i det moderne samfund*. Haslev: Nordisk Bog Center A/S. (1. utgave s. 203-230)

- Bøe, I. og Schiefloe P. M. (2007) *Sosiale landskap og sosial kapital. Innføring i nettverkstenkning*. Oslo: Universitetsforlaget
- Børsum, K. (2010) Empowerment – ideologi og praksis i introduksjonsordningen. IMDI-rapport 3-2010 *INTRO 5 ÅR*. s.15-22.
- Coleman, J. S. (1988) Social Capital in the Creation of Human Capital, *American Journal of Sociology*, 94, 95-120
- Djuve, A. B., Kavli, H. C. og Hagelund, A. (2011) *Kvinner i kvalifisering. Introduksjonsprogram for nyankomne flyktninger med liten utdanning og store omsorgsoppgaver*. Fafo-rapport 2011:02. Oslo: Allkopi AS
- Faureholm, J. (1999) *Er det ved at ske et paradigmeskifte i sosialt arbeid?* Paper på ORSA- konferansen i Århus
- Gullestad, M. (2003) *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget
- Halpern, D. (2005) *Social Capital*. Cambridge: Polity Press
- Halvorsen, K. (1996) *Forskningsmetode for helse- og sosialfag. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Cappelen Akademiske Forlag AS
- Heckhausen, J. og Schultz, R. (1995) A life-span Theory of Control. *Psychological Review* 102, 2: 283-304
- Heggen, K. (2007) Rammer for mestring. I Ekeland, T. og Heggen, K. (red.) *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal akademisk.
(1. utgave, s. 64-82)
- Henriksen, J. og Vetlesen, S. J. (2000) *Nærhet og distanse. Grunnlag, verdier og etiske teorier i arbeid med mennesker*. Oslo: Gyldendal Akademisk

- Hjelde, I. (2010) Brukermedvirkning i introduksjonsprogram – hvorfor og hvordan? IMDI rapport 3-2010 *INTRO 5 ÅR*. 37-39.
- Johannessen, A., Tufte P. A. og Christoffersen, L. *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. (2010) Oslo: Abstrakt forlag
- Kavli, H., Hagelund, A. og Bråthen, M. (2007) *Med rett til å lære og plikt til å delta. En evaluering av introduksjonsordning for nyankomne flyktninger og innvandrere*. Fafo-rapport, 2007:34. Oslo: Allkopi AS
- Kirkebæk, B. (2004) Det onde og det gode – om forholdet mellom paternalisme og likegyldighet. I Sætersdal, B. og Heggen K. *I den beste hensikt? "Ondskap" i behandlingssamfunnet*. Oslo: Akribe Forlag (1. utg. s. 19-31).
- Kvale, S. og Brinkmann, S. (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Kvale, S. (1997) *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Ad Notam Gyldendal
- Lazarus R. S. og Launier R. (1978) Stress-related transactions between person and environment. I Pervin L. A. og Lewis (eds.) *Perspectives in interactional psychology*. New York: Plenum
- Madssen, K. (2007) Språk og kommunikasjon: Myndiggjering eller umyndiggjering? I Ekeland, T. og Heggen, K. (red.) *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal akademisk. (1. utg. s. 165-183)
- Malterud, K. (2003) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning – en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget
- Morse, J. (ed.) (1994) *Critical Issues in Qualitative Research Methods*. Thousand Oaks, Calif.: Sage

- Nejst Jensen, C. (red.) (2000) *Om voksenundervisning. Grunnlag for pædagogisk og didaktiske refleksjoner*. Værløs: Billesø og Baltzer
- Norges forskningsråd (NFR) (2005) *Sosial kapital*. Oslo: rapport fra et utvalg
- Nysæther, L. A. (2005) Sosial kapital i samfunnsorientert sosialt arbeid. I Oltedal S. (red.) *Kritisk sosialt arbeid. Å analysere i lys av teori og erfaringer*. Oslo: Gyldendal Akademiske
- Olsen, M. I. og Traavik, K. M. (2010) *Resiliens i skolen. Om hvordan skolen kan bidra til livsmestring for sårbare barn og unge. Teori og tiltak*. Bergen: Fagbokforlaget
- Ottvik Jensen, K. (2009) *Sosial kapital og integrering. Er ideen om sosial kapital til stede i offentlig integreringspolitikk i Norge?* (Masteroppgave, Universitetet i Oslo) Oslo: Universitetet i Oslo
- Portes, A. og Landolt P. (1996) Unsolved mysteries: The Tocqueville Files II The Downside of Social Capital. I *American Prospect*. Funnet på nett 8.11.2009. URL: <http://www.prospect.org/cs/articleId=4943>
- Putnam, R. D. (2007) E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century. The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. I *Scandinavian Political Studies* (2), s. 137-174
- Putnam, R. D. (2002) *Democracies in flux: the evolution of social capital in contemporary society*. New York: Oxford University Press
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The collapse and revival of Social Capital in Contemporary Society*. Oxford: Oxford University Press
- Putnam, R. D. (1995) *Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of*

- Social Capital in America*. Lastet ned 24. juni 2011, fra
<http://www.valdosta.edu/~gamerwin/pa/classes/padm7240/readings/Putnam%20Article.pdf>
- Putnam, R. D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press
- Rosenmeier S. L. (2007) Den sociale kapitals fædre. I Hegedahl og Rosenmeier (Red) *Social kapital som teori og praksis* Frederiksberg: Forlaget Samfundslitteratur. (1. utgave s. 9-36)
- Ryen, A (2002) *Det kvalitative intervjuet. Fra vitenskapsteori til feltarbeid*. Bergen: Fagbokforlaget
- Rønning, R og Starrin B. (red.).(2009) *Sosial kapital i et velferdsperspektiv. Om å forstå og styrke utsatte grupperes sosiale forankring*. Oslo: Gyldendal akademiske
- Schultz Jørgensen, P. (2001) Kultur og identitet. I Hansen, B. G., Jacobsen, B., Nejt Jensen, C. og Tams, A. *Voksenliv og læreprosesser i det moderne samfund*. Haslev: Nordisk Bog Center A/S. (1. utgave s. 167-186)
- Skytte, M. (2008) *Etniske minoritetsfamilier og sosialt arbeid*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Sluzki, C. E. (1979) Migration and family conflict. *Family Process*, 18(4), 9-390
- Tagaard, T. (2009) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Fagbokforlaget: Bergen
- Valenta, M. (2008) *Finding friends after resettlement. A Study of the social integration of immigrants and refugees, their personal networks and self-work in everyday life*. NTNU. PhD dissertation. Trondheim
- Varvin, S. (2008) *Flyktningpasienten*. Oslo: Universitetsforlaget

- Varvin, S. (2003) *Flukt og eksil. Traume, identitet og mestring*. Oslo: Uninversitetsforlaget
- Waaktaar, T og Christie, H. J. (2004) *Styrk sterke sider. Håndbok i resilience grupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo: Kommuneforlaget AS
- Ødegård, G. (2010) *Foreningsliv i et flerkulturelt lokalsamfunn. En studie av integrasjon og sosial kapital*. Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor. Rapport 2010:6
- Aadnanes, P. M. (2007) Den uavhengige avhengige. I Ekeland og Heggen *Meistring og myndiggjering. Reform eller retorikk?* Oslo: Gyldendal Akademiske. (1. utgave s. 223-244)

Vedlegg 1

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Liv Schjelderup
Institutt for sosialfag
Universitetet i Stavanger
Ullandhaug
4036 STAVANGER

Vår dato: 27.09.2010

Vår ref: 24989 / 4 / LT

Deres dato:

Deres ref:

KVITTERING PÅ MELDING OM BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 13.09.2010. Meldingen gjelder prosjektet:

24989	<i>Hva er viktig for å lykkes med introduksjonsprogrammet?</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Universitetet i Stavanger, ved institusjonens overste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Liv Schjelderup</i>
Student	<i>Gry Borgersen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet og finner at behandlingen av personopplysninger er meldepliktig i henhold til personopplysningsloven § 31. Behandlingen tilfredsstiller kravene i personopplysningsloven.

Personvernombudets vurdering forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i melde skjemaet, korrespondanse med ombudet, vedlagte prosjektvurdering - kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 15.08.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Vigdis Namtvedt Kvalheim

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Vedlegg: Prosjektvurdering

✓ Kopi: Gry Borgersen, Novvegen 20 H0102, 4044 HAFRSFJORD

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Personvernombudet for forskning

Prosjektvurdering - Kommentar

24989

Det gis muntlig og skriftlig informasjon og samtykke for deltakelse er ensbetydende med aktiv deltakelse. Personvernombudet finner skrevet noe mangelfullt og forutsetter at følgende tilføyes:

- navn og kontaktinformasjon til veileder Liv Schjelderup
- at det er frivillig å delta og at en når som helst kan trekke seg og få allerede innsamlede opplysninger om seg anonymisert
- det bør fremgå i hvilken form opplysningene lagres (direkte personidentifiserbart eller avidentifisert), og om hvem som har tilgang på personidentifiserbare data.
- angivelse av prosjektets varighet, samt at innsamlede opplysninger vil bli anonymisert senest 15.08.2011
- at forsker er underlagt taushetsplikt og at data behandles konfidensielt.
- det kan med fordel angis at prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

Det vises forøvrig til våre hjemmesider på Internett, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/informasjon.html, for tips hvordan ett informasjonsskriv utarbeides og hva det bør inneholde.

Personvernombudet ber om at kopi av endelig revidert skriv ettersendes før det tas kontakt med utvalget. Dersom kontakt allerede er opprettet forutsettes det at ovennevnte punkter enten gis skriftlig eller muntlig før prosjektslutt.

Personvernombudet legger til grunn at bruk av privat pc er i tråd med Universitetet i Stavanger sine rutiner for datasikkerhet.

Innsamlede opplysninger anonymiseres ved prosjektslutt, senest 15.08.2011. Med anonymisering innebærer at navnelister slettes/makuleres, og ev. kategorisere eller slette indirekte personidentifiserbare opplysninger. Lydbåndopptak makuleres.

Vedlegg 3

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Liv Schjelderup
Institutt for sosialfag
Universitetet i Stavanger
Ullandhaug
4036 STAVANGER

Vår dato: 30.05.2011

Vår ref: 24989 LT/RF

Deres dato:

Deres ref:

ENDRING I STUDENTPROSJEKT

Vi viser til mottatt endringsmelding for prosjektet:

24989 *Hva er viktig for å lykkes med introduksjonsprogrammet?*

Endringen omfatter at endring av utvalget vil også omfatte tidligere deltaker av introduksjonsprogrammet i kommunen.

Vi legger til grunn at opplegget for gjennomføringen er tilsvarende for intervjuene med flyktningkonsulent og rektor for voksenopplæring. Videre ønskes prosjektperioden utvidet til utgangen av 2011.

Vi legger til grunn for vår godkjenning at kopi av informasjonsskriv og intervjuguide ettersendes før det tas kontakt med utvalget. Vi minner samtidig om at vi ennå heller ikke har mottatt kopi av informasjonsskrivet jf. vår første godkjenning datert 27.09.2010. Ber om at dette snarest ettersendes.

Personvernombudet finner at utvidelsen kan hjemles i personopplysningsloven § 8 første ledd samtykke og at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 31 i personopplysningsloven.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.12.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Ta gjerne kontakt dersom noe er uklart.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Lis Tenold

Kontaktperson: Lis Tenold tlf: 55 58 33 77

Kopi: Gry Borgersen, Novvegen 20 H0102, 4044 HAFRSFJORD

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrr.svarva@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, HSL, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. martin-arne.andersen@uit.no

Informasjon før intervju

- Intervjuet vil vare i ca 45 minutter. Det vil bli gjort opptak av intervjuet. Opptakene vil bli transkribert så fort som mulig etter intervjuet. Det vil si at jeg kommer til å skrive ned ord for ord hva som ble sagt. Deretter vil intervjuopptaket bli slettet. Den transkriberte teksten vil bli oppbevart på min private pc og være beskyttet med brukernavn og passord som kun jeg har tilgang på. Personopplysninger vil være anonymisert. En kodeliste med navn på informanter vil bli oppbevart i låsbart skap.
- Innsamlede opplysninger vil bli anonymisert senest ved prosjektets slutt som er satt til 15.08.2011.
- Intervjudeltakelse er frivillig og du kan når som helst trekke deg og få allerede innsamlede opplysninger om deg anonymisert.
- Jeg er underlagt taushetsplikt og all data som samles inn vil bli behandlet konfidensielt.
- Prosjektet er meldt til Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS.
- Veilederen min under prosjektet er Liv Schjelderup. Hun er førsteamanuensis ved Universitetet i Stavanger. Dersom det er ønskelig kan hun kontaktes på telefon 51834221 eller mail liv.schjelderup@uis.no

Vedlegg 5

Presentasjon av meg og prosjektet til de som jobber med
introduksjonsprogrammet

Introduksjonsordningen: Hva skal til for å lykkes?

Jeg heter Gry Borgersen og holder for tiden på med masterstudie i sosialt arbeid ved Universitetet i Stavanger. Denne høsten er jeg i gang med masteroppgaven. Tema for oppgaven er introduksjonsordningen for nyankomne innvandrere. Det er nå seks år siden introduksjonsloven ble iverksatt og kommunene har gjort seg noen erfaringer. Formålet med introduksjonsloven er å fremme nyankomne innvandreres deltakelse i yrkesliv og samfunnsniv. Fokus for oppgaven vil være å finne ut hva som er viktig for å lykkes med programmet. Og med lykkes mener jeg at deltakerne er går over i ordinært arbeid eller utdanning etter endt program. Jeg skal gjøre en undersøkelse hvor jeg ønsker å se på hvilke faktorer som kan være viktige. Jeg har valgt å bruke intervju som metode. I den anledning ønsker jeg å finne informanter. Planen er å intervju en eller flere personer som arbeider med introduksjonsprogrammet. Intervjuet vil vare ca 30-45 minutter. Jeg kommer gjerne til dere og gjennomfører intervjuet. Målet er å gjøre intervjuene i løpet av september/oktober.

Jeg ønsker blant annet å få informasjon om hvordan introduksjonsprogrammet er organisert i deres kommune og hvilke tiltak dere tilbyr deltakerne. Hva har vært viktige suksessfaktorer for de deltakerne som har fullført programmet? Er det noe ved rammene til introduksjonsprogrammet (introduksjonsloven, tilgjengelige midler) som kunne vært annerledes for å styrke deltakernes mulighet for å lykkes med programmet?

Håper dere har anledning til å stille på intervju.

Dersom dere har spørsmål angående prosjektet kan dere ta kontakt med meg på mobil: 95232023 eller mail: grybor@online.no

Intervjuguide intervju med ansatte i kommunen

- Fortell om arbeidet ditt.
- Formålet med introduksjonsloven er å øke den enkeltes deltakelse i yrkes og samfunnsliv. Hva legger du i begrepene yrkesliv og samfunnsliv?
- I hvor stor grad opplever du at arbeidet du utfører samsvarer med målsettingen?
- Hva kjennetegner en vellykket sak? Har du et eksempel på en vellykket sak? Relasjonen deltaker - programrådgiver, deltakerens bakgrunn, tilknytning til samfunnsliv, individuelt tilpasset program, arbeidsmarkedet,
- Fortell om en sak du opplevde som utfordrende/vanskelig.?’
- De deltakerne som går over i arbeid, hvordan får de jobben?
- Dersom programmet hadde blitt gitt flere ressurser, hva ville du brukt disse til?

Vedlegg 7

Presentasjon av meg og prosjektet mitt til tidligere deltakere

Introduksjonsprogrammet: Hva skal til for å lykkes?

Jeg heter Gry Borgersen og skriver for tiden en masteroppgave i sosialt arbeid ved Universitetet i Stavanger. Tema for oppgaven er introduksjonsprogram for nyankomne innvandrere. Det er nå snart syv år siden introduksjonsloven ble iverksatt og kommuner og deltakere har gjort seg noen erfaringer.

Fokus for oppgaven vil være å finne ut hva som er viktig for å lykkes med programmet. Og med lykkes mener jeg at deltakerne har gått over i ordinært arbeid eller utdanning etter endt program. Kommunen din har gode resultater når det gjelder introduksjonsprogrammet og jeg ønsker derfor å finne ut hva det er som skjer hos dere. Hvilke faktorer er viktige for å lykkes?

Jeg søker i den forbindelse å intervju noen som har deltatt på introduksjonsprogrammet og som er i jobb. Jeg er interessert i å få vite hva som var viktige faktorer for deg for å komme i jobb. Hvilken rolle spilte introduksjonsprogrammet for å få en jobb? Støtte fra familie og venner?

Tidligere utdanning og arbeidserfaring? Jeg er også interessert i å få vite litt om hvordan det var å være ny i Norge og hvordan livet ditt er nå.

Intervjuet vil vare i ca 45 minutter og jeg kan komme til kommunen på et tidspunkt som passer deg. Alt du forteller meg vil bli anonymisert.

Dersom du har spørsmål kan du nå meg på mobil 95 23 20 23 eller sende mail grybor@online.no

Med vennlig hilsen

Gry Borgersen

Intervjuguide for intervju med tidligere deltaker.

Gi informasjon om intervjuet. Frivillighet, samtykke og anonymitet. Intervjuet blir tatt opp.

Bakgrunnsinformasjon:

- Hvor lenge har du bodd i Norge?
- Kom du hit som overføringsflyktning eller søkte du asyl?
- Har du familie i Norge?
- Hvis ja, kom familien samtidig med deg til Norge eller gjennom familiegjenforening?

Første møte med kommunen:

- Fortell meg om ditt første møte med kommunen?
- Hvordan ble du tatt i mot?
- Kjente du noen som bodde her fra før?
- Hvem ble du kjent med først?

Fritid og sosialt nettverk:

- Hva liker du å gjøre på fritida?
- Hvem ringer du til hvis du trenger hjelp eller støtte?
- Hvordan har det vært å bli kjent med andre?

Arbeid:

- Hvilken utdanning og arbeidserfaring hadde du med deg til Norge?
- Hvilken betydning har tidligere utdanning og arbeidserfaring hatt for valg av yrke i Norge?
- Hva jobber du med?
- Hvor lenge har du jobbet der?

- Hvordan fikk du den jobben?
- Kjente du andre som jobbet på samme sted?

Introduksjonsprogrammet:

- Hvordan var det å være deltaker i introduksjonsprogrammet?
- Hvilket år startet du opp med programmet? Hvor lenge hadde du tilbud om program?
- Hva inneholdt programmet ditt?
- Hva ønsket du å oppnå med programmet? Var målet arbeid eller utdanning?
- Fikk du arbeid rett etter programmet var slutt eller var du også i tiltak i regi av nav?
- Opplevde du at dine ønsker ble tatt hensyn til i introduksjonsprogrammet?
- Hva var bra med programmet og hva kunne ha vært bedre?

Syn på integrering og kvalifisering av flyktninger:

- Hva tenker du er viktig når man jobber med integrering av flyktninger?
- I loven står det at målet med introduksjonsprogrammet er å styrke deltakernes mulighet for deltakelse i arbeid og samfunnsliv. Hvordan får man til det? Språkopplæring? Samfunnskunnskap? Arbeidspraksis? Språkpraksis? Støtte fra familie og venner?

Framtida:

- Hvordan ser framtida ut? Hva ønsker du for deg selv, familien din? Hva med barna?

Avslutning:

- Har du noen spørsmål eller andre ting du har lyst til å si?

